

สมาคมชาวจีน พ.ศ.2440-2450 : ยุคแห่งการเริ่มต้น

จากที่ได้กล่าวมาแล้วว่า ตั้งแต่ก่อนพ.ศ.2440 นั้น สมาคมลับฮั้งฮี้ที่เคยมีบทบาทอย่างมากในหมู่ชาวจีนในสังคมไทยเริ่มเสื่อมอิทธิพลลง รวมทั้งนโยบายของรัฐบาลไทยที่มีต่อฮั้งฮี้ก็ได้เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมอีกด้วย ในระยะนี้เองชาวจีนในสังคมไทยเริ่มที่จะรวมตัวกันเป็นองค์กรในรูปแบบใหม่ที่แตกต่างไปจากเดิม โดยมีการรวมตัวกันหลายองค์กรหลายลักษณะ ซึ่งอาจจะเรียกองค์กรแบบใหม่เหล่านี้อย่างกว้างๆ ได้ว่า "สมาคมชาวจีน" ปัจจัยที่มีผลต่อการก่อตั้งและการพัฒนาของสมาคมชาวจีนเหล่านี้มีหลายประการอันได้แก่ รากฐานดั้งเดิมในด้านความเชื่อทางศาสนาและประเพณีที่ตกทอดมาจากสังคมในประเทศจีน การเปลี่ยนแปลงในด้านนโยบายชาวจีนของรัฐบาลไทย อันเป็นผลสืบเนื่องจากการก่อรูปของรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ในสมัยรัชกาลที่ 5 และท้ายที่สุดก็คือ การเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคมและเศรษฐกิจของนครหลวงกรุงเทพฯ เอง ก็มีส่วนสำคัญที่ทำให้เกิดสมาคมชาวจีนยุคใหม่ขึ้นเช่นกัน ดังนั้นในบทนี้จึงมุ่งที่จะกล่าวถึงการเริ่มต้นและการพัฒนาการยุคแรกของสมาคมชาวจีนในระยะ พ.ศ.2440-2450 โดยจะอธิบายถึงปัจจัยต่างๆ ที่นำมาซึ่งสมาคมชาวจีน ลักษณะของสมาคมชาวจีนในยุคเริ่มต้น และนโยบายของรัฐบาลที่มีต่อสมาคมเหล่านี้อีกด้วย อนึ่งเนื่องจากการก่อตั้งสมาคมชาวจีนและการเคลื่อนไหวของสมาคมโดยมากจะมีขอบเขตอยู่ในนครหลวงกรุงเทพฯ ด้วยเหตุนี้การกล่าวถึงบทบาทของสมาคมชาวจีนจึงค่อนข้างเน้นถึงชุมชนชาวจีนในกรุงเทพฯ เป็นสำคัญ มากกว่าชุมชนชาวจีนในเขตหัวเมืองและภาคอื่นๆ ดังจะอธิบายต่อไป

3.1 ปัจจัยที่มีผลต่อการจัดตั้งสมาคมชาวจีน

ปัจจัยอันนำมาซึ่งการจัดตั้งสมาคมชาวจีนในประเทศไทยนั้น ถ้าพิจารณาจากเงื่อนไขของสังคมไทยเป็นหลักแล้ว จะเห็นได้ว่า สิ่งที่มีบทบาทกำหนดมีทั้งปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอก อันจะกล่าวได้ดังนั้นคือ

3.1.1 ปัจจัยภายนอก : รากฐานดั้งเดิมของสังคมจีนภาคใต้

ดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่า ชาวจีนที่อพยพเข้ามาอยู่ในอาณาเขตประเทศไทยนั้น ส่วนใหญ่มาจากมณฑลในภาคใต้ของประเทศจีน โดยเฉพาะจากมณฑลฝูเจี้ยนและกวางตุ้ง ชาวจีนเหล่านี้ค่อนข้างจะมีทัศนคติแบบจารีตนิยม และมีความยึดมั่นในภูมิสำเนาอย่างแน่นแฟ้น แม้ว่าชาวจีนที่อพยพออกไปแสวงแหล่งทำกินใหม่ในต่างแดนนี้ มักจะทิ้งครอบครัวไว้ในภูมิสำเนาเดิม แต่เมื่อ

ไปตั้งหลักแหล่งทำมาหากินในต่างแดนได้แล้ว ก็จะส่งเงินทองที่หาได้ มาจุนเจือครอบครัวของตน ในภูมิภาคนี้เดิมอยู่เสมอ และชาวจีนบางคนก็ร่ำรวยจากการประกอบธุรกิจในต่างแดน ก็มักจะช่วยเหลือชุมชนโดยการสร้างสิ่งสาธารณประโยชน์ ให้แก่ภูมิภาคนี้เดิมนอกเหนือจากการจุนเจือครอบครัว เช่น การสร้างโรงเรียน สร้างถนนหนทางให้กับหมู่บ้าน สร้างสะพานหรือโรงพยาบาล ให้กับหมู่บ้านเดิมของตนในจีน เป็นต้น¹

โดยปกติแล้ว ลัทธิความเชื่อและศาสนาที่เป็นพื้นฐานของชาวจีนโดยทั่วไป แบ่งอย่างกว้างๆ ได้เป็น 3 ลักษณะ คือ ลัทธิขงจื้อ ลัทธิเต๋า และพุทธศาสนาในกายมหายาน และชาวจีนมักจะนับถือลัทธิทั้ง 3 รวมกันไปอย่างกลมกลืนกันจนแยกจากกันได้ยาก เรียกในภาษาจีนว่า "ซุ่มก่า" แปลว่าคำสั่งสอนทั้งสาม ในทางปฏิบัติ ลัทธิขงจื้อจะเน้นความสำคัญของการเช่นสรวงบูชา โดยเฉพาะการบูชาบรรพบุรุษและการบูชาเจ้า เป็นการขอขอบคุณที่ให้การปกป้องรักษา ส่วนลัทธิเต๋านั้น ธรรมชาติเป็นสิ่งสำคัญ รวมทั้งถือว่าถ้าคนดีเสียชีวิตลงแล้วจะได้รับการยกย่องให้เป็นเจ้า (เซียน) ลัทธิเต๋ายังมีเจ้าจำนวนมาก² สำหรับพุทธศาสนาในกายมหายานถือว่า การปฏิบัติธรรมนั้นจะต้องประกอบด้วยปัญญา และความเมตตากรุณาควบคู่กันไปเสมอจะขาดสิ่งหนึ่งสิ่งใดมิได้ หลักคำสอนของนิกายมหายานจึงมุ่งให้บำเพ็ญความดีมีคุณธรรมของพระโพธิสัตว์ ซึ่งได้แก่ การไม่คำนึงถึงแต่ตัวเอง การรู้จักทำทาน การให้วัตถุสิ่งของช่วยเหลือคนจำนวนมาก หรือเสียสละเพื่อส่วนรวม พฤติกรรมที่ควรกระทำ ได้แก่ การสร้างถาวรวัตถุที่เป็นประโยชน์แก่ชุมชน โดยรากศัพท์ของคำว่า "มหายาน" แปลความหมายว่า คือพาหนะที่ใหญ่ ซึ่งหมายความว่า เป็นยานที่ใหญ่แห่งอุดมคติและการปฏิบัติเพื่อช่วยมหาชน³

ชาวจีนในเขตภาคใต้ของประเทศไทย ซึ่งเป็นแหล่งที่มีการอพยพออกนั้น ประชากรส่วนใหญ่มีอาชีพเป็นชาวนา และมีการศึกษาต่ำ การดำรงชีวิตและระบบความเชื่อจึงเป็นความเชื่อแบบสังเคราะห์ หมายความว่า มีการยอมรับความเชื่อหลายอย่างมาผสมผสานเข้าด้วยกันจนเกิดเป็นรูปแบบเฉพาะของตนเองขึ้น กล่าวคือ ชาวจีนในเขตนี้ได้นำเอาปรัชญาขงจื้อที่เน้นความกตัญญูต่อบรรพบุรุษ ผสมเข้ากับความพยายามต่อสู้กับสิ่งลึกลับเหนือธรรมชาติแบบวัฒนธรรมชาวนา จึงเกิด

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ สุชาติ ตันตสุรฤกษ์, โปยก้วน : การส่งเงินกลับประเทศโดยชาวจีนโพ้นทะเลในประเทศไทย, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2532), หน้า 12.

² สาวิตรี ทันทะสุด, "ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนชาวไทย จีน และ ตะวันตกในกรุงเทพฯ พ.ศ. 2398-2453", (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2527), หน้า 92.

³ เสถียร โพธิ์นันทะ, พระกวนอิมโพธิสัตว์ ประวัติการกินเจ, (อนุสรณ์งานศพนางเงินเอง แซ่ตั้ง, 3 กันยายน 2520), หน้า 10-25.

เป็นการเช่นสร้างบูชาสิ่งต่างๆ เช่น การเช่นผีหรือวิญญาณผู้ตายไปแล้วและบรรพบุรุษ และยังนำหลักธรรมในพุทธศาสนานิกายมหายานมาผนวกเข้ากับความพยายามร่วมกันต่อสู้กับภัยธรรมชาติ กลายเป็นพิธีกรรมต่างๆ ที่กระทำขึ้นเพื่อสวดรวมหรือเพื่อชุมชน ลัทธิความเชื่อและศาสนาที่ชาวจีนเหล่านี้นับถือ นอกจากจะมีบทบาทต่อชาวจีนในแง่ของการให้ความเชื่อมั่นทางจิตใจ และปลอบประโลมใจเมื่อเกิดปัญหาชีวิตแล้ว ยังช่วยก่อให้เกิดความสามัคคีในหมู่คนจีน ส่งเสริมความรู้สึกรักหวกรักพ้อง ซึ่งเป็นหลักสำคัญของชุมชนชาวจีน^๔

โดยปกติประเพณีของชาวจีนในประเทศจีน จะนิยมประกอบกิจกรรมทางศาสนาในศาลเจ้าหรือวัดจีน ศาลเจ้านั้นจะสร้างขึ้นจากความศรัทธาในลัทธิเต๋าและความเชื่อพื้นบ้านของชาวจีน ส่วนวัดจีนก็สร้างขึ้นจากการร่วมแรงกายและกำลังทรัพย์จากพุทธศาสนิกชนมหายาน สังคมของชาวจีนนั้นจะมีความผูกพันกับศาลเจ้าอยู่มาก เพราะนอกจากจะเป็นสถานศักดิ์สิทธิ์ของหมู่บ้านแล้ว ศาลเจ้ายังเป็นแหล่งที่ใช้เมื่อมีงานเทศกาลหรืองานฉลองต่างๆ ซึ่งจะกลายเป็นที่พบปะชุมนุมของชนทุกชั้น และศาลเจ้าก็กลายเป็นศูนย์รวมการละเล่นชนิดต่างๆ ที่ให้ความบันเทิงแก่ผู้ชมในงานเทศกาลของชุมชน^๕

สำหรับชาวจีนที่อพยพเข้ามาในสังคมไทย ก็ยังคงมีความเชื่อทางศาสนาเช่นเดียวกับเมื่ออยู่ในภูมิภาคอื่นในจีนภาคใต้ จึงมีการสร้างศาสนสถานของชาวจีนในกรุงเทพฯ อันได้แก่ วัดจีนและศาลเจ้าต่างๆ วัดในพุทธศาสนามหายานในกรุงเทพฯ ที่สำคัญอย่างมากในสมัยรัชกาลที่ 5 มี 3 วัดคือ วัดเล่งเน่ยยี่ ที่ถนนเจริญกรุง วัดกามโลยี ที่บ้านหม้อ และวัดหยงฮกยี่ ที่ถนนเยาวราช^๖ สำหรับศาลเจ้าในเขตกรุงเทพฯ นั้นจะมีเป็นจำนวนมาก ทั้งนี้เพราะความแตกต่างในกลุ่มชาวจีนในสังคมไทยนั่นเอง ด้วยเหตุว่า ชาวจีนแต่ละกลุ่มภาษาพูดจะเลือกนับถือเจ้าองค์หนึ่งหรือมากกว่านั้นตามที่พวกตนพอใจ และก็จะสร้างศาลให้เป็นที่ประทับของเจ้าเหล่านั้นแตกต่างกันตามความนับถือของตน ศาลเจ้าของชาวจีนในกรุงเทพฯ จึงแบ่งตามกลุ่มภาษาพูด และแต่ละกลุ่มภาษาพูดก็มักจะสร้างศาลเจ้าไว้หลายแห่งด้วยกันดังเช่น ศาลเจ้าเก่า (เล่าปุ่นเก่า) และศาลเจ้าอาเนียงของจีนแต้จิ๋ว ศาลเจ้าสี่ตี่เนี่ยวกับศาลเจ้าแม่ทับทิมของจีนแคะ ศาลเจ้าเจียวเอ็ง (เจ้าอิง) กับศาลเจ้าแม่ทับทิมสามเสนของจีนไหหลำ ศาลเจ้ากงจิ้งถ้งของจีนกวางตุ้ง

^๔ หลุยส์ มิลลิซัน, อิทธิพลของชาวจีนโพ้นทะเล, แปลโดย กมล จันทรสร (กรุงเทพฯ), หน้า 499.

^๕ พรพรรณ จันทโรนานนท์, "ศาลเจ้าและวัดจีนในกรุงเทพฯ", รวมบทความประวัติศาสตร์, (กุมภาพันธ์ 2529) : 195.

^๖ วัดเล่งเน่ยยี่มีชื่อไทยว่า วัดมังกรกมลาวาส วัดกามโลยีมีชื่อไทยว่า วัดกนิยวารวิหาร ส่วน วัดหยงฮกยี่ มีชื่อไทยว่า วัดบำเพ็ญจินพรต.

ศาลเจ้าโจวซือของจีนอกเกี้ยน เป็นต้น⁶ ศาลเจ้าของจีนในกรุงเทพฯ นั้นมีความสำคัญต่อชาว
จีนมาก เพราะเป็นสถานที่สำหรับจัดงานฉลองหรืองานประจำปีเช่นกัน ในสมัยรัชกาลที่ 5 ชาว
จีนในกรุงเทพฯ ได้มีการจัดแห่เจ้าเป็นประเพณีเสมอ เช่น ชาวจีนแต่จีวจัดแห่เจ้าเล่าปุนเล่ากง
ของศาลเจ้าเก๋่าเป็นประจำทุกปี หรือชาวจีนแคะก็จัดแห่เจ้าฮั่นอึ้งเมี้ยวของศาลเจ้าโรงเกือก
เป็นประเพณีทุก 3 ปี เป็นต้น⁷

ความเชื่อทางศาสนา พิธีกรรม ตลอดจนศาสนสถานของชาวจีนเหล่านี้ ได้ส่งอิทธิพล
บางส่วนต่อการกำเนิด และการพัฒนาการของสมาคมชาวจีนในกรุงเทพฯ ด้วย กล่าวคือ ศาลเจ้า
ของชาวจีนในกรุงเทพฯ ไม่เพียงแต่เป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ของจีนกลุ่มภาษาต่างๆ เท่านั้น แต่ยังได้
กลายเป็นศูนย์กลางแห่งการประสานงานของชาวจีนกลุ่มภาษาเดียวกันในกรุงเทพฯ อีกด้วย จึง
ปรากฏว่า สมาคมของชาวจีนส่วนหนึ่ง โดยเฉพาะสมาคมกลุ่มภาษาพูดต่างๆ ส่วนใหญ่จะมีจุดเริ่ม
หรือพัฒนามาจากศาลเจ้าเกือบทั้งสิ้น เช่น สมาคมอกเกี้ยน เริ่มก่อตั้งมาจากศาลเจ้าโจวซือของ
สมาคมไหหลำ เริ่มก่อตั้งมาจากศาลเจ้าเจิวเอ็ง (เจ้าอิง) ที่บางรัก หรือสมาคมแต่จีวก็เริ่มก่อ
ตั้งมาจากศาลเจ้าเก๋่า (เล่าปุนเล่ากง) เป็นต้น นอกจากนี้ หลักธรรมของพุทธศาสนาหายาน
ก็มีอิทธิพลต่อการก่อตั้งและบทบาทของสมาคมชาวจีนเช่นกัน โดยเฉพาะแนวคิดที่ต้องการที่จะทำ
ประโยชน์ต่อส่วนรวมนั้น เป็นแนวความคิดสำคัญที่อยู่เบื้องหลังกิจกรรมของสมาคมชาวจีน ทั้งสมา
คมกลุ่มภาษา และสมาคมการกุศลที่เน้นการสังคมสงเคราะห์โดยตรง

มิใช่ว่าลัทธิความเชื่อและศาสนาของจีนจะเป็นปัจจัยภายนอกประการเดียว ที่มีอิทธิพล
ต่อการจัดตั้งสมาคมชาวจีนในประเทศไทย แต่ประเพณีเกี่ยวกับการช่วยเหลือกันและกันในชุมชน
ของจีนภาคใต้ ก็มีอิทธิพลต่อการก่อตั้งและกิจกรรมของสมาคมชาวจีนในกรุงเทพฯ เช่นกัน

ในหมู่บ้านของมณฑลต่างๆ ของจีนภาคใต้นั้น กลุ่มชนที่สืบเชื้อสายจากบรรพบุรุษเดียวกัน
ซึ่งเรียกว่า "ฉู" หรือ "ฉิก" ในภาษาแต้จิ๋ว จะเป็นหน่วยสังคมที่มีบทบาทสำคัญในการควบคุมชีวิตและ
ความเป็นอยู่ของชาวนาและกิจการทั้งหมดของชุมชน "ฉู" ซึ่งอาจจะเรียกได้ว่าเป็นหมู่บ้านตระกูล
นั้นจะประกอบด้วยบุคคลและครอบครัว ที่สืบเชื้อสายมาจากบรรพบุรุษคนเดียวกัน ตามสายสกุล
ของฝ่ายชาย ฉูหนึ่งอาจมีสมาชิกเป็นบุคคลหลายพันคนและครอบครัวหลายร้อยครอบครัวก็เป็นได้
และตามปกติก็มักจะอยู่ในท้องถิ่นเดียวกัน สมาชิกของฉูจะมีแซ่ (clan) เดียวกัน ความสัมพันธ์
ทางสังคมลักษณะของฉูมีอยู่มากในมณฑลภาคใต้ที่มีการอพยพออกมาก 2 มณฑล คือ มณฑลกว่างตุง
และมณฑลฝูเจี้ยน และจากการที่แดเนียล คัลน์ นักสังคมวิทยาผู้หนึ่ง ได้ศึกษาหมู่บ้านแห่งหนึ่งใน

⁶พรพรม จันทโรนานนท์, "ศาลเจ้าและวัดจีนในกรุงเทพฯ", : 212-213.

⁷ กจช. ร.5 น.1.1 ที่ 77/8127 กล่าวถึงชาวจีนแคะยื่นเรื่องราวทำการแห่สมโภช
เจ้าฮั่นอึ้งเมี้ยว ตำบลตลาดน้อย.

จังหวัดแต่จิวระหว่างพ.ศ.2460-2461 ซึ่งเป็นระยะร่วมสมัยนั้น^๘ พบว่าประชากรของหมู่บ้านนี้ 650 คน มีเพียงไม่กี่คนเท่านั้นที่เป็นพ่อค้าจากภายนอก นอกจากนั้นสามารถสืบค้นความสัมพันธ์ต่อกันด้วยการพิจารณาจากป้ายบรรพบุรุษได้ว่ามีความเกี่ยวข้องเป็นญาติย้อนหลังไปถึง 19 ชั่วคน โดยมาจากต้นตระกูลที่เป็นชายคนเดียวกันซึ่งเป็นต้นแซ่ ดังนั้น ชาวบ้านในหมู่บ้านจึงมีแซ่เดียวกัน และถือว่าเป็นญาติสืบทางสายโลหิตกันทั้งสิ้น

ในหมู่บ้านเหล่านี้ สถานที่ที่เป็นศูนย์กลางการประกอบกิจกรรมของจิตคือ ห้องบรรพบุรุษ ซึ่งเป็นที่ประดิษฐานป้ายสลักชื่อสมาชิกของจิตที่เสียชีวิตไปแล้ว ในงานเทศกาลหรือการบูชาปกติ สมาชิกที่เป็นชายจะมาร่วมชุมนุมในห้องนั้นเพื่อทำพิธี เช่น สรวงวิญญาณบรรพบุรุษ แต่ห้องบรรพบุรุษยังมีความสำคัญนอกเหนือจากการที่ใช้เป็นสถานที่เช่นสรวง เพราะยังถูกใช้เป็นที่แสดงให้เห็นถึงอำนาจของจิตเหนือสมาชิกที่ยังมีชีวิตอยู่ กล่าวคือยังถูกใช้เป็นที่ตัดสินกรณีพิพาทที่เกิดขึ้นและใช้เป็นที่พักพิงปัญหาเกี่ยวกับสังคมและการบริการสาธารณสุขประโยชน์ของหมู่บ้าน รัฐบาลท้องถิ่นในจีนจะยอมรับอำนาจผู้ใหญ่ในจิตตามประเพณี เพราะการตัดสินลงโทษผู้กระทำความผิดตามประเพณีจะอยู่ในอำนาจของจิตที่จะพิจารณาด้วย พวกเขาวิเศษของจิตจะรวมตัวกันเป็นคณะตุลาการที่ไม่เป็นทางการตัดสินกรณีพิพาท โดยคู่กรณีจะต้องมาอยู่หน้าป้ายสถิตวิญญาณบรรพบุรุษ ผู้อาวุโสของหมู่บ้านจะพิจารณาคดีตามขนบธรรมเนียมประเพณีที่มีการกำหนดไว้ มีการบังคับให้ผู้กระทำความผิดต้องชดใช้ค่าเสียหาย ขอขมา หรือได้รับโทษ ผู้ที่ละเมิดไม่ยอมรับค่าตัดสินจะไม่ได้รับอนุญาตให้เข้าร่วมพิธีการเช่นสรวงวิญญาณบรรพบุรุษ หรือถูกขับไล่ออกจากชุมชน และถูกตัดออกจากตระกูลด้วย การปฏิบัติของจิตในการตัดสินกรณีพิพาทมีประสิทธิภาพพอสมควร ในการรักษาความสงบเรียบร้อยของสังคม จนเกือบไม่มีความจำเป็นต้องใช้ศาลของรัฐบาลท้องถิ่น

นอกจากการตัดสินกรณีพิพาทแล้ว จิตยังมีความรับผิดชอบต่อการบริการสังคม และการช่วยเหลือกันและกัน เพราะจิตมีกรรมสิทธิ์ในที่ดิน จิตจึงเป็นสถาบันสังคมที่ร่ำรวยยิ่งกว่าเอกชนและครอบครัว รายได้จากกรรมสิทธิ์ในที่ดินของจิต จะนำมาช่วยเหลือสังคมทั้งในด้านการสงเคราะห์และการศึกษา เช่น การให้กู้ยืมและการให้ความช่วยเหลือต่างๆแก่สมาชิกที่ขาดแคลน จิตมักจะให้การศึกษาดูแลโดยไม่เก็บเงิน ในโรงเรียนที่ทำการสอนในห้องบรรพบุรุษ และมีกรให้ทุนเล่าเรียนเพื่อให้ได้รับการศึกษาในระดับสูงยิ่งขึ้น จิตอาจออกค่าใช้จ่ายในการคลอดบุตร การแจกยาและรักษาโรคป่วยไข้ ไม่คิดเงิน และมีกรออกค่าใช้จ่ายในการฝังศพสำหรับชาวจีนที่ยากจน^๙

^๘Daniel Harrison Kulp, Country Life in South China, (Taipei : Ch'eng-wen Publishing, 1972), p.62. หนังสือเล่มนี้พิมพ์ครั้งแรก ค.ศ.1925.

^๙หลุยส์ มิลลิซัน, อิทธิพลของชาวจีนโพ้นทะเล, หน้า 283.

^{๑๐}Daniel Harrison Kulp, Ibid, p.284-285.

ชาวชนบทจากหมู่บ้านในจีนภาคใต้ซึ่งอพยพไปทำมาหากินในต่างแดนเช่นกรุงเทพฯ แม้
ว่าในทางทฤษฎีจะยังคงเป็นส่วนหนึ่งของจิวอยู่ แต่ในทางปฏิบัติคนเหล่านี้ย่อมห่างไกลจากความ
คุ้มครองช่วยเหลือของจิว ดังนั้นชาวจีนอพยพเหล่านี้ จึงต้องพึ่งพาดังค์กรในรูปแบบอื่นนอกจากจิว
เพื่อการคุ้มครองและการช่วยเหลือกันและกัน ซึ่งองค์กรดังกล่าวในระยะแรกก็คือสมาคมลับอั้งยี่
แต่ต่อมา ก็ได้พัฒนาเป็นสมาคมชาวจีนนั่นเอง ทั้งสมาคมกลุ่มภาษาพูด สมาคมท้องถิ่น สมาคม
การกุศล ต่างก็ได้รับอิทธิพลจากแบบแผนการให้ความช่วยเหลือกันและกัน ตามแบบหมู่บ้านในจีน
ภาคใต้เกือบทั้งสิ้น และกิจกรรมที่เคยเป็นบทบาทหน้าที่ของจิวก็จะกลายมาเป็นหน้าที่รับผิดชอบของ
สมาคมชาวจีนเหล่านี้ แต่กระนั้น ก็มีกิจกรรมและหน้าที่บางอย่างของสมาคมชาวจีนในกรุงเทพฯ
ที่เกิดขึ้นจากความจำเป็นภายใต้บริบททางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมของกรุงเทพฯ เช่นกัน

3.1.2 ปัจจัยภายใน :

ก. การเปลี่ยนแปลงของประเทศไทยกับการเสื่อมอิทธิพลของสมาคมลับอั้งยี่

การวิวาทครั้งใหญ่ของอั้งยี่กรุงเทพฯ ที่ถนนเจริญกรุงในเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2432 นั้น
เป็นจุดเปลี่ยนนโยบายรัฐบาลไทยที่มีต่อสมาคมลับอั้งยี่ โดยที่กระทรวงนครบาลได้ล้มเลิกนโยบาย
การเลี้ยงอั้งยี่ หรือการอนุญาตให้ตั้งสมาคมอั้งยี่ได้ภายใต้การควบคุมของรัฐบาล มาเป็นการห้าม
ตั้งสมาคมอั้งยี่อย่างเด็ดขาด และจะถือว่าสมาคมลับอั้งยี่เป็นสิ่งที่ผิดกฎหมาย อันที่จริงแล้วการ
กำเนิดขึ้นของรัฐสมัยใหม่ของไทยที่เป็นรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ก็มีส่วนสำคัญต่อการเปลี่ยนแปลง
นโยบายนี้ด้วย และเป็นการเปิดทางมาสู่การก่อตั้งสมาคมชาวจีน

ดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่า ในระยะที่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าพระยาบรรมมหาศรีสุริยวงศ์ยังมีชีวิตอยู่นั้น
ก็ได้เป็นผู้ควบคุมอั้งยี่เอาไว้ด้วย จนกระทั่งเมื่อสมเด็จพระเจ้าพระยาฯ ถึงแก่อนิจกรรมเมื่อ พ.ศ. 2425
แล้ว การควบคุมอั้งยี่ได้ตกอยู่ในอำนาจของเจ้าหมื่นไวยวรนาถ (เจิม)¹ ผู้บังคับการทหารหน้า¹
เจ้าหมื่นไวยวรนาถยังคงดำเนินนโยบายเลี้ยงอั้งยี่เช่นเดิม ยิ่งกว่านั้นยังได้ใช้วิธีการเข้าเป็น
หัวหน้ากลุ่มอั้งยี่ ที่มีกำลังพลสูงเพื่อสามารถจะควบคุมการเคลื่อนไหวของอั้งยี่นั้น และใช้สมาคม
อั้งยี่ภายใต้การบังคับบัญชาตามอำนาจกับอั้งยี่กลุ่มอื่นๆ ซึ่งวิธีการนี้ปรากฏหลักฐานในคำกราบ
บังคมทูลของเจ้าหมื่นไวยวรนาถความว่า

...ธรรมดาไฟป่าที่ลุกลามทั่วไปแล้ว ก็ต้องจุดป่ารับไฟป่าไว้ จึงจะเอาชีวิตรอดได้
ข้าพระพุทธเจ้าเห็นด้วยเกล้าฯว่า จีนหัวหน้าพวกไหหลำ ซึ่งตั้งกองซื้ออยู่ตลาดพลูนั้น

¹ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, นิทานโบราณคดี, หน้า 282.

² ต่อมาเป็นจอมพล เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี (เจิม แสงชูโต)

ข้าพระพุทธเจ้าได้เคยรู้จักเคยไต่ถามกิจการงานอยู่บ้าง จึงได้ทราบเกล้าฯว่า พวกจีนที่ทำสวนผล และจีนซึ่งอยู่ในฝั่งตะวันตกทั้งหมด ได้เข้าเป็นอั้งยี่ประมาณ 70,000 คนเศษ ข้าพระพุทธเจ้าคิดด้วยเกล้าฯว่า พวกอั้งยี่ราชบุรีซึ่งตั้งอยู่แม่น้ำราชบุรี และนครชัยศรีนั้น เห็นพวกแต่จิว และอกเกี้ยนด้วยมาก แต่ส่วนพวกอยู่ที่ตลาดพลูนั้นเป็นพวกไหหลำเป็นอีกกองหนึ่ง ถ้าทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ข้าพระพุทธเจ้าเข้าสกัดขวางกลางรับเอาพวกนี้เข้าไว้เป็นพวกด้วยแล้ว พวกอื่นก็หาอาจสามารถที่จะก่อกำเริบขึ้นได้ไม่ ทั้งหัวหน้าใหญ่ที่ตลาดพลูนั้นก็อยากที่จะเข้ามาอาศัยความอารักขาปกครองของข้าพระพุทธเจ้าอยู่ด้วยแล้ว ถ้าจะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ข้าพระพุทธเจ้ารับเอาพวกอั้งยี่ตลาดพลู เข้ามาอยู่ในความปกครองของข้าพระพุทธเจ้าแล้ว ข้าพระพุทธเจ้าก็อาจรู้จำนวนแลกิจการของพวกนั้นตลอดไปได้... มาครั้งนี้ถ้าจะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ข้าพระพุทธเจ้าไปเกี่ยวข้องกับพวกนี้ด้วยแล้ว ข้าพระพุทธเจ้าหวังด้วยเกล้าฯว่า การที่อั้งยี่ก่อกำเริบก็อาจสงบลงได้แน่¹²

ในการนี้ เจ้าหมื่นไวยวรนาถได้รับแต่งตั้งจากพวกอั้งยี่ตลาดพลู ให้เป็นหัวหน้าทีหนึ่ง หลวงทวยหาญ(กิม) และจำyard(สุข) ได้เป็นหัวหน้าที่สองและที่สามตามลำดับ และหัวหน้ากองอั้งยี่จีนได้มอบธงอาญาสิทธิ์และบัญชีรายนามสมาชิกให้แก่เจ้าหมื่นไวยวรนาถก็ได้นำทูลเกล้าฯถวาย หลังการใช้นโยบายนี้พวกอั้งยี่ในกรุงเทพฯ ก็ได้สงบไประยะหนึ่ง ต่อมา เมื่อพระเจ้านั่งยาเธอ กรมหมื่นภูเรศธำรงศักดิ์ ได้ดำรงตำแหน่งเสนาบดีกรมพระนครบาล เจ้าหมื่นไวยวรนาถจึงได้มอบอำนาจการควบคุมอั้งยี่กรุงเทพฯ ให้อยู่ในความดูแลของฝ่ายนครบาล โดยนำหัวหน้าอั้งยี่มาเข้าเฝ้ากรมหมื่นภูเรศธำรงศักดิ์ ดังนั้น กรมพระนครบาลจึงมีอำนาจควบคุมสมาคมอั้งยี่กรุงเทพฯทั้งหมด หลักฐานของทางราชการบันทึกไว้ว่า ในระยะพ.ศ. 2425-2432 นั้น มีอั้งยี่กลุ่มใหญ่ภายใต้การควบคุมของกรมพระนครบาล 3 กลุ่ม คือ¹³

1. ยี่ห้องเอง หรือตัวกษิ เป็นกองแรกที่ตั้งขึ้นในกรุงเทพฯ เป็นกลุ่มอั้งยี่ที่มีสมาชิกมากที่สุด หัวหน้าใหญ่หรือตัวเฮียคือจีนบั้ง เป็นจีนแต่จิว ที่ทำการใหญ่อยู่ที่ตลาดพลู เป็นกลุ่มอั้งยี่

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹² จอมพล เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี, ประวัติการของเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี, ฉบับสังเขป (พิมพ์ในโอกาสพิธีเปิดอนุสาวรีย์ของจอมพลและมหาอำมาตย์เอก เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี ที่ศิริราชฯ วันที่ 1 กรกฎาคม 2518), หน้า 40-41.

¹³ ทวีศักดิ์ สุภาฯ, "การจัดการและบทบาทของตำรวจในมณฑลกรุงเทพฯ รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว" (ปริญญาานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2519), หน้า 436.

ที่มีสาขาทั้งในกรุงเทพฯ และหัวเมืองในบริเวณภาคกลาง สมาชิกในกรุงเทพฯ คือพวกกรรมกร โรงสีไฟ โรงสีข้าวด้วยมือ ตำบลคลองผดุงกรุงเกษม เป็นต้น

2. ยี่ห้อชิวลิกือ ตัวเฮียคือจีนเอ็งเอี่ยม ซึ่งเป็นจีนแต่จิว ที่ตั้งอยู่ตรอกวัดพลับพลาไชย ถนนเจริญกรุง สมาชิกส่วนใหญ่เป็นกุลี และกรรมกรเรือฉลอม ที่จอดหน้าห้างฮวยจิ้นโล้งและหน้า วัดสัมพันธวงษาราม

3. ยี่ห้อจ้อก ตัวเฮียคือจีนตืด ซึ่งเป็นจีนแต่จิว ที่ทำการอยู่ตำบลริมถนนในตรอกป่าช้า ลุนซ์ มีสาขาทั้งในกรุงเทพฯ และหัวเมือง สมาชิกคือพวกกุลี กรรมกรโรงสี ที่อยู่บริเวณศาลเจ้าใหม่ (เรียกภาษาจีนว่า โคสาดโล้ง) และพวกพ่อค้าสุกรตามตำบลศาลเจ้าเก่าศาลเจ้าใหม่

นอกจากนี้ยังมีกงซีเล็ก ๆ อีกเป็นจำนวนมากเช่น กงซี อำแดงหล่อยี่เจ้ เป็นต้น การเข้าไปมีหน้าที่ควบคุมอั้งยี่ของกรมพระนครบาล ความจริงมีมาตั้งแต่ต้นรัชกาลที่ 5 เมื่อมีการจัดตั้งกองโปลิศขึ้นในกองตระเวน แต่ว่ามีอำนาจจำกัดอยู่เพียงการคอยดูแลและปราบปรามพวกอั้งยี่ที่ก่อเหตุเฉพาะในท้องถนนในท้องที่ที่ตนรักษาเท่านั้น ดังปรากฏในกฎหมายข้อ 38 ของกฎหมายโปลิศ 53 ข้อ ซึ่งประกาศใช้เมื่อ พ.ศ. 2412 ความว่า

...ผู้ใดจะเชิญคนมาประชุมคนในที่ตำบลใด ถ้าจะมีการสิ่งใดในท้องถนนที่โปลิศได้รักษา ก็ให้เจ้าของงานไปแจ้งความต่ออินสเปกเยเนรลให้ทราบก่อน อินสเปกเยเนรลจะได้ให้หนังสืออนุญาตไว้เป็นสำคัญ และจะได้ให้โปลิศมาช่วยป้องกันการวิวาท ถ้าผู้ใดไม่ได้ไปแจ้งต่ออินสเปกเยเนรลให้ทราบก่อน ทำแต่อำเภอใจตนเอง ถ้ามีเหตุเกิดขึ้นอย่างใดอย่างหนึ่ง อินสเปกเยเนรลจะปรับโทษเจ้าของงานเป็นเงิน 100 บาท¹⁴

ทั้งนี้ข้อกำหนดดังกล่าวไม่ได้เจาะจงเฉพาะการชุมนุมของชาวจีนเท่านั้นแต่รวมถึงการประชุมของคนทุกเชื้อชาติ อย่างไรก็ตามเมื่อการควบคุมอั้งยี่เข้ามาอยู่ภายใต้ความรับผิดชอบของกรมพระนครบาลแล้ว ความสำเร็จในการใช้นโยบายเลี้ยงอั้งยี่กลับไม่มากเท่ากับในสมัยที่สมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์เป็นผู้ควบคุม ซึ่งจะมีการก่อเหตุวุ่นวายของพวกอั้งยี่ไม่มาก เพราะพวกหัวหน้าอั้งยี่ได้เข้าพึ่งพาอำนาจของสมเด็จพระยาฯ เพื่อหวังผลประโยชน์จากการประมุขภาชีอากร จึงได้ควบคุมอั้งยี่ที่อยู่บังคับบัญชาไม่ให้ก่อการวิวาทหรือสร้างปัญหาแก่สังคม แต่เมื่อกรมพระนครบาลได้เข้าควบคุมสมาคมอั้งยี่ในเวลาต่อมา พวกหัวหน้าอั้งยี่กลับไม่มีความเกรงกลัว เพราะกรมพระนครบาลไม่สามารถเอื้ออำนาจผลประโยชน์ทางการประมุขภาชีอากรให้แก่

¹⁴ "กฎหมายโปลิศ 53 ข้อ", ราชกิจจานุเบกษา, (กันยายน จ.ศ. 1237), : 155-156.

หัวหน้าอั้งยี่ทั้งหลายได้ จึงได้เกิดการก่อความวุ่นวายการประพาศติผิดกฎหมาย รวมทั้งการวิวาทระหว่างกลุ่มอั้งยี่ เพื่อแย่งชิงผลประโยชน์ด้านการประมุขภาชีอากร¹⁵ ยิ่งกว่านั้น ในระยะหลังพวกหัวหน้าอั้งยี่หลายคนได้เข้าเป็นคนในบังคับของกงสุลต่างประเทศ จึงถือว่ามีอำนาจคุ้มครองและทำการละเมิดกฎหมายของฝ่ายไทย จึงยิ่งสร้างปัญหาแก่ฝ่ายรัฐบาลไทยมากขึ้น

การก่อวิวาทและการละเมิดกฎหมายของกลุ่มอั้งยี่กรุงเทพฯ ภายหลัง พ.ศ.2425 นั้น ได้สร้างปัญหาให้แก่กรมพระนครบาล โดยเฉพาะกองตระเวน ที่รับผิดชอบในการปกครองท้องที่และงานด้านระงับปราบปรามในเขตกรุงเทพฯ เนื่องจากเมื่อเกิดเหตุการร้ายแรงที่มีอั้งยี่เป็นต้นเหตุแล้ว เมื่อถูกกองตระเวนจับกุมตัวมาส่งศาลพิจารณาคดี พวกอั้งยี่มักจะถูกลงโทษไม่รุนแรง เพราะศาลมักจะขาดพยานหลักฐาน เนื่องจากพวกอั้งยี่ที่ถูกจับก็มักจะยึดถือคำสาบานที่จะไม่เปิดเผยความลับของสมาคม จึงไม่ยอมเปิดเผยความจริง และการอาศัยพยานในที่เกิดเหตุก็ไม่ได้ผล เพราะคนเหล่านั้นถ้าหากไม่ใช่อั้งยี่ด้วยกันแล้ว ก็เป็นชาวบ้านทั่วไปที่เกรงอิทธิพลของอั้งยี่และไม่ยอมเป็นพยาน หรือมีการสร้างพยานเท็จ ดังนั้นการลงโทษส่วนใหญ่ทำได้แต่เพียงการปรับใหม่¹⁶ และพวกหัวหน้าอั้งยี่ก็มักจะเรียกรับเงินจากสมาชิก มาเสียค่าปรับหรือประกันตัวไป ปรากฏว่าการเรียกรับครั้งหนึ่งๆมักจะได้เงินเป็นจำนวนมาก ทำให้มีเงินเหลือจากการปรับใหม่หรือชำระค่าประกัน และกลายเป็นช่องทางหาผลประโยชน์อย่างหนึ่งของพวกหัวหน้าอั้งยี่เสียอีก¹⁷ ด้วยเหตุนี้ในระยะต่อมา พวกหัวหน้าอั้งยี่จึงสนับสนุนให้มีการวิวาทระหว่างกันให้บ่อยครั้ง เพื่อประโยชน์ในการเรียกรับดังกล่าว การปราบปรามอั้งยี่ของกองตระเวนจึงไม่ได้ผล ในบางครั้งพวกอั้งยี่ยังได้ก่อการวิวาทแม้กระทั่งคนของเจ้านายซึ่งเป็นอดีตเสนาบดีนครบาล ดังเห็นได้จากคำกราบทูลของกรมหมื่นภูเรศธำรงค์ศักดิ์ ที่มีต่อเสนาบดีกระทรวงนครบาลคนใหม่ เมื่อพ.ศ.2433 ว่า

...ทูลขอไปลิศแต่เวลาเวลานี้แล้ว เมื่อจะให้ปกครองรักษาวันนี้ ยังบังอาจทูปตีอีก คนหม่อมฉันจะเป็นจะตายอย่างไรไม่ทราบ จินอั้งยี่พวกพระภักดีเที่ยวพูดว่า จะตีให้ทุกวันไป ถ้าไปลิศจับมาที่ศาล พระภักดีประกันไม่ต้องกลัวอะไร...¹⁸

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹⁵ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, นิทานโบราณคดี, หน้า 294.

¹⁶ กจช. ร.5 น.33/17 ที่ 147.20838 กรมหมื่นนเรศวรฤทธิ์กราบทูลกรมขุนสมมติอมรพันธ์ ราชเลขาธิการ, ไม่มีวันเดือนปี.

¹⁷ กจช. ร.5 น.33/17 ที่ 9/1718 ลายพระหัตถ์กรมหมื่นนเรศวรฤทธิ์กราบบังคมทูลสมเด็จพระบรมราชินีนาถ ผู้สำเร็จราชการแผ่นดิน, ลงวันที่ 16 พฤษภาคม ร.ศ.116.

¹⁸ กจช. ร.5 น.33/11 ที่ 4894/10044 ลายพระหัตถ์กรมหมื่นภูเรศธำรงค์ศักดิ์ ทูลกรมหมื่นนเรศวรฤทธิ์ เสนาบดีกระทรวงนครบาล, ลงวันที่ 29 มกราคม ร.ศ.109.

ดังนั้น แม้ว่ากองตระเวนจะพยายามรักษาความสงบ แต่การก่อความวุ่นวายทะเลาะวิวาท และดำเนินการผิดกฎหมายเช่น ค้าของเถื่อน สุราเถื่อน และการขู่บังคับเอาเงินทองจากจีนที่ค้าขายของสุจริตของพวกอั้งยี่ ยังมิอยู่ตลอดเวลา และในที่สุดได้นำไปสู่การก่อวิวาทใหญ่ของอั้งยี่กรุงเทพฯในเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2432 ซึ่งทางรัฐบาลก็สามารถปราบปรามจนเหตุการณ์สงบลงได้ แต่ในขณะนั้น กองตระเวนยังไม่มีประสิทธิภาพเพียงพอเพราะเพิ่งตั้งได้ไม่นาน และยังมีกำลังพลน้อย รัฐบาลจึงได้ให้ฝ่ายทหารเข้าช่วยในการปราบปรามด้วย เพราะฝ่ายทหารสามารถเคลื่อนกำลังได้รวดเร็ว มีวิธีการและอาวุธที่ทันสมัย จึงสามารถช่วยระงับเหตุการณ์ได้¹⁹ หน่วยงานของฝ่ายทหารที่เข้าระงับการวิวาทของอั้งยี่ครั้งนี้ได้แก่ ทหารมหาดเล็ก ทหารรักษาพระองค์ และทหารเรือ ซึ่งมีอาวุธปืนดีกว่ากรมอื่น ภายหลังจากนี้แล้ว รัฐบาลก็ได้ใช้วิธีการให้ทหารช่วยเหลือกรมพระนครบาลปราบอั้งยี่ในครั้งต่อไปอีก อาทิเช่น การวิวาทของอั้งยี่ที่ตำบลบางขวาง ในพ.ศ. 2433²⁰ เป็นต้น

ภายหลังจากการวิวาทครั้งใหญ่ของอั้งยี่กรุงเทพฯเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2432 รัฐบาลได้ล้มเลิกนโยบายเลี้ยงอั้งยี่หรือการอนุญาตให้สมาคมอั้งยี่ได้ภายใต้การควบคุมของรัฐบาล เปลี่ยนมาเป็นนโยบายการห้ามการตั้งสมาคมลับอั้งยี่ทั้งหมด โดยถือว่าเป็นเรื่องผิดกฎหมาย แต่กระนั้น ก็ยังมีชาวจีนลอบตั้งสมาคมลับอั้งยี่และก่อความวุ่นวายอยู่เช่นเดิม รัฐบาลจึงดำเนินการปราบปรามอยู่เสมอ เหตุผลอีกอย่างหนึ่งในการปราบปรามอั้งยี่นั้น ยังมาจากแนวความคิดแบบรัฐสมัยใหม่ซึ่งเป็นรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ อันไม่อาจยินยอมที่จะให้มีกลุ่มอำนาจอิสระอื่น ๆ จากอำนาจของรัฐได้ แต่กระนั้น กลไกของรัฐในการปราบปรามคือ กองตระเวน ยังอยู่ในขั้นเริ่มต้นและขาดประสิทธิภาพอยู่มาก ยังมีกำลังพลน้อยไม่สามารถดูแลได้อย่างทั่วถึง ยิ่งกว่านั้น การปราบปรามยังมีอุปสรรคเนื่องจากพลตระเวนไทยจะมีอำนาจเฉพาะในท้องถนนเท่านั้น แต่หากอั้งยี่หลบหนีเข้าไปในห้างหรือโรงสีข้าวของชาวตะวันตก พลตระเวนก็ไม่สามารถเข้าจับกุมได้ ถ้าไม่มีหมายค้นจากกงสุลต่างประเทศ²¹ ทำให้การทำงานของกองตระเวนขาดความคล่องตัว ยิ่งกว่านั้นในช่วงเวลาดังกล่าว ได้มีอั้งยี่ระดับหัวหน้าจำนวนมากเข้าอยู่ในบังคับของกงสุลต่างประเทศ ทำให้กองตระเวนดำเนินคดีกับคนเหล่านั้นได้ด้วยความลำบาก แม้ว่าจะจับกุมตัวได้ แต่ก็จะต้องได้รับการพิจารณาจากศาล

¹⁹ แจ่มจันทร์ วงศ์วิเศษ, "การปรับปรุงกองทัพไทยตามแบบตะวันตก ตั้งแต่พ.ศ. 2393 - 2475", (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2518), หน้า 60.

²⁰ ทวีศักดิ์ สุภษา, "การจัดการและบทบาทของตำรวจในมณฑลกรุงเทพฯ รัฐสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว", หน้า 445.

²¹ ทวีศักดิ์ สุภษา, เรื่องเดียวกัน, หน้า 440.

กงสุล ซึ่งมักจะได้รับโทษสถานเบาเช่นกัน ด้วยเหตุนี้การปราบปรามอั้งยี่ของกงตระเวนจึงไม่มีประสิทธิภาพเท่าที่ควร ทำให้พวกอั้งยี่ก่อการวิวาทมากขึ้น โดยเฉพาะตั้งแต่ พ.ศ. 2437 เป็นต้นมา ทางกงตระเวนก็ได้พยายามดำเนินนโยบายที่เข้มงวดมากยิ่งขึ้น เช่นอาศัยความร่วมมือจากฝ่ายทหาร โดยขอกำลังทหารเรือมารักษาทามถนนต่างๆ และเตรียมกำลังไว้เพื่อป้องกันเหตุการณ์รุนแรงที่อาจเกิดขึ้น นอกจากนี้ก็ยังแก้ปัญหาด้วยการจัดกำลังกงตระเวนฝ่ายรักษาทั้งทางบกและทางน้ำ พร้อมอาวุธปืนประจำตัวออกตรวจท้องที่ที่ชาวจีนก่อการวิวาทบ่อยครั้ง แต่ก็ไม่ได้ผลเท่าที่ควร เพราะกงตระเวนมีอาวุธและกำลังพลน้อย เมื่อเทียบกับพวกอั้งยี่ที่มีกำลังพลเหนือกว่า²² กงตระเวนจึงยังต้องขอความร่วมมือจากฝ่ายทหารในการปราบปรามอั้งยี่ทุกครั้ง

อย่างไรก็ตาม ผลข้างเคียงจากการที่กงตระเวนขอกำลังทหารมาช่วยในการปราบอั้งยี่ก็คือ การสร้างความหวาดกลัวแก่ชาวจีนที่ค้าขายสุจริต เนื่องจากเกิดข่าวลือว่าจะมีการจับชาวจีนทั่วไปด้วย ทำให้กระทรวงนครบาลต้องออกมาชี้แจงถึงข้อเท็จจริง เหตุการณ์จึงสงบลง²³ แต่ก็ทำให้การปราบปรามอั้งยี่ของกงตระเวนต้องหยุดชะงักลงด้วย เพราะเกรงจะสร้างความหวาดกลัวแก่ชาวจีนทั่วไป พวกอั้งยี่จึงได้ก่อการวุ่นวายแพร่หลายขึ้นอีก ทั้งยังมีการบีบบังคับชาวจีนที่ไม่ได้สมัครใจให้เข้าร่วมอั้งยี่ของตนเพื่อหวังผลประโยชน์จากการเรียกรไ้ จนถึงพ.ศ. 2438 ก็ได้เกิดการวิวาทครั้งใหญ่ของอั้งยี่อีก นั่นคือ การวิวาทระหว่างอั้งยี่กึ่งซีเอง และกงซีจื่ออกในบริเวณตำบลบางยี่เรือ บางไผ่ไก่ สำเหร่ ปากน้ำชล ซึ่งเป็นตำบลที่เป็นเขตติดต่อตามแนวลำน้ำเจ้าพระยา อันเป็นแหล่งชุมนุมอั้งยี่ที่เป็นกุลี และกรรมกร สาเหตุของการวิวาทเกิดจากความขัดแย้งในผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจจนเกิดการต่อสู้กันอย่างรุนแรง จนกงตระเวนและทหารต้องใช้กำลังปราบปรามจนเหตุการณ์สงบ²⁴ และเนื่องด้วยปัญหาเกี่ยวกับนโยบายอั้งยี่ดังกล่าว ทำให้กรมหมื่นนเรศวรฤทธิ์ เสนาบดีกระทรวงนครบาล จึงดำริจะให้มีกฎหมายควบคุมอั้งยี่ออกมาใช้ แต่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าทรงมีพระบรมราชดำริว่า การออกกฎหมายควบคุมอั้งยี่จะไม่มีประโยชน์แต่อย่างใดหากไม่สามารถปฏิบัติให้เป็นไปตามกฎหมายได้จริง ดังปรากฏในพระราชหัตถเลขา ดังนี้

²² กจช. ร.5 น.33/17 ที่ 23/20168 หนังสือกราบบังคมทูลของกรมหมื่นนเรศวรฤทธิ์ เสนาบดีกระทรวงนครบาล, ลงวันที่ 24 พฤศจิกายน ร.ศ.114.

²³ กจช. ร.5 น.33/17 ที่ 20262 หนังสือกราบบังคมทูลของหลวงฤทธิรงค์, ลงวันที่ 26 พฤศจิกายน ร.ศ.114.

²⁴ กจช. ร.5 น.33/18 พวกจีนวิวาทกันในท้องที่บางยี่เรือ.

...เรื่องอั้งยี่ซึ่งได้คิดกันมาช้านานว่า จะต้องมีกฎหมายแลคิดปราบปราม เช่นเสเตต เซตลเมน การนั้นก็ค้างมาช้านาน ได้ยินในชั้นหลังที่เธอว่า กำลังค้นกฎหมายต่างประเทศอยู่ ก็ยังหาเป็นที่แน่นอนว่าจะสำเร็จเมื่อใดได้ แต่เมื่อว่าตามจริงการบังคับห้ามปรามในเรื่องอั้งยี่ก็เคยบังคับมา แต่หากเจ้าพนักงานทำไปไม่ได้ จริงสักราย เป็นไม่มี ไปถึงกฎหมายที่จะทำใหม่ถ้าทำแล้วไม่ใช่ให้ได้จริงก็จะมีประโยชน์อันใด ... เพราะฉะนั้นการที่จัดให้ได้จริงสำคัญกว่ากฎหมาย²⁵

ด้วยเหตุนี้ กรมหมื่นนเรศวรฤทธิ์ จึงดำเนินการแก้ไขปัญหาก่อนการวิวาทของอั้งยี่อย่างจริงจังมากขึ้น และเนื่องจากคำริที่ว่า การวิวาทของอั้งยี่กรุงเทพฯ นั้น มักเกิดจากการแย่งชิงผลประโยชน์ด้านการค้า เช่น ผืน หรือสุรา และการถูกขูดจากพวกหัวหน้าอั้งยี่ให้ก่อการวิวาทเพื่อจะได้รับประโยชน์จากเงินเรียไร ดังนั้นอั้งยี่ห่อเอง จึงอก และซิวลิกอ ซึ่งกำลังมีอิทธิพลอยู่ในขณะนั้นจึงวิวาทกันอยู่เสมอ กรมหมื่นนเรศวรฤทธิ์จึงดำริให้รวมอั้งยี่กองต่างๆ เข้าเป็นกองชี่เดียวเพื่อแก้ปัญหากการวิวาทระหว่างกัน และได้มอบหมายให้พระยาภักดีภักทรากร ซึ่งรับราชการในกรมท่าซ้าย และเป็นเจ้าภาษีฝิ่น เป็นผู้เจรจาให้หัวหน้าอั้งยี่ยอมรวมเป็นกองชี่หรือสมาคมเดียวกัน และประสบความสำเร็จในการรวมอั้งยี่เป็นกองชี่เดียวในเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ.2438 ทำให้ปัญหาอั้งยี่วิวาทกันด้วยเหตุเล็กน้อยสงบไป²⁶

การรวมอั้งยี่เมื่อพ.ศ.2438 นั้น สาเหตุหนึ่งที่ทำให้สำเร็จผลก็คือการที่กรมหมื่นนเรศวรฤทธิ์ เลือกพระยาภักดีภักทรากร เป็นผู้เจรจากับหัวหน้าอั้งยี่ ซึ่งอาจวิเคราะห์ได้ว่านอกเหนือจากเหตุผลที่กรมหมื่นนเรศวรฤทธิ์ อ้างว่า พระยาภักดีภักทรากรเป็นข้าราชการในกรมท่าซ้ายและเป็นผู้ขายฝิ่นให้หัวหน้าอั้งยี่ทุกรายแล้ว ฐานะและความสำคัญของพระยาภักดีภักทรากรในชุมชนชาวจีนของกรุงเทพฯ น่าจะมีส่วนสำคัญเช่นกัน เนื่องจากพระยาภักดีภักทรากรเป็นคหบดีชาวจีนที่มีฐานะทางเศรษฐกิจและสังคมอยู่ในระดับสูง เป็นที่ยกย่องของชาวจีนโดยทั่วไป นอกจากนี้ยังปรากฏหลักฐานว่า พระยาภักดีภักทรากรก็เคยเป็นหัวหน้าอั้งยี่เช่นกัน ดังที่กรมหมื่นนเรศวรครำรงศักดิ์ทูลต่อเสนาบดีกระทรวงนครบาลตอนหนึ่งว่า "... จีนอั้งยี่พวกพระภักดีเถียวพูดว่า จะตีให้ทุกวันไป

²⁵ กจช. ร.5 น.33/27 ที่ 25/609 พระราชหัตถเลขาถึงกรมหมื่นนเรศวรฤทธิ์, ลงวันที่ 17 กุมภาพันธ์ ร.ศ.114.

²⁶ กจช. ร.5 น.33/17 ที่ 9/1879 ลายพระหัตถ์กราบบังคมทูลสมเด็จพระบรมราชินีนาถของกรมหมื่นนเรศวรฤทธิ์, ลงวันที่ 16 พฤษภาคม ร.ศ.116.

²⁷ กจช. ร.5 น.33/11 ที่ 4894/10044 ลายพระหัตถ์กรมหมื่นนเรศวรครำรงศักดิ์ ทูลกรมหมื่นนเรศวรฤทธิ์ ลงวันที่ 29 มกราคม ร.ศ.109.

ถ้า โปลิศจับมาที่ศาล พระกัฏฐิประกันไม่ต้องกลัวอะไร"²⁷ การที่พระยาภักดีภัทรากร เคยเป็น และอาจกำลังเป็นหัวหน้าอั้งยี่อยู่ในขณะนั้น ประกอบกับฐานะทางสังคมที่เป็นที่ยอมรับ และการมี อิทธิพลเหนือพวกหัวหน้าอั้งยี่ในการดำเนิน เพราะพวกหัวหน้าอั้งยี่ทุกรายจะต้องมาขอชื่อผืนจาก พระยาภักดีภัทรากร ทำให้พระยาภักดีภัทรากรมีอิทธิพลเพียงพอที่จะทำให้การเจรจาอั้งยี่เป็น ผลสำเร็จ ถึงกระนั้น ก็เข้าใจว่าการรวมอั้งยี่ครั้งนี้ คงกระทำได้เฉพาะกับสมาคมอั้งยี่จีนแต่จิว ในกรุงเทพฯ จากสมาคมตัวเอง ชื่อ ก ชิวลิกือ เท่านั้น สมาคมอั้งยี่กลุ่มภาษาอื่นก็ยังคงมีอยู่ต่อไป แต่จากการที่ชาวจีนกลุ่มภาษาอื่น ๆ มีจำนวนไม่มากนัก อั้งยี่กลุ่มอื่น ๆ ที่ยังมีเหลืออยู่จึงไม่น่า จะมีบทบาทและอิทธิพลมากนัก

อย่างไรก็ตาม การรวมหัวหน้าอั้งยี่ให้อยู่ในสมาคมเดียวได้ก่อปัญหาใหม่ขึ้นมาคือ พวก หัวหน้าอั้งยี่ระดับรองของสมาคมตัวเอง ชื่อ ก ชิวลิกือ ไม่พอใจในการรวมกัน เพราะทำให้ตนเองเสียผลประโยชน์จึงเข้าพึ่งพาชาวตะวันตก คือ นางแฟนนี่ น็อกซ์ ลูกสาวอดีตกงสุลอังกฤษให้ เป็นหัวหน้า²⁸ นางแฟนนี่ได้ส่งหนังสือขออนุญาตต่อกรมหมื่นนเรศวรฤทธิ์ เพื่อจัดตั้ง "บริษัทพรรค พวกคนทำงาน" โดยแจ้งวัตถุประสงค์ว่าเพื่อหางานให้แก่คนงาน และรวบรวมเงินซื้อที่ดินบริเวณ คลองซุดใหม่ เพื่อให้เป็นที่พักแก่คนงาน แต่เนื่องจากนางแฟนนี่ไม่แจ้งรายละเอียดของสมาคม ทั้งในด้านรายนามสมาชิก หรือ กฎข้อบังคับให้ทางกระทรวงนครบาลทราบ อีกทั้งยังขอประชุมใน เวลาค่ำ กรมหมื่นนเรศวรฤทธิ์ เสนาบดีกระทรวงนครบาลจึงดำริว่า การขออนุญาตตั้งบริษัท พรรคพวกคนทำงานของนางแฟนนี่คือการตั้งอั้งยี่นั่นเอง โดยเฉพาะเมื่อสืบทราบว่ สมาชิกของ สมาคมนั้นแตกมาจากอั้งยี่ตัวเองและอั้งยี่กลุ่มอื่น ๆ ด้วยเหตุนี้จึงตอบปฏิเสธ²⁹

ในเวลาต่อมา นางแฟนนี่จึงใช้วิธีใหม่คือการจัดตั้ง "สารพรรคสมาคมสโมสร" ขึ้นแทน ด้วยจุดประสงค์ในลักษณะเช่นเดิม และมีการลงโฆษณาสมาคมในหนังสือพิมพ์บางกอกไทมส์ด้วย³⁰

ศูนย์วิทยพัชกร

²⁷ นางแฟนนี่ น็อกซ์ เป็นธิดาของโทมัส จี. น็อกซ์ กงสุลอังกฤษประจำกรุงเทพฯ เมื่อต้น สมัยรัชกาลที่ 5 และเป็นผู้มีแนวโน้มในการสนับสนุนกรมพระราชวังบวรวิไชยชาญ ส่วนแฟนนี่ก็ เป็นภรรยาของพระปรีชาภักการ (สัวออง) ซึ่งถูกลงโทษประหารชีวิตเมื่อพ.ศ. 2422 และด้วย เหตุนี้เอง ทำให้แฟนนี่ค่อนข้างจะมีบทบาทเป็นศัตรูกับรัฐบาลสมัยรัชกาลที่ 5 เสมอมา ดูได้จาก สิบแสง พรหมบุญ, "คดีพระปรีชาภักการ คดีตัวอย่างที่โด่งดังสมัยรัชกาลที่ 5", 23 ตุลาคม, (หนังสือ ประจำปีของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2523) : 13-26.

²⁸ กจช. ร.5 น.33/17 ลายพระหัตถ์กราบบังคมทูลสมเด็จพระบรมราชาธิบดี ผู้สำเร็จ ราชการแผ่นดิน ของกรมหมื่นนเรศวรฤทธิ์, ลงวันที่ 16 พฤษภาคม ร.ศ. 116.

²⁹ กจช. ร.5 น.33/7 หนังสือกราบทูลที่ 40/26357 ของกรมหมื่นนเรศวรฤทธิ์, ลงวันที่ 9 กุมภาพันธ์ ร.ศ. 114.

ปรากฏว่า ภายหลังจากการเกิดสารพรรคสมาคมลโมสร ได้มีการตั้งก๊กตั้งเหล่าของชนเชื้อชาติ
 อื่นๆที่นอกจากชาวจีนอย่างกว้างขวาง ซึ่งมีทั้งชาวไทย ชาวแขก และชาวจีน คนเหล่านี้ส่วนใหญ่
 เป็นคนในบังคับของกงสุลตะวันตก และการเข้ากลุ่มบางครั้งก็ไม่คำนึงถึงเชื้อชาติ เช่น ก๊กของ
 แขกบังเซินที่ถนนเจริญกรุง มีชาวจีนที่แยกจากฮังฮิวลิกก็เข้าร่วม นอกจากนี้ก็ยังมีก๊กของแขก
 ครัว(จาม) ในท้องที่บ้านนางหงษ์ ซึ่งมีการแยกสาขา ติดต่อกันกับพรรคพวกของนางแฟนนี่ ก๊ก
 ของคนไทยได้แก่ ก๊กกตัญญู ของนายฤทธิ์ ซึ่งเป็นข้าในหม่อมเจ้าพระธรรมบุญทิศธาดา และสมัคร
 พรรคพวกคือคนในแขวงเมืองนนทบุรีและปทุมธานี และมีการลาขานตัวในวัดพระแก้ว ก๊กต่างๆที่
 แพร่หลายภายหลังพ.ศ.2438 นี้ มีจุดมุ่งหมายในการก่อตั้งเพื่อหวังผลประโยชน์จากการเรียไร
 เป็นสำคัญ ทั้งจากค่าเช่าเป็นสมาชิกซึ่งมักเก็บในอัตรา 4-5 บาท และค่าบำรุงรายเดือน และ
 หลายครั้งเพราะความขัดแย้งจากผลประโยชน์จากการเรียไรนี้เองที่ทำให้มีการแตกตัวออกไปตั้ง
 เป็นก๊กย่อย อีกหลายก๊ก เช่นก๊กของแขกบังเซิน ซึ่งแตกเป็นก๊กย่อยอีก 6 ก๊ก เพราะพวกหัวหน้า
 เกิดความขัดแย้งด้วยผลประโยชน์จากการเรียไร ก๊กย่อยๆ ที่แพร่หลายขึ้นในกรุงเทพฯ ภายหลัง
 การรวมฮังฮิวรวมเป็นก๊กเดียว กระทรวงนครบาลได้สืบทราบว่ามีจำนวนถึง 14 กลุ่มด้วยกัน^{๑๑}
 ก๊กต่างๆ ที่มุ่งหลอกลวงเอาเงินเรียไรเหล่านี้ได้สร้างปัญหาต่อทางราชการ เพราะส่วนใหญ่จะ
 ไม่มีการออกหลักฐานการเรียไรเป็นเอกสารให้แก่สมาชิก จึงทำให้เกิดปัญหาเมื่อมีการพิจารณา
 คดีขึ้นในศาล เพราะจะขาดหลักฐานที่เป็นเอกสารเพื่อประกอบการพิจารณาคดี และพยานบุคคลก็
 มักไม่ให้ความร่วมมือเพราะเกรงอิทธิพลหัวหน้ากลุ่ม จากสภาพปัญหาเหล่านี้ รัฐบาลโดยความ
 ริเริ่มของกรมหมื่นนเรศวรฤทธิ์ เสนาบดีกระทรวงนครบาล จึงต้องดำเนินการเพื่อให้มีการบัญญัติ
 กฎหมายเพื่อควบคุมการตั้งฮังฮิวและตั้งก๊ก-เหล่า ดังกล่าว จนกลายเป็นจุดกำเนิดของพระราช
 บัญญัติว่าด้วยฮังฮิว ร.ศ.116(พ.ศ.2440) ซึ่งแนวคิดและขั้นตอนที่จะให้มีการบัญญัติกฎหมายเพื่อ
 ใช้เป็นหลักในการดำเนินการจัดการกับปัญหาการตั้งฮังฮิว และการตั้งก๊กเหล่าของชนเชื้อชาติ
 ต่างๆ ปรากฏชัดเจนในคำกราบบังคมทูลของกรมหมื่นนเรศวรฤทธิ์ ว่า

...ข้าพเจ้าจึงคิดด้วยเกล้าฯว่า เรื่องการที่ตั้งเป็นก๊กเป็นเหล่านี้ จะต้องออกพระ
 ราชบัญญัติ เรื่องการตั้งบริษัท หากการตั้งก๊กตั้งเหล่าเป็นฮังฮิวนั้น ต้องให้ลงบัญชี
 ชื่อบริษัท ลงชื่อคนที่เข้าเป็นพรรคพวก แลแจ้งข้อบังคับของก๊กเหล่านั้น ให้เจ้าพนักงาน
 ทราบต่อไป แลการเรื่องนี้ได้มีพระบรมราชโองการ โปรดเกล้าฯแก่เจ้าพระยา
 อภัยราชา ให้ปลุกษาจัดการทำพระราชบัญญัติกับข้าพระพุทธเจ้าครั้งหนึ่งแล้ว แต่สมัย

^{๑๑} กจข. ร.5 น.33/17 ที่ 9/1878 ลายพระหัตถ์กราบบังคมทูลสมเด็จพระบรมราชาธิราช
 ผู้สำเร็จราชการแผ่นดินของกรมหมื่นนเรศวรฤทธิ์, ลงวันที่ 16 พฤษภาคม ร.ศ.116.

นั้นเจ้าพระยาอภัยราชาติดราชการอื่นที่สำคัญกว่าการนี้จึงยังค้างอยู่ ข้าพระพุทธเจ้า คิดด้วยเกล้าฯว่า สมัยนี้คงจะปกษณาจัดการพระราชบัญญัตินี้ฉลองพระเดชพระคุณได้ ข้าพระพุทธเจ้าจะได้หาฤาเจ้าพระยาอภัยราชาดำริจัดพระราชบัญญัติอันนี้ต่อไป^{๓๒}

และในที่สุดพระราชบัญญัติว่าด้วยอั้งยี่ ร.ศ. 116 ก็ได้รับพระราชเสาวนีย์ให้ตราออกมา บังคับใช้ เมื่อวันที่ 10 ตุลาคม พ.ศ. 2440 และประกาศลงในราชกิจจานุเบกษา พระราชบัญญัติ ฉบับนี้ได้พัฒนามาจากข้อบังคับและสัญญาที่ฉบับต่างๆที่เคยใช้สมัยที่มีการอนุญาตให้ตั้งอั้งยี่ มาผสมผสานกับกฎหมายสมาคมลับที่อังกฤษประกาศใช้ในมาลายูและบีนัง

พระราชบัญญัติว่าด้วยอั้งยี่ที่บัญญัติขึ้นมี 18 มาตรา^{๓๓} มีสาระสำคัญสรุปได้ดังนี้คือ นับตั้งแต่วันประกาศใช้พระราชบัญญัติในวันที่ 10 ตุลาคม องค์กรต่างๆ หรือที่ในพระราชบัญญัติเรียกว่า "หมู่หรือช่อง" ที่ตั้งอยู่แล้วในขณะที่มีการออกพระราชบัญญัติ หรือจะตั้งขึ้นในอนาคต จะต้องมายื่นคำร้องขอจดทะเบียนกับเจ้าหน้าที่ของทางการภายในเวลา 1 เดือน หลังการประกาศใช้พระราชบัญญัติ ซึ่งในใบคำร้องจะต้องแจ้งวัตถุประสงค์ของหมู่หรือช่องที่ตั้งขึ้น พร้อมทั้งบัญชีรายชื่อสมาชิก รายชื่อและที่อยู่ของหัวหน้า และเจ้าหน้าที่อื่นๆ ที่ตั้งของหมู่หรือช่องนั้นๆ ตลอดจนจนสำเนาข้อบังคับของหมู่หรือช่อง เจ้าพนักงานจดทะเบียนจะพิจารณาคำร้องที่ยื่นมา โดยในระหว่างการพิจารณา เจ้าพนักงานสามารถออกหมายเรียกผู้ใดก็ได้ในหมู่หรือช่องนั้นๆ มาสอบถามรายละเอียดหรือกิจกรรมของหมู่หรือช่องนั้นๆ หากหมู่หรือช่องใดดำเนินกิจการภายในขอบเขตของกฎหมาย ก็อนุญาตให้จดทะเบียน ซึ่งหมู่หรือช่องที่ได้รับอนุญาตให้ตั้งขึ้น ต้องดำเนินกิจการภายในขอบเขตของกฎหมาย ทุกประการ หากเมื่อใดประพฤติดล่ เม็ดกฎหมายก็อาจถูกถอนทะเบียนและถูกกลงโทษในการจดทะเบียนตั้งหมู่หรือช่องนี้ ทางราชการมีสิทธิ์เรียกผู้มีชื่อจดทะเบียนมาทำพันธบัตรว่าจะไม่ประพฤติดล่กฎหมายโดยมีผู้ค้ำประกัน 2 คนและมีเงินค้ำประกันในวงเงินไม่เกิน 4,000 บาท

ในการออกพระราชบัญญัติ ฉบับนี้ ทางราชการได้กำหนดขอบเขตความหมายของคำว่า "หมู่หรือช่อง" ที่ใช้ไว้อย่างชัดเจนว่า จะไม่รวมถึงบริษัทที่ตั้งขึ้นเพื่อผลประโยชน์จากการค้าขายเพียงอย่างเดียว หรือบริษัท หรือหมู่ ช่องใดที่ได้รับพระบรมราชานุญาตให้ตั้งขึ้น โดยชอบด้วยกฎหมาย รวมทั้งบริษัท หรือหมู่ใด หรือการเข้าหุ้นส่วนที่มีคนเข้าไม่เกิน 10 คน เพื่อดำเนินกิจการที่ถูกกฎหมาย และการเข้าร่วมในองค์กรนั้น ไม่ต้องมีการสาบานตัวเพื่อปกปิดความลับของ

^{๓๒} กจช. ร.5 น.33/17 ที่ 9/1718 ลายพระหัตถ์กรมหมื่นนเรศวรฤทธิ์ กราบบังคมทูล สมเด็จพระบรมราชินีนาถ ผู้สำเร็จราชการแผ่นดิน, ลงวันที่ 16 พฤษภาคม ร.ศ. 116.

^{๓๓} รายละเอียดว่าด้วยพระราชบัญญัติว่าด้วยอั้งยี่ ร.ศ. 116 นี้ได้ ใน ราชกิจจานุเบกษา และ กจช. ร.5 น.33/11 พระราชบัญญัติจดทะเบียนอั้งยี่ ร.ศ. 116.

องค์กร ในพระราชบัญญัติฉบับนี้ยังได้ระบุลักษณะของการชุมนุมที่รัฐบาลถือว่าเป็นการผิดกฎหมาย อันได้แก่การชุมนุมของหมู่ ชอง ที่ไม่ได้รับอนุญาตให้จดทะเบียนได้ตามกฎหมาย และการชุมนุมที่มีจุดมุ่งหมายเพื่อการขัดขวาง ต่อสู้เจ้าหน้าที่ทางการ กระทำการทุจริต สร้างความเดือดร้อนแก่ราษฎร หรือกระทำการใช้อำนาจกดขี่บังคับผู้อื่น และได้กำหนดโทษไว้อย่างชัดเจนสำหรับองค์กรที่ตั้งขึ้นอย่างผิดกฎหมาย โดยผู้เป็นหัวหน้าองค์กรจะถูกลงโทษจำคุก 5 ปี หรือปรับ 2,000 บาท หรือทั้งจำทั้งปรับ สมาชิกอื่นๆ จะได้รับโทษลดหลั่นตามฐานะและความสำคัญ ผู้ที่มีอำนาจในการฟ้องร้องกล่าวโทษ ได้แก่กรมอัยการและผู้ว่าราชการเมือง ในการจดทะเบียน หมู่หรือชอง กระทรวงนครบาลได้ตั้งพนักงานขึ้น ในที่ว่าการกรมกองตระเวน โดยมอบหน้าที่ให้พระยาอินทราธิบดี สิริราชรองเมืองเป็นผู้รับผิดชอบการจดทะเบียน

พระราชบัญญัติว่าด้วยอั้งยี่ ร.ศ. 116 แม้ว่า จะวางขอบเขตการจดทะเบียน ครอบคลุมการจดทะเบียนสมาคมโดยทั่วไปด้วย แต่จุดมุ่งหมายหลักของพระราชบัญญัตินี้คือ การปราบปรามพวกอั้งยี่และก๊กต่างๆ ที่แพร่หลายซึ่งเป็นปัญหาแก่รัฐบาลในขณะนั้น ทั้งนี้เห็นได้จากการให้ความสำคัญในประเด็นเกี่ยวกับการสาบานตัว และการรักษาความลับ อันเป็นลักษณะเด่นของสมาคมลับอั้งยี่ ซึ่งในเวลาต่อมาก็มีก๊กของชนชาติอื่นเลียนแบบลักษณะเช่นนี้เช่นกัน เช่นก๊กกตัญญูของนายฤทธิ์ ชาวไทย ที่มีการสาบานตัวที่วัดพระแก้ว³⁴ นอกจากนี้การที่พระราชบัญญัติระบุให้องค์กรที่จดทะเบียนต้องส่งรายละเอียดเกี่ยวกับ ชื่อ ที่อยู่ ของหัวหน้าและสมาชิกที่ตั้งองค์กร กฎข้อบังคับ และให้อำนาจแก่เจ้าหน้าที่รัฐบาลในการเรียกผู้ใดผู้หนึ่งมาสอบถามความเป็นไปของสมาคมได้ทำให้การเคลื่อนไหวของบุคคลากรและสมาชิกของสมาคมจะไม่ใช่ความลับ แต่จะต้องอยู่ในสายตาและการควบคุมของทางราชการอยู่ตลอดเวลา จนสมาชิกขององค์กรไม่อาจทำการใดๆ ที่เป็นการละเมิดกฎหมายได้ พวกอั้งยี่ได้ตระหนักถึงความจริงในข้อนี้ดี จึงไม่มีสมาคมลับอั้งยี่ใดมาขอจดทะเบียนตั้งสมาคมภายใต้การควบคุมของรัฐบาลนี้เลย จะมีแต่เพียงชาวไทยที่มาขอจดทะเบียนตั้งสโมสร ซึ่งส่วนใหญ่มีจุดประสงค์เพื่อการรื่นเริงสังสรรค์ เช่น กรีฑาสโมสร บรรเทิงทัศนาวจร สโมสรกรรมมหารเล็ก วิทยาทาน พจนาคติทาน เป็นต้น ส่วนสมาคมของชาวต่างประเทศอื่นๆ นั้น รัฐบาลได้มอบหมายให้ กระทรวงต่างประเทศมีหนังสือไปเตือนทูตและกงสุล ให้พวกสโมสรต่างๆ มาจดทะเบียนตามพระราชบัญญัตินี้ด้วย

อย่างไรก็ตาม การประกาศใช้พระราชบัญญัตินี้ ก็มีผลต่อการเสื่อมอิทธิพลของอั้งยี่และก๊กต่างๆ ที่ตั้งขึ้นในปลายทศวรรษ 2430 อยู่เหมือนกัน เพราะเมื่อมีการประกาศใช้กฎหมายนี้แล้ว หัวหน้าอั้งยี่และหัวหน้าก๊กบางคนได้มาทำหนังสือสาบานตัวกับกองตระเวนกระทรวงนครบาล

³⁴ กจช. ร.5 น.33/17 ที่ 9/1578 ลายพระหัตถ์กราบบังคมทูลสมเด็จพระบรมราชินีนาถของกรมหมื่นนเรศวรฤทธิ์, ลงวันที่ 16 พฤษภาคม ร.ศ.116.

ว่าจะลาออกจากการเป็นหัวหน้าอั้งยี่และขอเลิกกิจการหลายคน เช่น ก๊กกตัญญูของนายฤทธิ์ ก็ได้ทำหนังสือสาบานตัวว่า

... เดิมจะเป็นเดือนใดจำไม่ได้ในปี ร.ศ. 115 ข้าพเจ้าคิดจัดตั้ง เรียกชื่อพวกกตัญญู ราษฎรไทย จีนทั้งหลายได้เข้ามาประชุมเข้าในหมู่ช่องที่เรียกชื่อว่าพวกกระตัญญู ต่อมาเสมอเนื่องๆ ที่ข้าพเจ้าได้เห็นหัวหน้าว่ากล่าวอยู่นี้ 18๐๒ คนเศษ แต่ที่เป็นหัวหน้าในหมู่ ช่องพวกกตัญญู กล่าวอยู่นี้มีแต่ข้าพเจ้าคนเดียว บัดนี้ข้าพเจ้าได้ทราบความตามพระราชบัญญัติ แลข้อบังคับหมู่ช่องอั้งยี่ ที่ออกใหม่ในปี ร.ศ. 116 เป็นการกวาดขันแข็งแรง ข้าพเจ้ากลัวความผิด ข้าพเจ้าขอลาออกจากหัวหน้าในหมู่ช่องพวกกระตัญญู ไม่เป็นผู้รับผิดชอบว่ากล่าว แลไม่คิดประชุมในหมู่ช่องพวกกระตัญญูอีกต่อไป ข้าพเจ้าได้ออกป่าวร้องพวกราษฎร ที่เข้าประชุมในหมู่ช่องที่เรียกชื่อว่าพวกกระตัญญูนั้น ให้เลิกเสีย มิให้ประชุมกันต่อไปในหมู่ช่องพวกกระตัญญู ที่ข้าพเจ้าได้เป็นหัวหน้าว่ากล่าวอยู่ทุกวันนี้ก็เป็นอันเลิกตั้งแต่วันที่ข้าพเจ้าได้ลาออกจากหัวหน้าเป็นต้นไป^{๓๕}

ชาวจีนหัวหน้าอั้งยี่มาทำหนังสือสัญญาลาออกเช่นเดียวกับนายฤทธิ์ ก็เช่น จีนตันซุ่มคิม หัวหน้าอั้งยี่เม่งสุน, จีนยี่เหมง ยี่เฮียงกซิ่งเอง, จีนมั่งยี่ซัน หัวหน้ากซิ่งเอง, จีนเคียบ ยี่เฮียงกซี่ย็อก เป็นต้น^{๓๖} ทางกองตระเวนก็ได้อนุมัติตามคำขอ และถือโอกาสสอบปากคำผู้เป็นหัวหน้าบันทึกรายละเอียดเกี่ยวกับสมาคมเหล่านี้ไว้หมดเพื่อใช้เป็นหลักฐานที่มีประโยชน์ในอนาคต แต่สำหรับอั้งยี่บางกซี่ยังคงลักลอบตั้งอยู่ก็มีความเคลื่อนไหวที่สงบมาก การก่อวิวาทของพวกอั้งยี่ลดลง ดังรายงานของกรมหมื่นนเรศวรฤทธิ์ ดังนี้

... ตั้งแต่ออกพระราชบัญญัติมาแล้วจนเวลานี้ พวกอั้งยี่ทั้งหลายสงบเรียบร้อยลงไม่กำเริบทำร้าย ฤาจะมีชุมนุมอันใดในที่สุด การเรียไรก็ไม่มี แต่อาการกิริยาลังเกตได้ว่า อั้งยี่ยังมีอยู่ แต่ยังไม่ปรากฏจะหยิบยกเอามาเป็นข้อพยาน หลักฐานฟ้องให้ศาลพิจารณาคดีพิพากษาได้^{๓๗}

^{๓๕} กจช. ร.5 น.33/31 สำเนาที่ 13012 หนังสือสาบานตัวของนายริดหัวหน้าพวกกระตัญญู, ลงวันที่ 27 มกราคม ร.ศ.116.

^{๓๖} กจช. ร.5 น.33/31 เรื่องเดียวกัน.

^{๓๗} กจช. ร.5 น.33/27 ที่ 260/13494 ลายพระหัตถ์กราบบังคมทูลของกรมหมื่นนเรศวรฤทธิ์, ลงวันที่ 7 กุมภาพันธ์ ร.ศ.116.

ทั้งนี้การรวมตัวของชาวจีนในลักษณะของอั้งยี่ ภายหลังจากประกาศใช้พระราชบัญญัตินี้ ก็มีได้หมดสิ้นโดยสิ้นเชิง แต่ได้มีการเปลี่ยนรูปแบบการรวมตัวเพื่อหลีกเลี่ยงกฎหมายฉบับดังกล่าว โดยเฉพาะในหมู่ของชาวจีนระดับล่าง เช่นพวกกรรมกร กูลี ซึ่งจะรวมตัวในลักษณะของ ไปหมง หรือเกลอน้ำสาบาน ซึ่งจะกล่าวถึงโดยละเอียดต่อไป

อย่างไรก็ตาม มิใช่พระราชบัญญัติอั้งยี่เพียงประการเดียว ที่ส่งผลต่อการเสื่อมอิทธิพลของสมาคมลับอั้งยี่ แต่อิทธิพลที่สำคัญยิ่งกว่านั้นก็คือ การแปรรูปของรัฐไทยสมัยใหม่เป็นรัฐแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ที่มีการรวมศูนย์อำนาจเข้าสู่ส่วนกลาง และกระชับอำนาจรัฐไว้ที่องค์พระมหากษัตริย์ พร้อมกันนั้นก็ได้มีการเสริมสร้างกลไกรัฐให้เข้มแข็งและควบคุมอำนาจทั่วถึงมากขึ้น เจื่อนไซเช่นนี้เอง ได้นำมาซึ่งการปรับปรุงกองตระเวนให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น ตั้งแต่หลังพ.ศ. 2430 การปรับปรุงกลไกอำนาจรัฐดังกล่าวมีส่วนทำให้อั้งยี่เสื่อมอิทธิพลลง เช่น การที่รัฐบาลส่งพลตระเวนกระจายกำลังออกรักษาการตามจุดต่างๆ ในกรุงเทพฯ จำนวนมากขึ้น และประกาศห้ามราษฎรที่เดินไปมาตามท้องถนนพกอาวุธ ถ้ามีความจำเป็นต้องแจ้งให้กองตระเวนทราบก่อน หากฝ่าฝืนจะถูกปรับเป็นเงินพร้อมทั้งลงโทษ^{๓๑} ขณะเดียวกันก็มีการส่งพลตระเวนสอดแนมเข้าไปในสมาคมอั้งยี่ต่างๆ ในกรุงเทพฯ โดยวิธีการสมัครเข้าเป็นสมาชิกอั้งยี่เพื่อสืบความเคลื่อนไหว และมาแจ้งแก่กองตระเวนเพื่อหาวิธีป้องกัน การปรับปรุงประสิทธิภาพของกองตระเวนนี้ ทำให้การเคลื่อนไหวของพวกอั้งยี่สงบลงไม่น้อย ดังคำกราบบังคมทูลของกรมหมื่นนเรศวรฤทธิ์ ความว่า

...ถ้าจะเทียบด้วยเหตุความตระหนกตกใจของมหาชนในครั้งโน้น กับปัจจุบันนี้ ก็คงจะไม่มีเหตุถึงต้องตกใจอย่างครั้งโน้น และเทียบด้วยกิริยาความประพฤติของจีน ในครั้งโน้นกับปัจจุบันนี้จีนก็เรียบร้อยไม่กำเริบเหมือนแต่ก่อน เมื่อเทียบด้วยกรมกองตระเวน แต่ก่อนกับปัจจุบันนี้ กรมกองตระเวนก็ดีกว่าแต่ก่อนเป็นอันมาก^{๓๒}

สำหรับนโยบายทางการศาลของไทย ที่ส่งผลทางอ้อมต่อการเสื่อมอิทธิพลของอั้งยี่นั้น เป็นผลจากการที่กระทรวงนครบาลได้ขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้ศาลรับสั่งมาทำหน้าที่ชำระคดีความอั้งยี่ช่วยเหลือกองตระเวนและศาลโปริสภา โดยศาลรับสั่งนี้ก็คือ ศาลพิเศษที่ตั้งขึ้นตามรับสั่งเพื่อตัดสินคดีเฉพาะ เป็นการลดขั้นตอนของศาลปกติ ซึ่งจะช่วยลดปัญหาการฟ้องคดี การไต่สวนเท็จ และการตัดสินบนศาลเพื่อให้พวกอั้งยี่พ้นโทษ หรือได้รับโทษเบาแล้วคลาย

^{๓๑} กจช. ร.5 น.33/33 ประกาศกรมกองตระเวน ลงวันที่ 1๙11 คำ นนศก คักราช 1249.

^{๓๒} กจช. ร.5 น.33/63 ลายพระหัตถ์กราบบังคมทูลของกรมหมื่นนเรศวรฤทธิ์ เสนาบดีกระทรวงนครบาล, ลงวันที่ 30 ธันวาคม ร.ศ.122.

เป็นแหล่งหาผลประโยชน์ของพวกหัวหน้าอั้งยี่ การนิพากษาของศาลรับสั่งจะมีการลงโทษพวกอั้งยี่อย่างรุนแรง โดยกำหนดโทษอย่างต่ำตั้งแต่จำคุก เขียน ไปจนถึงประหารชีวิต⁴⁰ โทษรุนแรงเช่นนี้คงทำให้พวกอั้งยี่หวาดกลัว ไม่กล้าประพฤติละเมิดกฎหมายได้ไม่มากนัก

ดังนั้น ตั้งแต่ พ.ศ. 2440 หลังการประกาศใช้พระราชบัญญัติว่าด้วยอั้งยี่ดังกล่าว จึงทำให้สมาคมลับอั้งยี่เสื่อมอิทธิพลลง หลายสมาคมยุติการเคลื่อนไหว แต่บางสมาคมก็ได้เปลี่ยนรูปใหม่เป็นสมาคมเพื่อการส่งคนส่งเคราะห์ที่ถูกกฎหมาย โดยเฉพาะบางสมาคมที่สมาชิกมีพื้นฐานมาจากกลุ่มภาษาเดียวกัน ก็ได้มีการประสานรอยร้าวหรือรวมตัวกัน เปลี่ยนรูปเป็นสมาคมกลุ่มภาษาพูดที่ถูกกฎหมาย ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดคือสมาคมของชาวจีนแคะ เป็นต้น จึงอาจสรุปได้ว่า การเสื่อมสลายบทบาทของสมาคมลับอั้งยี่ เป็นปัจจัยหนึ่งที่เปิดช่องทางให้สมาคมชาวจีนยุคใหม่พัฒนาขึ้น

ข. ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมของกรุงเทพฯ

1. สภาพแวดล้อมของเศรษฐกิจของกรุงเทพฯ ในสมัยรัชกาลที่ 5

ภายหลังจากที่รัฐบาลไทยได้ลงนามในสัญญาบาวริงกับประเทศอังกฤษ เมื่อพ.ศ. 2398 ซึ่งทำให้ไทยต้องดำเนินนโยบายการค้าเสรี เศรษฐกิจของไทยมีการขยายตัวมากขึ้น ตลอดจนมีชาวตะวันตกเข้ามาประกอบธุรกิจในไทยมากขึ้น ขณะเดียวกันก็มีการขยายตัวในการประกอบธุรกิจของชาวจีน ซึ่งเข้ามาทำการค้าทุกระดับ ทั้งการค้าย่อย การค้าปลีก การค้าส่ง และยังเข้ามามีส่วนร่วมในกิจการแบบใหม่ที่ขยายตัวขึ้นด้วย ดังนั้น ตั้งแต่ก่อน พ.ศ. 2440 ชาวจีนก็ได้มีบทบาทอย่างมากในกิจการค้า กิจการอุตสาหกรรมที่เกิดขึ้นใหม่หลังสัญญาบาวริง เช่น โรงสี โรงเลื่อย และยังเป็นคอมพราดอร์ ให้แก่ธุรกิจของชาวตะวันตก ที่เข้ามาทำธุรกิจในไทยอีกด้วย ทั้งนี้จะได้กล่าวถึงบทบาทของชาวจีนในธุรกิจที่สำคัญแต่ละประเภทโดยละเอียด เนื่องจากการเข้ามามีบทบาทของชาวจีนในธุรกิจต่างๆ เหล่านี้ เป็นปัจจัยประการหนึ่งที่สำคัญให้มีการรวมตัวของชาวจีน โดยเฉพาะสมาคมที่เกี่ยวข้องกับธุรกิจ เพื่อให้สอดคล้องกับสถานการณ์ทางเศรษฐกิจที่มีการเปลี่ยนแปลง

ธุรกิจการค้าข้าว และ โรงสีเครื่องจักร

ข้าวเป็นสินค้าออกของไทยมาตั้งแต่ก่อนพ.ศ. 2398 แต่ข้าวที่ส่งออกในระยะเวลาดังกล่าวเป็นข้าวจากโรงสีด้วยมือของชาวจีน และส่งออกในลักษณะของข้าวเปลือกไปยังตลาดจีนเป็นสำคัญ ต่อมาภายหลังสัญญาบาวริง ข้าวกลายเป็นพืชเศรษฐกิจสำคัญสำหรับการส่งออกของไทย และได้เริ่มมีการเปลี่ยนจากการส่งออกข้าวเปลือกมาเป็นข้าวกล้อง (cargo rice) ดังนั้น

⁴⁰ ทวีศักดิ์ สุภาษา, "การจัดการและบทบาทของตำรวจในมณฑลกรุงเทพฯ รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว", หน้า 459.

การค้าข้าวและการตั้งโรงสีข้าว จึงกลายเป็นธุรกิจที่สำคัญสำหรับเศรษฐกิจไทย ตั้งแต่ปลายสมัยรัชกาลที่ 4 เป็นต้นมา⁴¹

ธุรกิจโรงสีเครื่องจักร⁴² ระยะเวลาอยู่ภายใต้อิทธิพลของชาวตะวันตก เพราะชาวตะวันตกได้นำเครื่องจักรมาใช้แทนแรงงานคนในการสีข้าว จึงได้ผลผลิตมากกว่าโรงสีข้าวด้วยมือของชาวจีน โรงสีเครื่องจักรแห่งแรกในกรุงเทพฯ ซึ่งตั้งขึ้นเมื่อพ.ศ.2401 เป็นของบริษัทอเมริกันชื่อว่า "โรงสีจักรเมืองอเมริกา" จวบจนถึงพ.ศ.2410 มีโรงสีเครื่องจักรถึง 5 โรงที่ตั้งในกรุงเทพฯ และเป็นของชาวตะวันตกทั้งสิ้น อาทิเช่น โรงสีจักรบางกอกก้าปะนี โรงสีจักรเอ.มาร์ควิลด์ ของชาวเยอรมัน และโรงสีสก๊อตแอนด์ก้าปะนี เป็นต้น ในระยะที่ชาวตะวันตกได้ดำเนินกิจการโรงสีเครื่องจักร ชาวจีนยังเป็นเจ้าของโรงสีด้วยมือ ทำหน้าที่เป็นพ่อค้าคนกลางซื้อขายข้าว หรือสำหรับชาวจีนระดับล่างก็เป็นกุสิดามโรงสี แต่เมื่อถึงพ.ศ.2413 ชาวจีนเริ่มสั่งเครื่องจักรสีข้าวมาจากประเทศอังกฤษ อีก 7 ปีต่อมา ปรากฏว่ารายได้ของโรงสีของชาวตะวันตกลดลงไปมาก ในพ.ศ.2422 โรงสีเครื่องจักรของชาวจีนเพิ่มขึ้นเป็น 5 โรง จึงเท่ากับว่าชาวจีนได้เริ่มเข้ามามีบทบาทในธุรกิจโรงสีอย่างเต็มตัว และยังเข้าร่วมธุรกิจประเภทอื่นๆ ที่กระทบต่อผลประโยชน์ของชาวตะวันตกเช่นกัน ในพ.ศ.2420 กงสุลอังกฤษบันทึกว่า

...มาจนเมื่อเร็ววันนี้ ชาวต่างชาติเท่านั้น ต่างเป็นเจ้าของโรงสีข้าวที่ได้กำไรมากอย่างใดก็ตาม ปัจจุบันชาวจีนผู้ไม่เห็นแก่เห็นดแก่เห็นน้อย และเนื่องจากชาวจีนไม่เป็นเพียงเจ้าของข้าวรายใหญ่ ที่นำข้าวไปสีที่โรงสี ของชาวยุโรปเท่านั้น ชาวจีนยังเข้าดำเนินกิจการทางด้านขนส่งสินค้าทางเรือ การประกัน และกิจการอื่นๆ ที่เกี่ยวกับเจ้าของกิจการเหล่านี้อีกด้วย การเปลี่ยนแปลงใดๆ ที่เกี่ยวกับกิจการเหล่านี้ย่อมนำความเสียหายมาให้ชาวยุโรปทั้งสิ้น⁴³

⁴¹ ทวีศิลป์ สิววัณณะ, "การผลิตและการค้าข้าวในภาคกลางรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ.2411-2475)", (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท มหาวิทยาลัยศิลปากร ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2520), หน้า 209.

⁴² โรงสีเครื่องจักรมี 3 ประเภท คือ 1. โรงสีเครื่องกลหรือใช้ไอน้ำ 2. โรงสีเครื่องยนต์ 3. โรงสีใช้ไฟฟ้า โรงสีเครื่องจักรในระยะแรกเป็นโรงสีเครื่องกลหรือใช้ไอน้ำ อ้างถึง ทวีศิลป์ สิววัณณะ, เรื่องเดียวกัน, หน้า 209.

⁴³ Siam Consular Report 1876-1877 อ้างถึงใน วิลเลียม สกินเนอร์, สังคมจีนในประเทศไทย : ประวัติศาสตร์เชิงวิเคราะห์, แปลโดย พรรณี ฉัตรพลรักษ์ และคนอื่นๆ (กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, 2529), หน้า 105.

ตราบจนถึงพ.ศ.2439 โรงสีเครื่องจักรของชาวจีนในกรุงเทพฯ มีถึง 26 โรง ส่วนความเปลี่ยนแปลงในลักษณะของข้าวที่สีนั้น ในระยะต่อมาได้เปลี่ยนจากข้าวกล้องมาส่งออกข้าวขาวหรือข้าวสาร ดังมีรายงานใน พ.ศ.2441 ว่า

...ในระหว่าง 20 ปีล่วงมาแล้ว ด้วยโรงสีข้าวก็ได้เกิดตั้งขึ้นเพื่อการค้าเข้า ทั้งนี้ ทวีเท่ากับเนื้อที่นาที่ทำขึ้น แต่ในส่วนปีก่อนนั้น ก็ได้แต่สีข้าวกล้องกันเท่านั้น มาบัดนี้ต่างโรงสีก็ต่างเปลี่ยนแปลงพากันสีข้าวขาวด้วยกันทั้งสิ้น⁴⁴

การที่โรงสีของชาวจีนนิยมสีข้าวสารส่งออกเพราะราคาข้าวสารสูงกว่าข้าวกล้องมาก ตลาดข้าวที่สำคัญของพ่อค้าจีนในขณะนั้น ได้แก่ จีน ฮองกง สิงคโปร์ การที่ชาวจีนสามารถเข้ามามีบทบาทในกิจการโรงสีแทนชาวตะวันตกได้นั้น เหตุผลสำคัญเนื่องจากลักษณะของธุรกิจการค้าข้าวทั้งหมดได้แก่ การซื้อข้าวเปลือก การสีข้าว ตลอดจนถึงการส่งออกข้าว เป็นกิจการที่สัมพันธ์กัน ชาวตะวันตกจึงเสียเปรียบพ่อค้าจีนในเรื่องของการหาแหล่งข้าวเปลือกเพื่อบ่อนโรงสี เนื่องจากการกว้านซื้อข้าวเปลือกจะตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของพ่อค้าคนกลางชาวจีน ซึ่งเจ้าของโรงสีชาวจีนสามารถเจรจาตกลงกับพวกพ่อค้าคนกลางที่กว้านซื้อข้าวเปลือกตามหัวเมืองต่างๆ ได้ง่าย เพื่อประกันว่าจะมีการส่งข้าวให้แก่โรงสีอย่างต่อเนื่อง อีกทั้งตลาดต่างประเทศที่สำคัญที่ซื้อข้าวจากไทย อันได้แก่ ฮองกง สิงคโปร์ และจีนภาคใต้ ก็ได้มีบริษัทส่งเข้าที่เป็นของชาวจีนโดยส่วนใหญ่ และตั้งแต่หลังพ.ศ.2420 เจ้าของโรงสีข้าวชาวจีนในกรุงเทพฯ ก็สามารถส่งข้าวให้แก่ผู้สั่งซื้อที่เป็นชาวจีนในต่างประเทศด้วยตนเอง⁴⁵ เนื่องจากผู้ซื้อและผู้ขายต่างเป็นชาวจีนด้วยกัน การติดต่อการค้าจึงเป็นไปได้โดยสะดวกและได้เปรียบโรงสีของชาวตะวันตกซึ่งมีอุปสรรคจากวัฒนธรรมทางภาษาที่แตกต่างกัน

คอมปราโดร์ (Compadore) หรือนายหน้า

คอมปราโดร์หรือนายหน้าเป็นอีกอาชีพหนึ่งที่ชาวจีนได้เข้ามามีบทบาทอย่างมาก อาชีพคอมปราโดร์เกิดขึ้นเพื่อแก้ปัญหาความไม่สะดวกในการดำเนินธุรกิจของบริษัทชาวตะวันตก ที่มีต่อระบบการตลาดภายในประเทศไทย เนื่องจากภายหลังการดำเนินนโยบายการค้าเสรี ตั้งแต่ พ.ศ.2398 เป็นต้นมา ได้มีบริษัทของชาวตะวันตกหลายกิจการตั้งขึ้นที่กรุงเทพฯ ซึ่งเป็นศูนย์กลางทางเศรษฐกิจของประเทศ อาทิเช่น ธุรกิจการส่งเข้าและส่งออก เช่นการส่งออกข้าวและไม้สัก

⁴⁴ กจช. ร.5 น.17/9 กงซีโรงสีไฟกรุงเทพฯทุลกรมหลวงเทเวศร์วังหน้าโรปการ, ลงวันที่ 31 พฤษภาคม ร.ศ.118.

⁴⁵ วิลเลียม สกินเนอร์, "สังคมจีนในประเทศไทย", หน้า 106.

บริษัทใหญ่ในกิจการประเภทนี้ เช่น บริษัทมาร์คว็ลด์ แอนด์คอมปานี ของชาวเยอรมัน บริษัท อาระกัน ของชาวอังกฤษ เป็นต้น นอกจากนี้บริษัทของชาวตะวันตกยังดำเนินธุรกิจการเดินเรือ บริษัทเดินเรือที่มีชื่อเสียงและทรงอิทธิพลในทศวรรษ 2440 ก็คือ บริษัท แอร์ท เยอร์มัน ลอยด์ แอนด์ โอเรียนท์ไลน์ของชาวเยอรมัน⁴⁵ และชาวตะวันตกก็ยังเปิดดำเนินกิจการธนาคารในไทย เช่น ธนาคารฮ่องกงและเซี่ยงไฮ้ ของชาวอังกฤษ ซึ่งตั้งขึ้นในพ.ศ. 2431 ธนาคารชาร์เตอร์ ของชาวอเมริกัน ตั้งขึ้นในพ.ศ. 2437 และ ธนาคารแห่งอินโดจีน ของชาวฝรั่งเศส ที่ตั้งขึ้นใน พ.ศ. 2440 เป็นต้น⁴⁷

แม้ว่าธุรกิจของชาวตะวันตกจะมีขนาดใหญ่ เมื่อเทียบกับกิจการของชาวจีน แต่นายทุน ชาวจีนมีความชำนาญการตลาดภายในประเทศมากกว่า ธุรกิจของชาวตะวันตกจึงต้องใช้บริการ ของคอมปราโดร์ หรือนายหน้าซึ่งมักเป็นชาวจีน ในลักษณะของการว่าจ้างหรือจ่ายค่าบริการแก่นายหน้า เพื่อให้ธุรกิจของชาวตะวันตกสามารถแข่งขันอยู่ในตลาดได้ คุณสมบัติของผู้ที่จะเป็นคอมปราโดร์นั้น มักจะเป็นชาวจีนที่มีฐานะทางเศรษฐกิจดี มีฐานะทางสังคมภายในชุมชนจีนเป็นที่รู้จักของพ่อค้าในประเทศ เคยได้รับการศึกษาหรือการฝึกอบรมแบบตะวันตก มีความสามารถในการพูดภาษาแต้จิ๋ว ภาษาไทย และภาษาอังกฤษ คอมปราโดร์เหล่านี้จะเป็นตัวแทนติดต่อกับ พ่อค้าจีน ภายในประเทศแทนบริษัทของชาวตะวันตก

คอมปราโดร์ชาวจีนในธุรกิจของชาวตะวันตกนั้น แบ่งออกเป็น 3 ประเภทใหญ่ๆ คือ คอมปราโดร์ซื้อสินค้าเพื่อส่งออก คอมปราโดร์เรือหรือจู่เจี๊ และคอมปราโดร์แบ่งก⁴⁸

สำหรับคอมปราโดร์ซื้อสินค้าเพื่อส่งออกนั้น เนื่องจากในสมัยรัชกาลที่ 5 ความต้องการสินค้าประเภทข้าว ไม้สัก ดีบุก ในตลาดโลกมีสูงขึ้น บริษัทชาวตะวันตกได้ดำเนินกิจการส่งออกสินค้าเหล่านี้ เช่น บริษัทมาร์คัลลด์ แอนด์โก บริษัทอาระกัน บริษัทบอมเบย์เบอร์มา ฯลฯ โดยมีตลาดสำคัญ ที่จีน สิงคโปร์ และฮ่องกง สินค้าที่ส่งออกนอกจากผลิตที่บริษัทเอง ยังต้องซื้อจากพ่อค้าจีนซึ่งเคยมีบทบาทในการค้ามาก่อน บริษัทตะวันตกจึงใช้คอมปราโดร์เป็นตัวแทนสั่งซื้อ

ศูนย์วิจัยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

⁴⁵ พงณา เหลืองอรุณ, "การเดินเรือพาณิชย์กับเศรษฐกิจไทย พ.ศ. 2398-2468", (วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2523) หน้า 78-83.

⁴⁷ พรณี บัวเล็ก, วิเคราะห์นายทุนธนาคารพาณิชย์ของไทย พ.ศ. 2475-2516, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สร้างสรรค์วิชาการ, 2529), หน้า 4.

⁴⁸ รายละเอียดเรื่องคอมปราโดร์ ทุกประเภทสรุปมาจาก สิริลักษณ์ คักดีเกรียงไกร, ต้นกำเนิดชนชั้นนายทุนในประเทศไทย (พ.ศ. 2398-2453), (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สร้างสรรค์วิชาการ, 2524), หน้า 123-141.

สินค้าเหล่านั้นจากพ่อค้าชาวจีนภายในประเทศ โดยคอมปราโดร์จะทำสัญญากับบริษัทชาวตะวันตกว่าจะส่งสินค้าให้แก่บริษัทเป็นจำนวนเท่าใด ภายในกำหนดเวลาเท่าใด คอมปราโดร์จะได้ค่าคอมมิชชั่นตอบแทน หากส่งสินค้าไม่ได้ตามสัญญา คอมปราโดร์ต้องรับใช้ค่าเสียหายที่เกิดขึ้น

สำหรับคอมปราโดร์เรือหรือจุนจิว นั้น เกิดขึ้นจากธุรกิจการเดินเรือระหว่างกรุงเทพฯ กับเมืองท่าสำคัญๆ เช่น ฮองกง สิงคโปร์ ชัวเถา เป็นกิจการของชาวตะวันตก ซึ่งบริษัทเดินเรือเดินเรือเหล่านี้จะเสนอบริการนำสินค้าเข้าและส่งออก ให้แก่พ่อค้า โดยบริษัทเดินเรือจะมีรายได้จากค่าระวางสินค้า แต่เพราะอุปสรรคทางภาษาที่แตกต่างกันระหว่างบริษัทเดินเรือตะวันตกกับพ่อค้าภายในของไทยซึ่งส่วนใหญ่เป็นชาวจีน บริษัทเดินเรือจึงต้องอาศัยคอมปราโดร์เป็นผู้ติดต่อกับพ่อค้าจีนเพื่อเสนอบริการนำส่งสินค้าของบริษัท โดยให้ค่าตอบแทนแก่คอมปราโดร์เป็นเงินเดือนในอัตราสูง และมีมีการเปิดสาขาของบริษัทชาวตะวันตกตามหัวเมืองต่างๆ เช่น สาขาของบริษัทบอมเบย์เบอร์มา และบริษัทเบอร์เนียวที่เชียงใหม่ บริษัทสาขาเหล่านี้ก็ได้อาศัยคอมปราโดร์เรือหรือจุนจิว เป็นผู้จัดหาสินค้าส่งเข้ามาบรรทุกลงเรือ เพื่อนำส่งสาขาของบริษัทในหัวเมือง รวมทั้งมีหน้าที่หาสินค้ามาบรรทุกลงเรือจากบริษัทสาขาลำเลียงสู่กรุงเทพฯ เพื่อส่งออกเช่นกัน

คอมปราโดร์เบงก่ เกิดขึ้นเมื่อมีการจัดตั้งธนาคารของชาวตะวันตกขึ้นในกรุงเทพฯ อันเป็นผลจากการขยายตัวของกิจการส่งเข้าและส่งออก ทำให้มีการจัดตั้งธนาคารเพื่อส่งเสริมการลงทุน และสร้างการสะสมทุนให้เพิ่มมากขึ้น ธนาคารของชาวตะวันตกได้มีบทบาทต่อการขยายการลงทุนของนายทุนต่างประเทศและในประเทศซึ่งส่วนใหญ่เป็นชาวจีน โดยการให้เงินกู้และสินเชื่อ ซึ่งเรียกกันในสมัยรัชกาลที่ 5 ว่า "ช่วยตัว" กล่าวคือขณะที่สินค้าส่งเข้าและส่งออกเป็นที่ต้องการของนักธุรกิจในประเทศ เพื่อความคล่องตัวในการดำเนินงาน ธนาคารจะรับช่วยตัวจากนายทุน แล้วจ่ายเป็นเงินสดให้

ในการช่วยตัว จะมีเอกสารอยู่ 2 ชนิด คือ bill exchange และ commercial documents คอมปราโดร์เบงก่จะมีหน้าที่เป็นผู้ค้าประกันเอกสารทั้ง 2 ชนิด ให้กับธนาคาร ธนาคารจึงจะมอบเงินให้นายทุนชาวจีนกู้ยืมเงินทตรงเมื่อซื้อสินค้ามาขาย หรือรับโอนมอบสินค้าหรือเงินทุนภายในประเทศ หรือระหว่างหัวเมืองต่างๆภายในประเทศ ซึ่งธนาคารจะคิดดอกเบี้ยสำหรับเงินทตรงนั้น ขณะที่คอมปราโดร์จะได้ค่านายหน้า 10% ของเงินทตรง ในการกู้ยืมเงินก็เช่นกัน เมื่อลูกค้ามีหลักทรัพย์เป็นประกันแล้ว จะต้องมาติดต่อกับคอมปราโดร์ เพื่อขอการรับรองและค้าประกันเงินกู้ เมื่อเกิดความเสียหาย คอมปราโดร์เบงก่จะต้องเป็นผู้รับผิดชอบ

กล่าวโดยสรุปก็คืออาชีพคอมปราโดร์ เป็นสิ่งที่มีความสำคัญต่อธุรกิจของชาวตะวันตก เพื่อให้ธุรกิจของชาวตะวันตกสามารถเข้าถึงแหล่งผลิตและแหล่งบริโภคในประเทศไทยได้ อาชีพคอมปราโดร์จึงต้องอาศัยชาวจีนที่มีความสัมพันธ์ที่ติดอยู่แล้ว กับผู้ผลิตและผู้บริโภคภายในไทย ในปลายสมัยรัชกาลที่ 5 คอมปราโดร์และเจ้าของโรงสีข้าวใหญ่ๆ จะเป็นผู้นำชาวจีนคนสำคัญในกรุงเทพฯ

ธุรกิจโรงเลื่อย^{๔๙}

ชาวจีนมีบทบาทในธุรกิจโรงเลื่อยอยู่ไม่น้อย ก่อนช่วงทศวรรษที่ 2420 การเลื่อยไม้เพื่อการก่อสร้างและต่อเรือ จะมาจากโรงเลื่อยด้วยมือของชาวจีน ซึ่งส่วนใหญ่เป็นเงินไหลล่า แต่ภายหลังพ.ศ. 2426 ชาวตะวันตกก็ตั้งโรงเลื่อยไม้ด้วยเครื่องจักรไอน้ำที่กรุงเทพฯ ปรากฏว่าชาวจีนวางตุ้ง ซึ่งเป็นพวกที่มีความชำนาญด้านเครื่องจักรมากกว่าจีนกลุ่มอื่นๆ ก็สามารถสร้างโรงเลื่อยด้วยการใช้เครื่องจักรไอน้ำได้สำเร็จใน พ.ศ. 2437 เช่นกัน ถึงกระนั้น โรงเลื่อยของชาวจีนก็ได้ตั้งขึ้นทั่วไปในกรุงเทพฯ และต่างจังหวัด ในสมัยรัชกาลที่ 5 นั้น ก็ยังคงเป็นโรงเลื่อยด้วยมือแบบเก่านั้นเอง

การค้าปลีก

การค้าปลีกในสังคมไทยตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของชาวจีน ตั้งแต่ก่อนการดำเนินนโยบายการค้าเสรีใน พ.ศ. 2398 ซึ่งตลาดการค้าของกรุงเทพฯ ในขณะนั้นได้แก่ ลำเพ็ง และตามแม่น้ำลำคลอง ภายหลังพ.ศ. 2398 เมื่อมีการขยายตัวของการค้าต่างประเทศ และมีการสร้างโกดังเก็บสินค้าของชาวตะวันตก พ่อค้าจีนจึงได้ซื้อสินค้าของชาวตะวันตก นอกเหนือจากสินค้าจีนและสินค้าพื้นเมืองในไทย ต่อมาเมื่อมีการสร้างถนนเจริญกรุงหรือนิวโรด ซึ่งเป็นถนนแห่งแรกเลียบบแม่น้ำเจ้าพระยาผ่านย่านสถานกงสุลของต่างประเทศ ที่ตั้งอยู่ริมแม่น้ำ ในพ.ศ. 2407 ชาวจีนก็ได้เริ่มตั้งร้านค้าขึ้นตลอดระยะทางของถนนเจริญกรุงเป็นระยะทางยาว 2-4 ไมล์ ร้านค้าย่อยเหล่านี้จะขายผลิตภัณฑ์ภายในประเทศ และสินค้าจากต่างประเทศ โดยเฉพาะจากประเทศจีน คาร์ล บอค ชาวตะวันตกซึ่งเดินทางมากรุงเทพฯ ในพ.ศ. 2425 ได้บรรยายสภาพการค้าของชาวจีนในกรุงเทพฯ ไว้ว่า

ถนนสายสำคัญคือถนนเจริญกรุงมีระยะทางหลายไมล์...ตามสองข้างทางมีศาลเจ้าร้านเจ๊กข้างไม้ ร้านเจ๊กต่อตู้ และร้านเจ๊กต่อรถ ไม่ว่าจะ เป็นกิจการอะไรก็ตามจะต้องมียี่ห้อว่า ชาวจีนเป็นเจ้าของเสมอ... ไกลออกไปอีกสักเล็กน้อย ช้ามสะพานเหล็กที่ทอดข้ามคูคลอง อันเป็นทางคมนาคมเชื่อมต่อกับแม่น้ำ ไปถึงกำแพงสูงก่ออิฐ... สำหรับเป็นบ้านรับรองทูตที่เข้ามาในกรุงเทพฯ ย่านนี้เป็นย่านที่น่าอยู่และสำคัญที่สุดในเมืองนี้ ที่จะได้เห็นความสับสนวุ่นวายต่างๆ นับตั้งแต่โรงรับจำนำของจีน ร้านอาหารไทยและจีน นอกจากนั้นก็มีร้านขายยาจีน โรงปั้นเครื่องดินเผาของไทย ร้านเหล้าทั้งไทยและจีนที่ขายน้ำเมา^{๕๐}

^{๔๙} เรื่องเกี่ยวกับการเกี่ยวข้องกับธุรกิจโรงเลื่อยของชาวจีน สรุปลจาก วิลเลียม สกินเนอร์, สังคมจีนในประเทศไทย, หน้า 107.

เมื่อมีการสร้างถนนเยาวราชแทรกกระหว่างถนนเจริญกรุงและถนนลำพัง ตั้งแต่ พ.ศ. 2434 ถนนสายดังกล่าวก็ได้มีบทบาทสำคัญต่อการค้าของชาวจีนในกรุงเทพฯ ซึ่งจะย้ายจากการค้าในเรือมาตั้งร้านค้าตลอดสองฟากถนนที่สร้างใหม่นี้ ด้วยลักษณะเช่นนี้ ชาวจีนจึงมีอิทธิพลต่อการค้าในประเทศไทยอย่างมาก ดังกงสุลอังกฤษบันทึกไว้ในพ.ศ. 2425 ว่า "...การค้าของประเทศไทยทั้งหมดอยู่ในกำมือของชาวจีน"⁵¹

2. สภาพแวดล้อมทางสังคมของกรุงเทพฯ สมัยรัชกาลที่ 5

สำหรับสังคมของชาวจีนในกรุงเทพฯ สมัยรัชกาลที่ 5 นั้น ได้มีการขยายตัวใหญ่มากขึ้น เนื่องจากได้มีการอพยพเข้ามาเป็นระลอกใหญ่ของชาวจีนจากภาคใต้ของจีน ซึ่งเป็นผลจากความต้องการแรงงานภายในประเทศไทย ทั้งยังมีปัญหาความวุ่นวายทางการเมือง และความอดอยากในจีนภาคใต้เป็นตัวผลักดัน โดยเฉพาะภายหลัง พ.ศ. 2425 เมื่อบริษัทเดินเรือของอังกฤษชื่อ บางกอก พาซิฟิก เซอร์ สตีฟเมอร์ คอมพานีได้เปิดเส้นทางเดินเรือเป็นประจำจากเมืองซัวเถา ในจังหวัดแต้จิ๋วถึงกรุงเทพฯ และกลับซัวเถาโดยผ่านฮ่องกง ธุรกิจนี้นับว่าเป็นเรื่องสำคัญสำหรับประวัติศาสตร์การอพยพของชาวจีนมายังไทย เพราะในระยะเวลาก่อนหน้านี้ กรุงเทพฯ เป็นแหล่งอพยพเข้าแห่งเดียวของชาวจีนที่ไม่มีเรือกลไฟสายตรงจากเมืองท่าของจีน แต่เมื่อมีการเปิดเส้นทางเดินเรือดังกล่าวขึ้น ในระยะ 2 ปีแรก ของการดำเนินกิจการ ได้มีเรือกลไฟจากซัวเถาเข้ามายังกรุงเทพฯ ด้วยอัตรา 1 ลำต่อสัปดาห์ และขนส่งผู้อพยพเข้าสู่ประเทศไทย ด้วยจำนวนนับเป็นหมื่นคนต่อปี⁵² ด้วยเหตุนี้ ชุมชนชาวจีนในกรุงเทพฯ จึงมีการขยายตัวมากยิ่งขึ้น จากชาวจีนใหม่ หรือ "ซินตั้ง" ที่เพิ่งอพยพเข้ามา

นักวิชาการที่ทำการศึกษเกี่ยวกับสังคมของชาวจีนในกรุงเทพฯ ได้แบ่งโครงสร้างทางสังคมของชาวจีนในกรุงเทพฯ ในสมัยรัชกาลที่ 5 ออกเป็น 3 ระดับใหญ่ๆ⁵³ โดยใช้เกณฑ์จากฐานะทางเศรษฐกิจและสังคมภายในชุมชนจีนเป็นสำคัญกล่าวคือ

1. ชาวจีนระดับสูง เป็นกลุ่มชาวจีนที่มีฐานะทางสังคมสูง เพราะมีฐานะทางเศรษฐกิจ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

⁵⁰ คาร์ล บอค, ท้องถิ่นสยามยุคพระบาทเจ้าหลวง, แปลและเรียบเรียงโดย. เสถียร พันธรังสี และ อัมพร ทีชะระ (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ศิลปวัฒนธรรม, 2529) หน้า 21-22.

⁵¹ Siam Consular Report 1882, อ้างถึงใน วิลเลียม สกินเนอร์, สังคมจีนในประเทศไทย, หน้า 108.

⁵² วิลเลียม สกินเนอร์, เรื่องเดียวกัน, หน้า 44.

⁵³ สาวิตรี ทัญทะสุด, "ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนชาวไทย จีน และตะวันตกในกรุงเทพฯ", หน้า 78.

ที่มั่นคง ที่สำคัญได้แก่ พวกเจ้าภานายอกร โดยเฉพาะกลุ่มที่ควบคุมภาษีอากรที่มีความสำคัญต่อ รายได้หลักของรัฐบาลไทยภายหลังพ.ศ.2398 อันได้แก่ ภาษีฝิ่น สุรา บ่อนเบี้ย และหวย กลุ่ม จีนที่มีฐานะร่ำรวยลงมาคือ พวกเจ้าของโรงสี โรงเลื่อย คอมปราโดร์ ชาวจีนชั้นสูงเหล่านี้จะมี อิทธิพลต่อสังคมของชาวจีนและชาวไทย เพราะเป็นผู้คุมอำนาจทางเศรษฐกิจของประเทศในขณะ นั้นไว้ ชาวจีนในกลุ่มนี้มักเรียกว่า "เจ้าสัว" หรือ "เจ้สัว" บางคนได้รับราชการในกรมท่าซ้าย ซึ่งสังกัดกระทรวงต่างประเทศ และได้รับบรรดาศักดิ์ระดับพระยา เช่น พระยาโชฎิกกราชเศรษฐี ซึ่งมีหลายคน ทำหน้าที่ดูแลชาวจีนในกรุงเทพฯ และมีบทบาทเป็นหัวหน้าศาลคดีจีน ซึ่งตั้งขึ้นเพื่อ พิพากษาคดีความที่เกี่ยวกับชาวจีน โดยใช้จารีตการศาลแบบจีน ศาลคดีจีนนี้ยกเลิกไป เมื่อพ.ศ. 2437 เมื่อมีการตั้งกระทรวงยุติธรรมเพื่อรวมอำนาจการศาลไว้ที่แห่งเดียว พระยาโชฎิกกราช เศรษฐี คนสำคัญในสมัยรัชกาลที่ 5 ได้แก่ พระยาโชฎิกกราชเศรษฐี (มีน เลาหะเศรษฐี) ซึ่งมี บิดา คือ พระเจริญราชชน (เท่ง) เป็นนายอกรสุราในมณฑลกรุงเทพฯ พระยาโชฎิก (มีน) นี้ มีกิจการโรงสี การค้าที่ดินบริเวณลำน้ำเพ็ง ซึ่งเป็นย่านธุรกิจสำคัญ และเปิดร้านค้าในเมืองท่าของ ต่างประเทศอีกด้วย⁵⁴ คนต่อมาคือพระยาโชฎิกกราชเศรษฐี (พุก โชติกะพุกณะ หรือ หลีติดหงวน หรือที่เรียกทั่วไปว่า เจ้สัวติด) เป็นเจ้าของโรงสีข้าวขนาดใหญ่ และส่งออกข้าวไปขายยังฮ่องกง สิงคโปร์ และชัวเถา และยังมีผลประโยชน์ในการค้าอื่นอีกด้วย โดยมีพระยาบริบูรณ์โกษากร (หลีกวดชีว) บุตรชาย ซึ่งรับราชการในกรมท่าซ้ายเช่นกัน ทำการสืบทอดธุรกิจมาจนขึ้นชื่อว่าเป็น นักธุรกิจระดับแนวหน้าของกรุงเทพฯ⁵⁵ สำหรับพระยาภักดีภักทรากร (เหล่ากึ่ง) เป็นข้าราชการ การระดับพระยาในกรมท่าซ้ายอีกผู้หนึ่ง ซึ่งมีฐานะทางเศรษฐกิจและสังคมเป็นที่ยอมรับในขณะนั้น โดยเป็นเจ้าของภาษีฝิ่นคนสำคัญ ทั้งยังรับทำอากรบ่อนเบี้ย และยังเป็นเจ้าของโรงสีอีกด้วย⁵⁶

สำหรับชาวจีนระดับรองลงมาเล็กน้อย จะได้รับบรรดาศักดิ์เป็น พระ หลวง ขุน ตาม ลำดับ ชาวจีนที่ได้เป็นขุนนางนี้ นอกจากจะได้เพราะรับราชการในกรมท่าซ้ายแล้ว การเป็น ขุนนางยังได้มาจากการเป็นเจ้าของภาษีอากร ซึ่งจะได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์ในระดับ "ขุน" เป็นส่วนใหญ่ โดยมีศักดินาตั้งแต่ 400 ขึ้นไป⁵⁷ ชาวจีนระดับสูงที่มีฐานะทางเศรษฐกิจเป็นที่ยอม

⁵⁴ สิริลักษณ์ คักดีกรียงไกร, ต้นกำเนิดชนชั้นนายทุนในประเทศไทย, หน้า 74-76.

⁵⁵ Arnold Wright and Oliver T. Breakspear, Twentieth Century Impression of Siam, (London : Lloyd's Great Britain, 1908), P. 155.

⁵⁶ ประวัติพระยาภักดีภักทรากร มีน มูลนิธิโรงพยาบาลเทียนฟ้าครบรอบ 80 ปี พ.ศ. 2447-2527, หน้า 1.

⁵⁷ สวัสดิ์ ทักษะสุต, "ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนชาวไทย จีน และตะวันตก ใน กรุงเทพฯ", หน้า 80.

ที่ฮ่องกงและซัวเถาอีกด้วย^{๕๐}

-พระพิบูลย์พัฒนากร (เกียฮิน หรือ ใจ เชียง) เจ้าภาษีอากรสุรา ผืนและหอย และดำ
รับในชุมชนชาวจีนของกรุงเทพฯ ตลอดจนเป็นที่ยอมรับของทางราชการไทย ในปลายสมัยรัชกาล
ที่ 5 มีหลายราย อาทิเช่น

-หลวงอุดรภักดิ์พานิช (เต็ง โสภโณตร) ชาวจีนแต่จิว เคยเป็นเจ้าภาษีผืน นายอากร
บ่อนเบี้ยและสุราในภาคเหนือ ต่อมาได้ตั้งห้างกิมเซ่งหลีซึ่งเป็นกิจการที่มีชื่อเสียงในกรุงเทพฯ
และยังมีกิจการโรงสีไฟและโรงเลื่อยอีกด้วย ธุรกิจของหลวงอุดรภักดิ์พานิช ได้สืบทอดยังพระ
โสภณเพชรรัตน์ บุตรชายซึ่งได้บริหารบริษัทกิมเซ่งหลี จนมีความมั่นคงต่อมา ทั้งยังได้เปิดร้านค้า
เนนกิจการโรงสีไฟ หลายแห่งในกรุงเทพฯ^{๕๑}

อย่างไรก็ตาม แม้ชาวจีนที่มั่งคั่งเหล่านี้ จะได้รับการแต่งตั้งเป็นขุนนางแต่ไม่มีใครได้
รับแต่งตั้งให้เป็นหัวหน้าชาวจีนทางการโดยเด็ดขาดเพียงคนเดียว เพราะชาวจีนในกรุงเทพฯ มี
ถึง 5 กลุ่มภาษา จึงไม่อาจมีหัวหน้าที่แท้จริง และต่างฝ่ายต่างมีการแข่งขันอำนาจกัน^{๕๒}

คหบดีชาวจีนคนอื่น ๆ ยังมีอีกหลายคนที่ไม่ได้บรรดาศักดิ์ แต่ก็มีฐานะทั้งทาง
เศรษฐกิจและสังคมเป็นที่ยอมรับจากชุมชนชาวจีน ทางราชการของไทย ตลอดจนชาวตะวันตก จนมี
การกล่าวถึงในฐานะ เป็นนักธุรกิจชั้นนำ และกล่าวได้ว่าเป็นผู้นำของชาวจีนในกลุ่มภาษาของตน
ที่ควรกล่าวถึง อาทิเช่น

จินแต่จิว - นายตันฉืออ้วง จินนอกจากซัวเถา เจ้าของบริษัทหวังหลี กิจการโรงสีไฟ
ค้าไหมจากจีนและสินค้าจากยุโรป เอกสารร่วมสมัยของชาวตะวันตกได้
บันทึกไว้ว่า นายตันฉืออ้วงเป็นหนึ่งในผู้นำชุมชนชาวจีนในกรุงเทพฯ ที่ได้
รับการยกย่องนับถือมากที่สุด ธุรกิจต่างๆ ของเขาได้รับการสืบทอดมายัง
นายตัดลิบวัย ผู้รับบุตรชาย^{๕๓}

ศูนย์วิทยพัทยาการ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

^{๕๐} พูนเกศ จันทกานนท์, "ประวัติความเป็นมาและการขยายตัวทางการค้าของชาวจีนใน
กรุงเทพฯ ระหว่าง พ.ศ. 2398-2475", (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์
บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2527), หน้า 82.

^{๕๑} สิริลักษณ์ ศักดิ์กรียงไกร, ต้นกำเนิดชนชั้นนายทุนในประเทศไทย, หน้า 76-77.

^{๕๒} สาวิตรี ทัญกะสุด, "ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนไทย จีน และตะวันตกในกรุงเทพฯ"
หน้า 81.

^{๕๓} Arnold Wright and Oliver T. Breakspear, Twentieth Century
Impression of Siam, p. 169.

- จินอง (แต่อง) หรือที่รู้จักกันทั่วไปว่า ยี่กออง อดีตผู้นำอั้งยี่ และเป็นนายอากรบ่อนเบี้ยและห่วยคนสำคัญ มีกิจการรับส่งสินค้าต่างประเทศ ชื่อร้านเคี่ยมฮั่ว ในสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ จินองได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์ เป็นพระอนุวัตรราชนิคม (ตันตระกูลเตชะวนิชย์)
 - จินตัน ไช้อ้อ จินนอกจากชัวเถา เคยเป็นเจ้าของภาชีผืน ต่อมาได้ดำเนินกิจการโรงสีข้าว และร้านค้าในลำเพ็ง⁶²
- จินแคะ - นายอึ้งเหมี่ยวเห่งย่น หรือที่เรียกกันโดยทั่วไปว่า "นายอึ้งล่าช้า" เป็นเจ้าของกิจการค้าไม้และทำป่าไม้ชื่อ "กวางง่วนหลง" หรือ "ห้างล่าช้า" ซึ่งติดต่อการค้าทั้งภายในและภายนอกประเทศ ทั้งยังเป็นเจ้าของโรงเลื่อยจักร เมื่อสืบทอดธุรกิจมายังบุตรชายคนที่ 2 และ 3 คือ โหงว๋จ้อนั่มและอึ้งยุกหลง ธุรกิจก็ได้ขยายออกไปในกิจการสีข้าว รับซื้อและส่งข้าวไปขายต่างประเทศ กิจการประกันภัย กิจการนำเข้าส่งออกซึ่งมีสาขาในเมืองท่าต่างๆ⁶³ นักธุรกิจจากตระกูลล่าช้า เป็นผู้นำจินแคะที่สำคัญของกรุงเทพฯ
- ผู้นำจินแคะอื่นๆ ก็อาทิเช่น จูซงซัน เจ้าของร้านขายยา จูเซียงสิ่ว และย่องเฮียงซิว เจ้าของร้านขายสุรา เป็นต้น
- จินกวางตุง - นายว่องอั้งเจา จินนอกซึ่งเกิดและได้รับการศึกษาจากฮ่องกงเป็นคอมปราโดร์คนสำคัญของธนาคารฮ่องกงและเซี่ยงไฮ้ เป็นนักธุรกิจที่มีชื่อเสียงมากที่สุดคนหนึ่งเช่นกัน⁶⁴
- ผู้นำจินกวางตุงคนอื่นๆอาทิเช่น จินหว่องหยง อาชีนผู้รับเหมาก่อสร้าง เหลียงชิวซัน เจ้าของกิจการโรงสี เป็นต้น
- จินอกเกี้ยน - เชียงเกงหลิน จินนอกจากสิงคโปร์ เป็นคอมปราโดร์ห้างวินเซอร์ ทำหน้าที่ดูแลธุรกิจการส่งข้าวส่งออกของบริษัทดังกล่าว
- ผู้นำจินอกเกี้ยนคนอื่นๆ อาทิเช่น จินตันฮองหยู เจ้าของร้านขายสุรา จินเลียงดินบั้ง เจ้าของร้านขายสินค้า เป็นต้น
- จินไหหลำ - อุณกิมฮวด (โกศล อุตรตระกูล) สืบทอดธุรกิจต่อจากบิดา คือนายฮุนฮุนตุ้ย

⁶² Arnold Wright and Oliver T. Breakspear, Twentieth Century Impression of Siam, p.290.

⁶³ พรรณี บัวเล็ก, วิเคราะห์หน้ายุทธนาการพาณิชย์ของไทย พ.ศ. 2475-2516, หน้า 66-68.

⁶⁴ Arnold Wright and Oliver T. Breakspear, Ibid, p.287.

ซึ่งเป็นเจ้าของการค้าหลายประเภท เช่นโรงเลื่อยไม้ด้วยมือ และเป็น
คนกลางค้าข้าว เมื่อบิดาเสียชีวิต อุณภูมิฮวดได้สืบทอดธุรกิจและขยาย
ธุรกิจเข้าสู่กิจการค้าขายเกี่ยวกับยาสำเร็จรูป และมีเคมีภัณฑ์โดยได้ตั้ง
ห้างซุ่ยโอ เขาเป็นพ่อค้าใหญ่ที่มีชื่อเสียงมากในกรุงเทพฯ^{๕๕}

- ผู้นำจีนใหญ่คนอื่นอีก เช่น จินลิมกะหลั่น เจ้าของโรงเลื่อยจักร จิน
ย้วน เจ้าของโรงสีไฟ เป็นต้น

2. ชาวจีนระดับกลาง ได้แก่ พวกพ่อค้ารายย่อยที่ไม่มีกิจการใหญ่โตมากนัก พวกเจ้า
ภาชีนายอากรเล็กๆ คนขายของในร้านค้า ช่างฝีมือและลูกมือฝึกหัดการช่าง ลูกจ้างของเจ้า
ภาชีนายอากรผืน บ่อนเบี้ย เสมียนในธนาคาร และห้างร้านของชาวตะวันตก และพวกที่ใช้
วิชาชีพ เช่น แพทย์ วิศวกร ชาวจีนระดับกลางนี้เป็นชาวจีนกลุ่มใหญ่ ซึ่งแม้จะมีทุนทรัพย์ไม่
มากเท่ากับชาวจีนกลุ่มแรก แต่ก็มีความรู้ความสามารถ ประกอบอาชีพเป็นหลักฐาน และสามารถ
เลื่อนฐานะจากลูกจ้างเป็นเจ้าของกิจการได้ ซึ่งจะได้รับการยกย่องมากขึ้น^{๕๖}

3. ชาวจีนระดับล่าง คือกลุ่มผู้ใช้แรงงานายเป็นสำคัญ ไม่มีความรู้มากนัก ได้แก่ พวก
พ่อค้าหาบเร่ คนงานทางการเกษตร ช่างตัดผมช่างถนน นักแสดง คนลากรถ และกรรมกรตาม
โรงเลื่อย โรงสี ท่าเรือ ชาวจีนกลุ่มนี้ส่วนใหญ่เข้ามาเมืองไทยเพื่อต้องการสะสมเงินทองเป็น
เวลาระยะหนึ่ง ไม่ได้หวังตั้งหลักแหล่งถาวร^{๕๗}

จากการที่ระดับฐานะทางสังคมของชาวจีนในกรุงเทพฯ ใช้ฐานะทางเศรษฐกิจเป็น
เกณฑ์แบ่ง จึงทำให้การเลื่อนชั้นทางสังคมเป็นไปได้ไม่ยาก หากมีความขยัน มัธยัสถ์ และอดทน
การเลื่อนชั้นทางสังคมจะเป็นไปอย่างมากราว พ.ศ. 2420-2453 และมีต่อไปเรื่อยๆจนถึงช่วง
เศรษฐกิจตกต่ำทั่วโลก^{๕๘} อย่างไรก็ตาม การได้มาซึ่งชื่อเสียงและฐานะทางสังคมที่เป็นที่ยอมรับ
ของชุมชนชาวจีนในกรุงเทพฯ นอกจากการที่ฐานะมั่งคั่งแล้ว จะต้องมาจากการเป็นผู้ที่มี
ใจบุญ ช่วยเหลือการกุศล และช่วยเหลือเพื่อนร่วมชาติที่มีฐานะด้อยกว่า โดยเฉพาะชาวจีนที่มา
จากกลุ่มภาษาพูด หรือท้องถิ่นเดียวกัน ด้วยการบริจาคเงินเพื่อสาธารณกุศล สังคมของชาวจีน
ในกรุงเทพฯ ยกย่องการกุศลอย่างมาก พิจารณาได้จากหนังสือของชาวตะวันตกซึ่งเขียนขึ้นใน

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

^{๕๕} Arnold Wright and Oliver T. Breakspear, Twentieth Century Impression of Siam, p. 290.

^{๕๖} "สาวิตรี ทันทะสุด, "ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนชาวไทย จีน และตะวันตก ในกรุงเทพฯ" หน้า 81.

^{๕๗} วิลเลียม สกินเนอร์, สังคมจีนในประเทศไทย, หน้า 136.

^{๕๘} "สาวิตรี ทันทะสุด, เรื่องเดียวกัน, หน้า 82.

ร่วมสมัย ในส่วนที่กล่าวถึงผู้นำทางธุรกิจ ของกรุงเทพฯ ซึ่งเป็นชาวจีนนั้น นอกจากจะกล่าวถึงธุรกิจผู้นำของชาวจีนเหล่านั้นแล้ว ก็มักจะกล่าวถึงงานกุศลหรืองานเพื่อสังคมที่ชาวจีนผู้นั้นได้เข้าไปมีส่วนร่วมพร้อมกันไปด้วยเสมอ^{๖๙} ซึ่งวัฒนธรรมทางความคิดที่ให้การยกย่องงานกุศลและกิจการเพื่อสังคมของชาวจีนในกรุงเทพฯ นี้เอง ได้กลายเป็นพื้นฐานสำหรับกิจกรรมของสมาคมชาวจีน โดยเฉพาะสมาคมกลุ่มภาษาพูด ที่จะเริ่มมีการก่อตั้งขึ้นหลัง พ.ศ. 2440 เป็นต้นไป

นอกจากจะมีการแบ่งระดับชาวจีนในกรุงเทพฯ โดยใช้ฐานะทางเศรษฐกิจเป็นเกณฑ์แล้ว ชาวจีนในกรุงเทพฯ ยังมีลักษณะของการประกอบอาชีพตามกลุ่มภาษาพูดอีกด้วย กล่าวคือ^{๗๐}

จีนแต้จิ๋ว - จากการที่พวกนี้มีจำนวนมากที่สุด การประกอบอาชีพจึงแตกต่างกันไปตามความสามารถและความสำเร็จในกิจการของตน อาชีพของชาวจีนแต้จิ๋ว จึงมีตั้งแต่เป็นเจ้าของกิจการใหญ่ๆ ของชาวจีนระดับสูง ไปจนถึงกิจการของพ่อค้าชาวจีนระดับล่าง อาชีพของชาวจีนระดับสูง ได้แก่ เจ้าพนักงานพาณิชย์อากรที่สำคัญๆ เจ้าของโรงเลื่อยจักร โรงสีข้าว หรือเป็นพ่อค้าที่คุมการค้าซึ่งเป็นสินค้าเศรษฐกิจและมีผลกำไรสูง เช่น การค้าข้าว หรือสินค้าพื้นเมืองอื่นๆ หรือเป็นเจ้าของห้างร้านขายสินค้าขนาดใหญ่ รวมทั้งกิจการโรงรับจำนำ เป็นต้น ส่วนอาชีพของจีนแต้จิ๋วระดับล่าง ได้แก่ ผู้ใช้แรงงานในอู่เรือ กุ๊ชชดคลอง กุ๊ชตามโรงงาน และสร้างทางรถไฟ เป็นต้น ชาวจีนแต้จิ๋วมีบทบาทมากที่สุดในชุมชนของชาวจีนในกรุงเทพฯ เนื่องจากกิจการใหญ่ๆ ที่มีความสำคัญต่อเศรษฐกิจของไทยตกอยู่ในใต้อิทธิพลของชาวจีนแต้จิ๋วแทบทั้งสิ้น

จีนฮกเกี้ยน - จีนฮกเกี้ยนส่วนใหญ่จะประกอบอาชีพคล้ายจีนแต้จิ๋ว คือเป็นพ่อค้าใหญ่ ควบคุมการค้า โดยเฉพาะการค้าใบชา สำหรับจีนฮกเกี้ยนระดับล่าง ก็เป็นกรรมกร หรือกุ๊ลรับจ้างทั่วไป

จีนกวางตุ้ง - แม้ว่าชาวจีนกวางตุ้งในกรุงเทพฯ สมัยรัชกาลที่ 5 จะมีจำนวนไม่มากนัก แต่ก็มีฐานะอยู่ในระดับมั่งคั่ง นอกจากจะประกอบอาชีพที่ชาวจีนระดับสูงนิยมกระทำ เช่น เป็นเจ้าของโรงสี โรงเลื่อย นอกจากนี้ ชาวจีนกวางตุ้งยังได้ควบคุมอาชีพอีกแขนงหนึ่งคือ ธุรกิจเกี่ยวกับการช่างและการก่อสร้าง โดยเป็นเจ้าของกิจการก่อสร้าง เจ้าของร้านค้าเครื่องโลหะ และเครื่องจักรกล หรือเป็นวิศวกรก่อสร้าง วิศวกรเครื่องยนตร์ และชาวจีนกวางตุ้งก็ยังมีบทบาทในการค้าผ้าไหม และกิจการโรงแรม ส่วนจีนกวางตุ้งระดับล่างก็มักจะเป็นคนงานในกิจ

^{๖๙} หนังสือเล่มนี้ คือ Arnold Wright and Oliver T. Breakspear, Twentieth Century Impression of Siam, พิมพ์ครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. 2451.

^{๗๐} การแบ่งอาชีพชาวจีนตามกลุ่มภาษา นี้ สรุปรจาก สวัสดิ์ ทัพพะสุต, "ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนชาวไทย จีน และ ตะวันตก ในกรุงเทพฯ", หน้า 87-88. และ วิลเลียม สกินเนอร์, สังคมจีนในประเทศไทย, หน้า 137.

การก่อสร้าง

จีนไหหลำ - เป็นชาวจีนกลุ่มภาษาที่เกือบจะไม่ได้ประกอบอาชีพในระดับสูง ที่มีความมั่งคั่งร่ำรวย เพียงแต่ประกอบอาชีพตั้งแต่ระดับกลางจนถึงระดับล่าง อาชีพที่เด่นๆคือ เป็นช่างไม้ พนักงานรับใช้ตามห้างและร้านอาหาร กรรมกร พ่อค้าหาบเร่ เจ้าของร้านน้ำชา เป็นต้น

จีนแคะ - ชาวจีนแคะส่วนใหญ่มิได้ประกอบอาชีพในระดับสูงเช่นกัน หากแต่นิยมเป็นพ่อค้าย่อย หรือเป็นช่างฝีมือต่างๆ เช่น ช่างเงิน ช่างตัดเย็บ ช่างตัดเสื้อผ้า ช่างตัดผม เป็นต้น

การที่ชุมชนชาวจีนในกรุงเทพฯ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ ได้มีการจัดโครงสร้างทางสังคมออกเป็นระดับต่างๆตามฐานะทางเศรษฐกิจ และยังแบ่งตามลักษณะอาชีพตามกลุ่มภาษาพูด จะมีความสัมพันธ์ต่อฐานะของผู้นำของสมาคมชาวจีนในรูปแบบใหม่ โดยเฉพาะในส่วนที่ว่าด้วยพื้นฐานทางเศรษฐกิจ ของผู้นำสมาคมเหล่านั้น ซึ่งจะได้มีการกล่าวถึงต่อไป

ในสมัยรัชกาลที่ 5 ประเทศไทย โดยเฉพาะกรุงเทพฯ มีการขยายตัวทางเศรษฐกิจและสังคมอย่างเห็นได้ชัดเจน ทำให้มีทั้งชาวตะวันตกและชาวจีนหลังไหลเข้ามาในกรุงเทพฯเป็นจำนวนมาก ชาวตะวันตกที่เข้ามาในกรุงเทพฯ ในสมัยรัชกาลที่ 5 นั้น มีทั้งที่เข้ามาเป็นข้าราชการในกงสุลของต่างประเทศ หรือหน่วยงานราชการของไทย และทั้งที่เข้ามาประกอบกิจการค้าด้านต่างๆ ชาวตะวันตกที่เข้ามาในเวลานั้น มีหลายเชื้อชาติ เช่น อังกฤษ เยอรมัน ฝรั่งเศส อเมริกัน เป็นต้น ชาวตะวันตกที่ได้อาศัยอยู่ในกรุงเทพฯ ในช่วงเวลาดังกล่าวนั้น ได้มีการรวมตัวและสร้างความสัมพันธ์ ซึ่งกันและกันในรูปแบบของการจัดตั้งสโมสร (club) ในระยะแรก เมื่อชาวตะวันตกชาติต่างๆ ที่อยู่ในกรุงเทพฯ มีจำนวนไม่มากนัก จึงมีความสัมพันธ์ที่ติดต่อกัน และร่วมกันจัดตั้ง ยูไนเต็ดคลับ (The United Club) ในราว พ.ศ. 2431 ที่บริเวณถนนเจริญกรุง ติดกับถนนสี่พระยา ยูไนเต็ดคลับ ไม่จำกัดสัญชาติของผู้เข้าเป็นสมาชิก และภายในสโมสรดังกล่าวได้จัดให้มีห้องอ่านหนังสือ ห้องสมุด ห้องเต้นรำ ห้องบิลเลียดและไพ่ สนามเทนนิสและโบว์ลิ่ง⁷¹

ในเวลาต่อมาเมื่อชาวตะวันตกในประเทศต่างๆ โดยเฉพาะอังกฤษ เยอรมัน และฝรั่งเศส ทวีจำนวนเข้าสู่กรุงเทพฯ มากยิ่งขึ้น จึงได้เริ่มมีการจัดตั้งสโมสรที่มีการจำกัดเชื้อชาติของผู้เข้าเป็นสมาชิก เช่น สโมสรเยอรมัน (The Deutscher Club) ตั้งขึ้นประมาณ พ.ศ. 2433 ที่บริเวณถนนสุรวงศ์ ก็ได้จำกัดให้สมาชิกของสโมสรว่าจะต้องเป็นผู้ที่เป็นชาวเยอรมัน อย่างไรก็ตาม ก็มีการผ่อนผันให้ผู้ที่พูดภาษาเยอรมันได้ เป็นสมาชิกด้วย ภายในสโมสรเยอรมันประกอบด้วย ห้องอ่านหนังสือ สนามเทนนิสและโบว์ลิ่ง ห้องเล่นบิลเลียด องค์การบริหารสโมสรดังกล่าว ได้ใช้รูปแบบคณะกรรมการ ซึ่งมีการเลือกตั้งใหม่ทุกปี คณะผู้บริหารสโมสรประกอบด้วย ประธาน

⁷¹ Arnold Wright and Oliver T. Breakspear, Twentieth Century Impression of Siam, p.252-253.

(president) เลขานุการ(hon. secretary) เหนรัญญิก(hon. treasurer) พร้อมด้วยกรรมการ(committee)อีก 3 คน คาดว่าสมาชิกของสโมสรนี้ จะต้องเป็นผู้ชายทั้งสิ้น เพราะมีข้อกำหนดว่า ผู้หญิงจะได้รับอนุญาตให้เข้าสโมสรได้ในโอกาสธรรมดา(ordinary occasion) เท่านั้น ซึ่งก็หมายความว่า ในวาระพิเศษเช่น เวลาที่มีการเลือกตั้งคณะผู้บริหาร ซึ่งสมาชิกของสโมสรต้องเข้าประชุมร่วมกันผู้หญิงจะไม่มีสิทธิ์เข้าร่วมประชุม เพราะไม่ได้เป็นสมาชิคนั่นเอง

การที่ได้กล่าวถึงการรวมตัวของชาวตะวันตกในรูปของสโมสร ซึ่งได้จัดตั้งขึ้นตั้งแต่ในทศวรรษที่ 2430 เป็นต้นมา เพราะเชื่อว่ารูปแบบของการรวมตัวของชาวตะวันตกในลักษณะของสโมสร เป็นปัจจัยหนึ่ง ที่มีส่วนผลักดันให้มีการจัดตั้งสมาคมหรือสโมสรแบบใหม่ของชาวจีนขึ้นในกรุงเทพฯ ในเวลาต่อมา โดยเฉพาะรูปแบบการจัดองค์กรของสโมสรของชาวตะวันตกซึ่งมักจะมีคณะกรรมการ มีคณะผู้บริหารสโมสร ที่ประกอบด้วยตำแหน่งต่างๆ เช่น ประธาน เลขานุการ เหนรัญญิก มีวาระการผลัดเปลี่ยนคณะกรรมการ และผู้บริหารที่แน่นอนเหล่านี้จะได้ส่งอิทธิพลต่อรูปแบบการจัดองค์กรบริหารให้แก่สมาคมจีนแบบใหม่ ซึ่งทำให้มีความแตกต่างจากสมาคมลับฮังยี่ที่เคยมีอยู่ก่อนหน้า และนอกจากอิทธิพลในด้านรูปแบบการจัดองค์กรแล้ว กิจกรรมต่างๆ ที่สโมสรชาวตะวันตกได้จัดตั้งขึ้นเพื่ออำนวยความสะดวกในด้านความรู้และความบันเทิงให้แก่สมาชิกในรูปของห้องอ่านหนังสือ ห้องเล่นกีฬา และการพนันต่างๆ เหล่านี้ ได้เป็นแบบอย่างให้แก่สมาคมหรือสโมสรของชาวจีนที่จัดตั้งขึ้นในเวลาต่อมาเช่นกัน

สำหรับสภาพปัญหาที่เกี่ยวกับความเป็นอยู่ของชาวจีน โดยเฉพาะชาวจีนอพยพที่เข้ามาในช่วงปลายสมัยรัชกาลที่ 5 นั้น ได้มีส่วนผลักดันต่อการจัดตั้งและการแสดงบทบาทของชาวจีนแบบใหม่เช่นกัน โดยเฉพาะปัญหาเกี่ยวกับสุขภาพอนามัย และการเสียชีวิตของชาวจีนอพยพใหม่ รวมทั้งปัญหาจากอันธพาลและฮังยี่ในปลายรัชกาลที่ 5 ซึ่งสร้างความเดือดร้อนให้แก่ชาวจีนในกลุ่มภาษาเดียวกับตน และชาวจีนทั่วไป

สำหรับปัญหาเกี่ยวกับสุขภาพอนามัยของจีนสมัยรัชกาลที่ 5 คาดว่าชาวจีนโดยเฉพาะจีนใหม่ที่เพิ่งอพยพเข้ามาในกรุงเทพฯ นั้น คงจะต้องประสบปัญหาเกี่ยวกับสุขภาพอนามัย และการต้องปรับตัวในสภาพแวดล้อม โดยเฉพาะภูมิอากาศที่ไม่คุ้นเคยอยู่ไม่น้อย ดังพบว่าจากการสำรวจสุสานของชาวจีนแต่จีว โดยเจ้าหน้าที่ของสมาคมแต่จีวแห่งประเทศไทยเมื่อ พ.ศ. 2491-2493 ได้พบว่าในจำนวนศพประมาณ 5,800 คนที่ฝังในสุสานดังกล่าว ผู้เสียชีวิตที่มีอายุระหว่าง 20 ปี ถึง 30 ปี มีจำนวนถึง 70% สำหรับผู้เสียชีวิตที่มีอายุระหว่าง 40 ปี ถึง 60 ปี มีจำนวนน้อยมาก อายุของผู้ตายที่พิจารณาจากป้ายหลุมฝังศพดังกล่าว ได้สะท้อนให้เห็นถึงปัญหาสุขภาพอนามัยของชาวจีนรุ่นอพยพในช่วงรัชกาลที่ 5 ได้อย่างดี ชาวจีนที่เพิ่งอพยพเข้ามาใหม่ และไม่ค่อยคุ้นกับดินฟ้าอากาศตลอดจนอาหารการกินของไทย จึงอาจจะเสียชีวิตได้ง่ายตั้งแต่ในระยะแรกที่มาถึงจนถึงกับมีคำกล่าวในหมู่ชาวจีนรุ่นอพยพว่า "มาอยู่ยังไม่สามน้ำ ยังเรียกว่าเป็นคนไม่ได้" ซึ่งหมายความว่าชาวจีนที่เพิ่งมาอยู่ใหม่ในเมืองไทยยังไม่ครบสามปี ก็ยังไม่แน่ว่าจะเป็นผีหรือคน⁷² และแม้ว่ารัฐบาลไทยสมัยรัชกาลที่ 5 จะได้มีการให้บริการทางสาธารณสุขแก่ประชาชนบ้างแล้ว แต่

บริการดังกล่าวก็ยังไม่เจริญก้าวหน้าและมีจำนวนไม่เพียงพอ โรงพยาบาลของรัฐบาลในสมัยนั้น เช่น โรงพยาบาลบางรัก ซึ่งเน้นการรักษาอุบัติเหตุจากโรงสีข้าว และกิจการอุตสาหกรรม ที่ตั้งอยู่ในเขตบางรัก ก็ยังปรากฏหลักฐานว่าในพ.ศ.2451 สามารถรับคนไข้ได้ 20-30 คน เท่านั้น นอกจากนี้ ยังมีโรงพยาบาลสามเสน และโรคพยาบาลสำหรับโรคติดต่อที่บริเวณคลองสาน ก็รับผู้ป่วยได้จำนวนที่จำกัดมากเช่นกัน และแม้ว่าโรงพยาบาลของรัฐบาลไทยจะให้บริการแก่คนทั่วไป แต่ชาวจีนโดยเฉพาะชาวจีนใหม่ที่มีฐานะยากจน และมีอุปสรรคด้านภาษาและการสื่อสารก็คงจะไม่ได้รับประโยชน์จากบริการของรัฐมากนัก เพราะแม้แต่ชาวไทยโดยทั่วไปก็ยังนิยมหาหมอไทยพื้นบ้านมากกว่า ชาวจีนในกรุงเทพฯ โดยเฉพาะจีนใหม่จึงน่าจะต้องเผชิญปัญหาทางสาธารณสุขที่สำคัญในปลายรัชกาลที่ 5 อันได้แก่ โรคคหิวตกรโรค และโรคบิด ดังนั้น ปัญหาเกี่ยวกับสุขภาพอนามัยของชาวจีนในกรุงเทพฯ จึงจะกลายมาเป็นภารกิจอันสำคัญที่สมาคมชาวจีน โดยเฉพาะฝ่ายสมาคมกลุ่มภาษาจะได้เข้ามามีบทบาทสำคัญในการแก้ปัญหาดังกล่าว ด้วยการจัดตั้งสถานพยาบาลแบบจีนขึ้นในเวลาต่อมา⁷³

นอกจากปัญหาเกี่ยวกับสุขภาพอนามัยแล้ว ชาวจีนสมัยรัชกาลที่ 5 โดยเฉพาะชาวจีนใหม่ที่เพิ่งอพยพ เข้ามายังจะต้องประสบปัญหาทางสังคม ซึ่งเกิดจากการกระทำของพวกอั้งยี่ และพวกอันธพาลที่เป็นชาวจีนด้วยกันเอง

ตั้งแต่กลางรัชกาลที่ 5 เป็นต้นมา จากการที่การเดินทางจากเมืองท่าของจีนมายังกรุงเทพฯ ทำได้โดยสะดวก ทำให้มีชาวจีนหลังไหลสู่กรุงเทพฯ เป็นจำนวนมาก ชาวจีนที่เข้ามาเหล่านี้มีทั้งคนดีและคนร้าย ทั้งที่หนีมาจากเมืองจีนและเมืองอื่นในเอเชียด้วยกัน⁷⁴ ดังที่มิสเตอร์ ลอร์สันผู้บังคับกรมกองตระเวนได้กล่าวถึงเรื่องนี้ว่า

...การกระทำผิดในคดีอาญาซึ่งเกิดขึ้นแต่ผู้ร้ายซึ่งเป็นตัวสำคัญแลเล็กนั้น ก็ได้มีมากขึ้นทุกที แท้จริงการที่มีผู้ร้ายมากขึ้น ถึงประเทศอื่นๆ ก็ย่อมทวีมากขึ้นเหมือนกัน แต่หาสู้มากเท่าเหมือนประเทศสยามนี้ไม่ โดยที่ประเทศอื่นนั้น หาได้มีเหตุผลพิเศษที่

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

⁷² แสง รัตนมงคลมาศ, "การบริหารงานของสมาคมจีน : บทศึกษาเฉพาะสมาคมแต่จิวแห่งประเทศไทย", (วิทยานิพนธ์ปริญญารัฐประศาสนศาสตร์ สถาบันพัฒนบริหารศาสตร์, 2509), หน้า 49.

⁷³ Arnold Wright and Oliver T. Breakspear, Twentieth Century Impression of Siam, p.133.

⁷⁴ กจช. ร.5 น.8.6 รายงานกองตระเวนแผนกขึ้นในและขึ้นนอก แผนกรักษาการทางรถไฟ ประจำปี ร.ศ. 122-126, เล่ม 3.

จะเป็นเครื่องอุดหนุน กระทบทำให้ผู้ร้ายเกิดขึ้นมากเช่นประเทศนี้ไม่ และอีกประการหนึ่ง การที่พวกจีน ซึ่งเป็นผู้ร้ายจะออกมาจากเมืองจีนเป็นการสะดวก เหมือนอย่างเดี๋ยวนี้ไม่ เพราะเวลานี้มีเรือเมล์ออกมาจากเมืองจีนเสมอ ทั้งค่าโดยสารก็ถูกด้วย แม้พวกจีนนั้นจะมาเพียงสิงคโปร์ หรือกรุงเทพฯ แล้วก็สามารถที่จะมาได้โดยสะดวก โดยเหตุนี้จึงเป็นเหตุซึ่งกระทบทำให้ผู้ร้ายชาวจีน เกิดขึ้นในเมืองสิงคโปร์แลกรุงเทพฯ ในระหว่าง 2-3 ปีมากกว่าผู้ร้ายชาติอื่น⁷⁵

นอกจากนี้ ยังมีชาวจีนจำนวนมากที่ตั้งโรงฝิ่น สุรา บ่อนเบี้ย จึงทำให้เกิดโจรผู้ร้าย และอันธพาลชุกชุมในกรุงเทพฯ โดยเฉพาะปัญหาที่มาจากเงินกวางตุ้งและเงินไหหลำ ปรากฏหลักฐานว่าในช่วงปลายรัชกาลที่ 5 กองตระเวนของไทยต้องประสบปัญหากับที่ได้มีเงินกวางตุ้งบางคน ประพฤติตัวเป็นโจร มีการก่อวิวาทถึงขั้นยิงกันตาย การก่อกำเริบของพวกเงินกวางตุ้ง ดำเนินมาตั้งแต่พ.ศ. 2438 จนถึงพ.ศ. 2439 ก็ยังไม่สงบลง ยิ่งกว่านั้นยังได้มีเงินกวางตุ้งบางพวกประพฤติดตนเป็นอันธพาลทำการชู้กรรโชกผู้โดยสารและหลอกลวงในเรือกลไฟที่แล่นระหว่างจีน-กรุงเทพฯ โดยเฉพาะพวกจีนใหม่ที่เพิ่งเข้ามา และยังได้มีปัญหากการล่อลวงหญิงจากประเทศจีนโดยเฉพาะเงินกวางตุ้งมาเป็นโสเภณีในกรุงเทพฯ⁷⁶ เพราะหญิงเงินกวางตุ้งส่วนใหญ่มีรูปร่างหน้าตางดงาม นอกจากนี้ยังมีพวกเงินไหหลำบางคนก็ได้ประพฤติดตนเป็นนักเลงอันธพาล โดยเฉพาะในเขตบางรัก ได้มีอันธพาลชาวจีนไหหลำ ทำการข่มเหงเบียดเบียนชู้กรรโชกทรัพย์สินจากบรรดาชาวจีนที่อาศัยอยู่ในบริเวณนี้ หากขัดขืนจะใช้กำลังทำร้ายเจ้าทรัพย์ ผู้เสียหายก็ไม่กล้าฟ้องศาล เพราะเกรงถูกอาฆาตพยาบาท และยังมีเงินไหหลำบางคนที่ทำกินด้วยการหลอกลวงทรัพย์สิน จากเงินไหหลำด้วยกันเองที่เข้ามาใหม่⁷⁷ ปัญหาความไม่สงบสุขทางสังคมเหล่านี้เอง ที่ได้เป็นปัจจัยภายในอีกประการหนึ่ง ที่จะส่งผลต่อการจัดตั้งองค์การทางสังคมขึ้นเพื่อช่วยเหลือและแก้ปัญหาดังกล่าวให้แก่ชุมชนชาวจีน โดยเฉพาะเพื่อน้องในหมู่ภาษาของตนที่เพิ่งอพยพเข้ามาอยู่ใหม่ ในลักษณะของสมาคมกลุ่มภาษาพูด ที่จะเข้ามามีบทบาทแทนที่สมาคมลับฮั้งฮี้ ที่กำลังเสื่อมอิทธิพลลง

⁷⁵ กจช. ร.5 น.8.6 รายงานกรมกองตระเวนแผนกขึ้นในและขึ้นนอก 4 หัวเมืองประจำปี ร.ศ.122-126, หน้า 4.

⁷⁶ กจช. ร.5 น.1.1/280 พวกพ่อค้าไหหลำยื่นเรื่องขอตั้งเงินเคียมตัน เป็นคนสอดแนมจับคนร้าย

⁷⁷ กจช. ร.5 น.20/18 หนังสือกราบทูลที่ อี.136/398 มิสเตอร์อีริค เซนต์เยลลอสัน ผู้บังคับการกรมกองตระเวน ถึงกรมหลวงนเรศวรฤทธิ์ เสนาบดีกระทรวงนครบาล, ลงวันที่ 5 มกราคม ร.ศ.124.

3.2 สมาคมชาวจีน พ.ศ.2440-2450

จากปัจจัยภายนอกและภายในประเทศดังที่ได้กล่าวมา กล่าวคือ อิทธิพลจากความเชื่อและประเพณี ที่เคยปฏิบัติเมื่อครั้งอยู่ในภูมิลำเนาเดิม ผสมผสานกับ การเปลี่ยนแปลงของเงื่อนไขเศรษฐกิจ และสังคมของกรุงเทพฯ ซึ่งส่งผลกระทบต่อชุมชนชาวจีนในกรุงเทพฯ อีกทั้งจากการดำเนินนโยบายของรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ที่เข้มงวดมากขึ้น ต่อดังกล่าวทางสังคมของชาวจีนที่มีอยู่เดิม คือสมาคมลับอั้งยี่ ประกอบกับการเปลี่ยนแปลงภายในของสมาคมลับอั้งยี่เอง ที่ทำให้บทบาทในการช่วยเหลือชุมชนของสมาคมลดน้อยลง และกลับสร้างความเดือดร้อนให้แก่สังคมเสียเอง ในขณะที่ความต้องการความช่วยเหลือทางเศรษฐกิจและสังคม ของชุมชนชาวจีนยังคงมีอยู่ โดยเฉพาะ ในหมู่ชาวจีนระดับล่าง และชาวจีนใหม่ที่เพิ่งอพยพเข้ามา ทำให้ชาวจีนบางกลุ่มในกรุงเทพฯ ต้องรวมตัวจัดตั้งองค์กรในรูปแบบใหม่ เข้ามาแทนที่สมาคมลับอั้งยี่ขึ้น อันได้แก่สมาคมชาวจีนนั่นเอง

สมาคมชาวจีนในกรุงเทพฯ ระยะเวลาเริ่มต้น(พ.ศ.2440-2450)นี้แบ่งได้เป็น 2 ประเภทใหญ่ๆ คือ สมาคมที่มีจุดประสงค์เพื่อสังคม และสมาคมที่มีจุดประสงค์ทางเศรษฐกิจ หรือสมาคมธุรกิจ จากหลักฐานเท่าที่ค้นพบในปัจจุบัน ได้พบว่าสมาคมชาวจีนที่จัดตั้งขึ้น หรือดำรงอยู่แล้ว ในช่วง พ.ศ.2440-2450 มีทั้งสิ้น 8 สมาคม* ทั้งที่จัดตั้งขึ้นเพื่อเป็นสมาคมธุรกิจมีจุดมุ่งหมายเพื่อรักษาผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจของกลุ่มนักธุรกิจจีนเป็นหลัก และสมาคมที่จัดตั้งขึ้นเพื่อให้ความช่วยเหลือทางสังคมแก่ชุมชนชาวจีน โดยเฉพาะชาวจีนกลุ่มภาษา ที่มาจากภูมิลำเนาเดียวกัน การที่สมาคมชาวจีนเกิดขึ้นในช่วงเวลานี้ บางสมาคมเป็นสมาคมเล็กๆ มีสมาชิกจำนวนไม่มาก และบทบาทของสังคมมิได้ส่งผลกระทบต่อชุมชนจีนโดยรวมนัก จึงจะกล่าวถึงเพียงสังเขป แต่จะกล่าวถึงโดยละเอียดสำหรับสมาคมที่มีบทบาทต่อชุมชนชาวจีนในกรุงเทพฯ โดยส่วนรวม อย่างเด่นชัดเท่านั้น กล่าวคือ

ก. สมาคมที่มีจุดประสงค์เพื่อสังคม

การรวมตัวของสมาคมลับซึ่งมีพื้นฐานจากกลุ่มภาษาเดียวกันนี้ เป็นการปูทางไปสู่การจัดตั้งของสมาคมกลุ่มภาษาพูดซึ่งมีการก่อตั้งหรือมีความเคลื่อนไหวอย่างเห็นได้ชัดในช่วงทศวรรษ

*สมาคม 8 สมาคมนั้นได้แก่ 1.สมาคมโรงสีไฟกรุงเทพฯ(Bangkok Rice-Mill Association) 2.โอเรียลตอลเชมเบอร์ออฟคอมเมอร์ซ(Oriental Chamber of Commerce) 3.บ้านพักของชาววางตุง(กว้างสิวเปียะสู) 4.ฉวงโจวกังลั่ว(ที่ประชุมของชาวไหหลำ) 5.หน้าเหม็งบริษัท(หนานเหมินซานอู่) 6.สโมสรคอมปราโดร์แอนด์สตีวีโดร์ 7.คลับโต๊ะองทอง 8.สมาคมอกเกียน

ที่ 2440 ส่วนหนึ่งเป็นการสืบทอดบทบาทหรือหน้าที่ในด้านดีของสมาคมลับอั้งยี่ อาทิเช่นการช่วยเหลือผู้อพยพใหม่จากท้องถิ่นเดียวกันในเรื่องการหางานให้ทำ การประกอบอาชีพหรือตั้งหลักฐาน การไกล่เกลี่ยข้อพิพาทระหว่างชาวจีนด้วยกัน แต่กิจกรรมบางอย่างของสมาคมก็ถือว่าเป็นบทบาทใหม่ ที่สมาคมกลุ่มภาษาพูดได้จัดตั้งขึ้น เพื่อตอบสนองต่อความจำเป็นที่เกิดขึ้นใหม่ภายในชุมชนจีน โดยเฉพาะตั้งแต่กลางสมัยรัชกาลที่ 5 เมื่อมีชาวจีนอพยพเข้ามาเป็นแรงงาน ประกอบธุรกิจหรือตั้งรกรากเป็นกวรรถาวรในกรุงเทพฯเป็นจำนวนมากขึ้น สมาคมกลุ่มภาษาพูดก็ได้ดำเนินกิจการที่ถือเป็นบทบาทใหม่ และกลายเป็นลักษณะเด่นของสมาคมประเภทนี้ซึ่งได้แก่ การดำเนินกิจกรรมด้านสุสาน การตั้งสถานพยาบาลหรือโรงพยาบาล และการขยายการศึกษาคนจีนในประเทศไทย โดยเฉพาะตั้งแต่หลัง พ.ศ. 2450 เป็นต้นไป

วิลเลียม สกินเนอร์ได้ตั้งข้อสังเกตว่า ลำดับการจัดตั้งสมาคมกลุ่มภาษาพูดเป็นสัดส่วนผกผันกับอำนาจของกลุ่มภาษาพูดนั้นๆ ที่มีอยู่ในประเทศไทย กล่าวคือ กลุ่มภาษาพูดที่มีจำนวนน้อยที่สุดคือจีนกวางตุ้งได้ร่วมกันจัดตั้งสมาคมชาวจีนก่อนกลุ่มภาษาอื่นๆ กลุ่มภาษาอื่นๆอีก 3 กลุ่มคือจีนไหหลำ ฮกเกี้ยน และแคะ ซึ่งมีจำนวนคนอยู่ระหว่างกลาง จัดตั้งสมาคมขึ้นในเวลาก่อนหลังกันไม่เกิน 10 ปี ส่วนจีนแต้จิ๋วซึ่งมีจำนวนมากที่สุด มีฐานะทางเศรษฐกิจและสังคมค่อนข้างสูงกว่าจีนกลุ่มภาษาอื่น จึงไม่เห็นความจำเป็นของการรวมตัวกันเป็นสมาคม จนกระทั่งอีก 20 ปีให้หลัง^{7a}

การกล่าวถึงสมาคมกลุ่มภาษาพูดซึ่งเกิดขึ้นใหม่ หรือมีบทบาทในช่วงพ.ศ. 2440-2450 จะได้อภิปรายโดยเรียงลำดับเวลาการก่อตั้งก่อนหลังดังนี้

1. สมาคมกวางตุ้ง

สมาคมกวางตุ้งอันเป็นสมาคมชาวจีนที่เก่าแก่ที่สุดในประเทศไทยโดยจัดตั้งขึ้นก่อนการประกาศใช้พระราชบัญญัติว่าด้วยอั้งยี่ ร.ศ. 116 ถึง 20 ปี ซึ่งเมื่อแรกเริ่มก่อตั้งใน พ.ศ. 2420 ได้เรียกตนเองว่า"กวงงสิ่วเปี้ยะสู"แปลว่า บ้านพักของคนกวางตุ้ง^{7b} ปัจจัยสำคัญที่ผลักดันให้ชาวจีนกวางตุ้งต้องรวมตัวกันจัดตั้งองค์กร เนื่องจากชาวจีนกวางตุ้งเป็นกลุ่มภาษาที่มีจำนวนน้อยที่สุดในกรุงเทพฯในสมัยรัชกาลที่ 5 จึงเป็นจีนกลุ่มภาษาแรกที่ตระหนักถึงความสำคัญของการรวมตัวกันจัดตั้งองค์กรขึ้นเพื่อปกป้องตนเอง แผ่นศิลาจารึกป็นอนุสรณ์ในโอกาสจัดตั้งสมาคมกวางตุ้งกล่าวถึงความจำเป็นดังกล่าวว่า

^{7a}วิลเลียม สกินเนอร์, สังคมจีนในประเทศไทย, หน้า 169-170.

^{7b}"ประวัติย่อสมาคมกวางตุ้ง", ใน อนุสรณ์ครบรอบ 100 ปีของสมาคมกวางตุ้งแห่งประเทศไทย, (กรุงเทพฯ : สมาคมกวางตุ้งแห่งประเทศไทย, 1977), หน้า 14.

...ตามกฎของการวิวัฒนาการ เราเกรงว่ากลุ่มเล็ก ๆ ของเราจะอยู่ไม่รอด จุดอ่อนที่สุดของพวกเราคือการขาดองค์การ ดังนั้นพวกเราสิบคนจึงได้เสนอให้มีการจัดตั้งเปี้ยะสุขึ้น และมีผู้สนับสนุนเป็นจำนวนไม่น้อยได้มารวมกลุ่มกันที่ที่ชาวได้แพร่ออกไป^{๑๐}

องค์กรของชาวจีนกวางตุ้งที่ได้จัดตั้งขึ้นในพ.ศ. 242๐ เป็นการรวมตัวของจีนกวางตุ้งในกรุงเทพฯ ที่มาจากภูมิภาคเดียวกัน องค์กรที่จัดตั้งขึ้นนี้ได้ลงท้ายชื่อว่า "ฮุยกวาง" (ฮ่วยก้วน ในภาษาแต้จิ๋ว ห้วยก้วน ในภาษากวางตุ้ง) ซึ่งเป็นคำที่ใช้เรียกสมาคมโดยทั่วไป เพราะหากใช้คำว่า "ฮุยกวาง" หรือสมาคมแล้วมักจะถูกเพ่งเล็งจากทางการไทย พวกกวางตุ้งจึงเปลี่ยนมาใช้คำว่า "เปี้ยะสุ" ซึ่งแปลว่า "บ้านพัก" (Villa) แทน "กว๋องสิวเปี้ยะสุ" หรือ "บ้านพักของชาวกวางตุ้ง" ถูกจัดสร้างขึ้นด้วยจำนวนเงิน 17,๐๐๐ บาทซึ่งได้จากการเรียไรจากชาวจีนกวางตุ้ง โดยการเคลื่อนไหวของบรรดานักธุรกิจชาวกวางตุ้ง 1๐ คนซึ่งเป็นผู้ริเริ่มก่อตั้งองค์กร อันมีรายชื่อว่า หวังจิ้นซิง จงหูหยู ผงเหอซี กงจิ้นเป่า เหลียงเหวินฮุย หลี่ซีเชิน เฝิงฉีเชิน ลวีจิ้นจง อู่จ้งอวี๋ หม่าฉางฉิน และ หวางชานซง^{๑๑}

เป็นที่น่าสังเกตว่า ผู้ริเริ่มผลักดันให้มีการจัดตั้งองค์กรแบบใหม่หรือ "บ้านพักของชาวกวางตุ้ง" นี้เป็นนักธุรกิจหรือพ่อค้าจีนกวางตุ้ง ที่ประสบความสำเร็จในการค้าเช่น นายหวังจิ้นซิง ผู้ริเริ่มที่สำคัญคนหนึ่งเป็นเจ้าของกิจการค้ายาจีน และผ้าไหมที่ประสบความสำเร็จ หรือนายกงจิ้นเป่าก็เป็นคนคบคิดของกิจการก่อสร้าง^{๑๒} นักธุรกิจจีนกวางตุ้งเหล่านี้ ได้ผลักดันให้มีองค์กรของชาวจีนกลุ่มภาษาเดียวกัน ในรูปแบบใหม่ที่ต่างจากสมาคมลับอั้งยี่ เพื่อมุ่งให้ความช่วยเหลือทางสังคมและเศรษฐกิจ ในลักษณะเดียวกับสมาคมลับอั้งยี่ของพวกกวางตุ้งที่ยังคงมีอยู่ในกรุงเทพฯ ในช่วงเวลาเดียวกัน จึงอาจพิจารณาได้ว่า จีนกวางตุ้งในกรุงเทพฯ ได้แบ่งออกเป็น 2 พวกใหญ่ๆ คือ พวกพ่อค้าหรือนักธุรกิจ ที่ประกอบอาชีพสุจริต มีฐานะทางเศรษฐกิจและความมั่นคงทางสังคมพอสมควร ซึ่งคนกลุ่มนี้ไม่จำเป็นต้องอาศัยความช่วยเหลือจากสมาคมลับอั้งยี่ และบางครั้งก็ยังสามารถความเดือดร้อนจากการก่อความวุ่นวายของพวกอั้งยี่ จึงพากันรวมตัวขึ้นในอีกลักษณะหนึ่ง ในขณะที่พวกอั้งยี่จะมีผู้นำที่แสวงหาผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจในทางที่ผิดกฎหมายเป็นส่วนใหญ่

อย่างไรก็ตาม เงินจำนวน 17,๐๐๐ บาทที่ได้จากการเรียไร ไม่เพียงพอสำหรับการก่อสร้างบ้านพักของชาวกวางตุ้ง ทำให้การก่อสร้างต้องหยุดชะงักไประยะหนึ่ง แต่ในเวลาต่อมา

^{๑๐}"ประวัติย่อของทรัพย์สินสมาคมกวางตุ้ง", ใน อนุสรณ์ครบรอบ 7๐ ปีของสมาคมกวางตุ้งแห่งกรุงเทพฯ, (พระนคร : สมาคมกวางตุ้งแห่งกรุงเทพฯ, 1947), หน้า 2.

^{๑๑}"ประวัติย่อสมาคมกวางตุ้ง", อนุสรณ์ครบรอบ 1๐๐ ปีของสมาคมกวางตุ้ง, หน้า 14.

^{๑๒}"รายนามผู้ก่อตั้งสมาคมกวางตุ้ง", เรื่องเดียวกัน, หน้า 19.

ผู้นำชาวกวางตุ้งได้กู้เงินมาสร้าง "บ้านพักของชาวกวางตุ้ง" ต่อใช้เวลา 9 ปี จึงเสร็จสมบูรณ์ การจัดตั้งรูปองค์กรของ "บ้านพักของชาวกวางตุ้ง" นั้น คาดว่าเป็นการจัดองค์กรในลักษณะของ "คณะกรรมการ" มีวาระการดำรงตำแหน่งคราวละ 1 ปี ซึ่งเป็นการจัดองค์กรที่ค่อนข้างเป็นแบบสมัยใหม่ และมีความแตกต่างอย่างมากกับสมาคมลับอั้งยี่ ดังที่ ได้ปรากฏหลักฐานเกี่ยวกับคณะกรรมการผู้บริหาร บ้านพักของชาวกวางตุ้ง ในช่วงแรกก่อตั้งว่า ในช่วง 30 ปีแรกของการก่อตั้ง ผู้ริเริ่มตั้ง 10 คน จะถูกเลือกเข้ามาผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนเป็นกรรมการในแต่ละ 2 ปี ดังนั้นคณะกรรมการตลอดเวลาตั้งกล่าวจึงค่อนข้างจะเป็นกลุ่มเดิม ผู้นำที่ได้รับการแต่งตั้งบ่อยครั้ง คือ หวังจิ้นซิง จงหูหยู ผงเหอซี หลี่ซีเซิน^{๕๓}

บทบาทของบ้านพักของชาวกวางตุ้ง หรือกว๋องสิ่วเปี้ยะสู ในสมัยแรกจนถึงพ.ศ. 2450 เป็นการสืบทอดบทบาทในด้านดีของสมาคมลับอั้งยี่ และการได้รับอิทธิพลจากประเพณีการรวมตัวช่วยเหลือกันและกันแบบ "จู" ของหมู่บ้านในจีนภาคใต้ บ้านพักกวางตุ้งให้ความช่วยเหลือชาวจีนกวางตุ้งที่ตกทุกข์ได้ยากหรือเพิ่งอพยพเข้ามาใหม่ ทั้งในด้านสังคมและเศรษฐกิจ บทบาทของบ้านพักของชาวกวางตุ้งในระยะนี้แบ่งออกเป็น 3 ประเภทใหญ่ๆ คือ การดำเนินการสุสาน การดำเนินกิจการสถานพยาบาล และการดำเนินกิจการสถานคุ้มกันอันตรายไปเหลียงก๊ก

1.1 การดำเนินการสุสาน

กิจการสุสานเป็นบริการสำคัญอย่างหนึ่งของสมาคมกลุ่มภาษาพูดในประเทศไทย ความสำคัญของสุสานชาวจีนเพิ่มขึ้นเมื่อประชากรชาวจีนเริ่มมาตั้งรกรากเป็นการถาวรในประเทศไทยมากขึ้น ความจริงแล้วความปรารถนาเมื่อชาวจีนที่อพยพไปต่างประเทศก็คือ เมื่อประสบความสำเร็จในการสร้างฐานะทางเศรษฐกิจได้อย่างมั่นคงแล้วก็จะกลับไปใช้ชีวิตบนปลายยังภูมิสำเนาเดิมในประเทศจีนโดยปล่อยกิจการให้ลูกหลานเป็นผู้สืบทอด คหบดีชาวจีนสมัยรัชกาลที่ 5 หลายคนที่ได้สมปรารถนาก็เช่น นายตันเหอฮ้วง ตันตระกูลหว่งหลี่ ซึ่งมอบกิจการให้นายตันลิบบิวบุตรชายดูแลและกลับไปใช้ชีวิตบนปลายที่ซัวเถาอันเป็นภูมิสำเนาเดิม^{๕๔} หรือนายอั้งเหมี่ยวเหงียน ตันตระกูลล่าซ่า ก็ได้มอบกิจการให้นายอึ้งยุกหลุงบุตรชาย และกลับไปใช้ชีวิตบนปลายที่ประเทศจีนเช่นกัน^{๕๕} แต่สำหรับชาวจีนที่เสียชีวิตในต่างประเทศก็ต้องการที่ให้ลูกหลานได้ส่งศพตนกลับไปฝังยังประเทศจีน ถ้าหากไม่เป็นเช่นนั้นแล้ว ลูกหลานก็มักจะเลือกที่ฝังศพในไทย โดยจะต้องพยายามให้ได้ฝังในชัยภูมิที่ดี ตามประเพณีการฝังศพของคนจีนที่เรียกว่า "ฝังสุ่ย" (หรือฮวงซุ้ย

^{๕๓} "ประวัติย่อสมาคมกวางตุ้ง", ใน อนุสรณ์ครบรอบ 100 ปีสมาคมกวางตุ้งฯ, หน้า 14.

^{๕๔} Arnold Wright and Oliver T. Breakspear, Twentieth Century Impression of Siam, p.169.

^{๕๕} พรณี บัวเล็ก, วิเคราะห์นายทุนธนาคารพาณิชย์ของไทย, หน้า 67.

ในภาษาแต่จิ๋ว)^{๖๖} โดยจะสร้างหลุมฝังศพที่ถูกต้องตามอวงซุ้ยในเนินเขาที่เหมาะสมที่อยู่ใกล้กรุง
แทนฯ เช่น แถว ชลบุรี หรือฉะเชิงเทรา เป็นต้น

อย่างไรก็ตามชาวจีนที่มีฐานะมั่นคงพอที่จะให้ลูกหลานส่งศพของตนกลับประเทศจีนนั้นมี
ไม่มากนัก ในพ.ศ. 2435 มีศพของคนจีนจากกรุงเทพฯ เพียง 2๐๒ ศพ ที่ได้ถูกส่งกลับบ้านเกิด
กงสุลอังกฤษได้รายงานไว้ว่า "...มีเพียงคนที่ร่ำรวยเท่านั้นที่ศพของเขาได้รับเกียรติเช่นนี้ คน
สามัญในสยามถือธรรมเนียมการเผาตามปกติหลังจากตายแล้ว"^{๖๗} แต่ในกรณีของชาวจีนถือประ
เพณีการฝังศพ ชาวจีนที่มีเงินทองไม่เพียงพอที่จะส่งศพของตนกลับไปเมืองจีนหรือซื้อที่ดินที่ถูกต้อง
ตามลักษณะอวงซุ้ยที่ดีในเขตเนินเขานอกเมือง สุสานของชาวจีนจึงเป็นสิ่งที่เข้ามามีบทบาทสำคัญ
โดยเฉพาะในระบอบที่มีชาวจีนอพยพมาทำงานหรือตั้งรกรากในกรุงเทพฯ เป็นระลอกใหญ่ในกลาง
สมัยรัชกาลที่ 5 และมีชาวจีนใหม่หรือจีนฐานะยากจนจำนวนไม่น้อยที่เสียชีวิตในกรุงเทพฯ ปัญหา
เกี่ยวกับการจัดการศพของชาวจีนระดับล่างเหล่านี้ จึงกลายเป็นปัญหาสำคัญที่ผู้นำของสมาคมกลุ่ม
ภาษาพูดของชาวจีนในกรุงเทพฯ ได้ตระหนักถึงและแก้ไขเป็นอันดับแรก สุสานเงินกวางตุ้งที่ตั้งขึ้น
ก่อนใน พ.ศ. 2427 โดยเป็นการดำเนินงานของ บ้านพักชาวกวางตุ้งนั่นเอง

สุสานชาวจีนกวางตุ้งเกิดขึ้นโดยความริเริ่มของนายจงหุฮุย^{๖๘} หนึ่งในผู้ก่อตั้งคนสำคัญ
ของบ้านพักชาวกวางตุ้ง เนื่องจากเขาเห็นว่าเงินกวางตุ้งที่เข้ามาอยู่ในกรุงเทพฯ มีจำนวนมากขึ้น
แต่เมื่อเสียชีวิตแล้ว ไม่มีที่ฝังศพและกลายเป็นปัญหายุ่งยาก ดังนั้นในพ.ศ. 2427 ภายหลังจากการก่อ
ตั้งกว่องสิวเปี้ยะสุ 7 ปี จึงมีการสร้างสุสานเงินกวางตุ้ง โดยนายจงหุฮุยได้บริจาคที่ดินที่ถนนสีลม
ใช้เป็นที่ฝังศพ แต่เนื่องจากสีลมในขณะนั้นยังมีสภาพเป็นที่รก มีหลุมบ่อน้ำขัง นายจงเขาจึง
ให้คนงานนำซีเก๊าแกลบจากโรงสีบรรทุกถมมาไปถมที่ตั้งกล่าวเป็นเวลาหลายปีจนไม่มีน้ำขัง และ
จึงทำรั้วไม้ล้อมรอบที่ตั้งกล่าวเป็นสัดส่วน หลังจากนั้นนายหวางฉินเฟี้ยว จึงทำการเรียโรเงิน

ศูนย์วิทยุทรัพยากร

^{๖๖} ลักษณะของอวงซุ้ยที่ถูกต้องตามตำรา คือ บริเวณนั้นควรจะมีเนินหรือภูเขาด้านหลัง
แสดงถึงความมั่นคง มีสันเขามีสันลาดคเคี้ยว สูงๆต่ำๆ ซึ่งช่วยให้บริเวณนั้นมีพลัง หรือเป็นที่
รวมพลังของสิ่งแวดล้อม เช่น ภูเขา ต้นไม้ เนินเขา และความสูงของสิ่งแวดล้อมมีลักษณะของ
มังกร เสือ หรือ หงส์ หรือเหมือนกับเครื่องใช้เช่น ระฆัง โต๊ะ เก้าอี้ ด้านหน้าต้องเปิดกว้าง
โล่งออก สามารถทอดสายตาไปได้ไกลๆ ทั้งต้องมีน้ำไหลผ่าน อาจเป็นชายทะเลหรือลำธารก็ได้
อ้างถึงใน สุชาติ ตันตสุรฤกษ์ โปยก้วน การส่งเงินกลับประเทศ โดยชาวจีนโพ้นทะเลในไทย,
หน้า 36.

^{๖๗} วิลเลียม สกินเนอร์, สังคมจีนในประเทศไทย, หน้า 133.

^{๖๘} "ชีวประวัติย่อของนายจงเขาจิว(หุฮุย)" อนุสรณ์ครบรอบ 1๐๐ ปีสมาคมกวางตุ้งฯ,
หน้า 2๐.

สร้างศาลาพักศพ^{๘๙} แต่หลังจากสุสานกว้างต้งสร้างเสร็จไม่นาน ก็จำเป็นต้องมีการขยายสุสาน ให้กว้างขึ้นอีกเพราะจำนวนผู้เสียชีวิตชาวกวางต้งมีเพิ่มมากขึ้นเรื่อย นายเหลียงโชวซัง และ นายหลุยย จึงได้บริจาคที่ดินของตนที่ติดต่อกันใกล้เคียงกับสุสานดังกล่าว ให้เป็นสถานที่เก็บบรรจุอัฐิ และศาลาพักเรือนและยังบริจาคที่ดินในทิศใต้อีก 1 แปลงทำให้สุสานมีเนื้อที่กว้างขึ้น ต่อมา นายเหลียงโชวซัง เห็นว่าถนนที่เข้าสู่สุสานมีความคับแคบเข้าออกไม่สะดวกจึงได้บริจาคที่ดินสำหรับใช้ฝังศพส่วนตัวของตนบางส่วนให้แก่สุสาน

จากประวัติความเป็นมาของสุสานกว้างต้งที่ได้กล่าวมา ได้สะท้อนข้อเท็จจริงที่สำคัญประการหนึ่งสำหรับพิธีเกี่ยวกับศพของชาวจีนในกรุงเทพฯ ที่แตกต่างไปจากประเทศจีน เพราะความจำเป็นจากสภาพแวดล้อมที่แตกต่างกัน ในประเทศจีนนั้น ชาวจีนส่วนใหญ่นิยมการฝังศพในสุสาน โดยคำนึงถึงหลักฮวงซุ้ยที่จะต้องมีการทำเลที่ตั้งที่มีเนินเขาและน้ำไหลผ่าน ด้วยความเชื่อว่าการฝังศพเช่นนั้นจะสร้างความสงบสุขให้แก่ลูกหลานในอนาคต แต่ในกรุงเทพฯ ซึ่งไม่มีเนินเขา หลุมฝังศพจึงจัดเรียงกันเป็นแถวตามแบบป่าช้าของตะวันตกเพื่อให้เนื้อที่ให้เป็นประโยชน์มากที่สุด โดยไม่คำนึงถึงทำเลที่ดีตามฮวงซุ้ย ชาวจีนในกรุงเทพฯ ที่พอมีฐานะจึงมุ่งหวังจะส่งศพญาติพี่น้องกลับไป ฝังอย่างเหมาะสมและถูกต้องตามประเพณีในประเทศจีนมากกว่าถ้ามีโอกาส สุสานของสมาคมกลุ่มภาษาพูดเช่นสมาคมกวางต้งได้มีส่วนช่วยให้ความต้องการดังกล่าวเป็นไปได้ ด้วยการจัดหาที่ฝังศพชั่วคราวหรือให้ความสะดวกในการจัดเก็บศพสมาชิกไว้ เนื่องจากการฝังศพชาวจีนในสุสานของสมาคมกวางต้งเป็นการฝังศพเพียงชั่วคราวเพราะเนื้อที่ของสุสานมีจำกัด เมื่อเวลาผ่านไประยะหนึ่งก็จะมีการขุดศพขึ้นและเอากระดูกออก ศพใดที่ญาติต้องการส่งกลับภูมิลำเนาเดิมในจีนเพื่อฝังใหม่ก็จะมีกรบรรจุกระดูกลงในกระเบื้องเล็ก ๆ หรือหีบไม้หรืออาจเผาบางส่วน และนำอัฐิบรรจุในภาชนะแบบเดียวกัน และนำไปเก็บรักษาไว้ยังโกดังเก็บศพของสุสานเพื่อรอญาตินำส่งไปประเทศจีน สำหรับชาวจีนที่มีฐานะมั่งคั่งมากและถือประเพณีจีนอย่างเคร่งครัดไม่ยินยอมให้มีการฝังศพของสมาชิกของครอบครัวในประเทศไทย สุสานของสมาคมก็จะให้บริการรับฝากศพไว้ที่โกดัง จนกว่าครอบครัวของผู้ตายจะส่งศพกลับไปฝังยังจีนตามประเพณี แต่สำหรับผู้เสียชีวิตที่ครอบครัวมีฐานะยากจน ศพจะถูกเผาพร้อมกับศพของชาวจีนที่ยากจนคนอื่น ๆ ในลักษณะของ "ศพไม่มีญาติ" และอัฐิจะถูกนำไปฝังรวมกันในห้องใต้ถุนโบสถ์ที่กว้างใหญ่ ซึ่งการขุดศพไม่มีญาติขึ้นมาเผาปนกับทุกชั่วระยะเวลาหนึ่ง (ประมาณ 2-3 ปี) เป็นการกระทำที่เรียกได้ว่า ไม่มีผู้ใดกล้าแม้แต่จะคิดกันในประเทศจีน^{๙๐}

^{๘๙} "ความเป็นมาและที่ตั้งใหม่ของโรงเรียนมัธยมและชั้นประถมกวางเจา", อนุสรณ์ครบรอบ 100 ปีสมาคมกวางต้งฯ, หน้า 20.

^{๙๐} หลุยส์ มิลลิซัน, อิทธิพลของชาวจีนโพ้นทะเล, หน้า 309-311.

1.2 สถานพยาบาลกว้งต้ง หรือ กว้งลิวอูยก๊ก

ด้วยอุปสรรคทางภาษาและฐานะที่ยากจนทำให้ชาวจีนกว้งต้ง โดยเฉพาะชาวจีนระดับล่างและชาวจีนใหม่ที่เพิ่งอพยพเข้ามาในกรุงเทพฯ ในสมัยรัชกาลที่ 5 ไม่สามารถได้รับประโยชน์จากการบริการทางสาธารณสุขของรัฐบาลไทยได้อย่างเต็มที่ และไม่มีโอกาสที่จะเข้ารับบริการจากโรงพยาบาลเอกชนของชาวตะวันตก อย่างโรงพยาบาลเซนต์หลุยส์ เช่นกัน แต่เมื่อปัญหาสุขภาพอนามัยของชาวจีนในกรุงเทพฯ ยังคงมีอยู่และคงจะทวีมากขึ้น เมื่อชาวจีนอพยพเข้ามาภายหลัง พ.ศ. 2425 ดังนั้นภาระหน้าที่ในการช่วยเหลือและแก้ไขปัญหาด้านสุขภาพอนามัยของชาวจีนจึงตกเป็นของสมาคมกลุ่มภาษาพูด ซึ่งส่วนหนึ่งเป็นการสานต่อบทบาทในด้านดีของสมาคมลับฮั้งฮี้ในการให้การสงเคราะห์ซึ่งกันและกันภายในกลุ่มภาษาเดียวกัน และในขณะเดียวกันลักษณะการให้ความช่วยเหลือด้านสุขภาพอนามัยแบบการกุศล เช่น การแจกยาให้เปล่า หรือรักษาพยาบาลโดยไม่คิดมูลค่าหรือคิดในอัตราต่ำก็เป็นลักษณะที่รับอิทธิพลจากประเพณีรวมตัวช่วยเหลือกันและกันตามแบบ"จู"ของจีนภาคใต้เช่นกัน

ความเป็นมาของสถานพยาบาลกว้งต้ง หรือ "กว้งลิวอูยก๊ก" นั้น ได้จัดตั้งขึ้นในปีที่ 17 หลังการก่อสร้าง"บ้านพักของชาวกว้งต้ง" เสร็จสมบูรณ์ คือสร้างขึ้นในพ.ศ. 2446 ซึ่งเป็นช่วงเวลาเดียวกับที่ชาวจีนทุกกลุ่มภาษาได้ร่วมมือกันสร้างโรงพยาบาลเทียนหัว แต่สถานพยาบาลกว้งต้งสร้างเสร็จก่อน หลักฐานทางสมาคมกว้งต้งกล่าวถึงการจัดตั้งสถานพยาบาลนี้ว่า

...โรงพยาบาลกว้งลิวสร้างขึ้นสมัยพระเจ้ากวางสู หลังจากสร้างบ้านพักกว้งลิวเสร็จในปีที่ 17 โรงพยาบาลแห่งนี้ก็ได้ก่อตั้งขึ้น ซึ่งเป็นช่วงเวลาเดียวกับที่โรงพยาบาลเทียนหัวได้ก่อตั้งขึ้น แต่ว่าโรงพยาบาลนี้เกิดขึ้นก่อน โรงพยาบาลนี้สร้างขึ้นโดยคนอกเกี้ยน และคนกว้งต้ง ในระยะแรกได้ใช้บ้านพักเป็นที่รักษา ได้เปิดทำการมานาน รักษาคนไข้มากมายนับไม่ถ้วน ดังนั้นผู้ที่รักษาต่างก็ต้องการให้สลักชื่อและประวัติโดยย่อของผู้ก่อตั้งไว้บนแผ่นหิน เพื่อเป็นอนุสรณ์ให้คนรุ่นหลัง และเตือนพวกเขาให้ช่วยกันสร้างโรงพยาบาลนี้ให้เจริญรุ่งเรืองและใหญ่โต^๑

สถานพยาบาลกว้งต้งเป็นการเริ่มประวัติศาสตร์การสร้างสถานพยาบาลจีนโพ้นทะเล

^๑ "ประวัติสังเขปของโรงพยาบาลกว้งลิว", ประวัติสมาคมจีนในประเทศไทย, (พระนคร : โรงพิมพ์บริษัท 21 เซ็นจูร์วัฒนธรรม จำกัด, 2503), หน้า 33.

"อูยก๊ก" แปลว่า สถานพยาบาล ถ้าโรงพยาบาลจะเรียก"อูยก๊ก" เช่น เทียนหัวอูยก๊ก (โรงพยาบาลเทียนหัว)

ในประเทศไทย ผู้มีส่วนสำคัญในการก่อตั้ง คือ จงหุหยู เหลียงโซวซัง เฉิงโตวหนาน ฯลฯ โดยเฉพาะอย่างยิ่งนายจงหุหยู ได้บริจาคเงินส่วนตัวเพื่อการนี้ถึง 2,000 บาท^{๑๒} ส่วนที่เหลือเป็นการรับบริจาคจากชาวจีนกวางตุ้งที่มาจากภูมิภาคเดียวกัน ได้จำนวนเงินทั้งสิ้น 30,600 บาท จุดมุ่งหมายของสถานพยาบาลกวางตุ้งตั้งแต่เริ่มก่อตั้งคือ การรักษาผู้ป่วยที่ยากจน พนักงานทั่วไป และชายโสดผู้สูงอายุ โดยไม่จำกัดว่าจะต้องเป็นจีนกวางตุ้ง ทำให้มีชาวจีนกลุ่มภาษาอื่นๆ มารับการรักษาเช่นกัน สถานพยาบาลนี้ในระยะเริ่มแรก ใช้วิธีการรักษาแบบแพทย์แผนโบราณของจีนเป็นสำคัญ โดยใช้บ้านพักของชาวจีนกวางตุ้งเป็นที่ทำการรักษา^{๑๓}

1.3 สถานคุ้มกันอันตราย (โปเหลียงกก)

ดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่าในช่วงปลายรัชกาลที่ 5 ชาวจีนในกรุงเทพฯ ต้องเผชิญกับปัญหาสังคม โดยเฉพาะปัญหาผู้ร้ายอั้งยี่ชุกชุม ปัญหาที่มีจีนกวางตุ้งหรือไหหลำ บางพวกประพฤติตนเป็นอันธพาลชู้กรรโชกเงินด้วยกัน โดยเฉพาะจีนใหม่ที่เพิ่งเข้ามา สมาคมลับอั้งยี่ที่เคยเป็นองค์กรให้ความคุ้มครอง ก็กลายเป็นกลุ่มอันธพาลสร้างความเดือดร้อนแก่สังคมเสียเอง จากสภาพเช่นนี้ "บ้านพักของชาวกวางตุ้ง" จึงต้องจัดตั้ง "โปเหลียงกก" ขึ้นเพื่อเป็นหน่วยงานสำหรับคุ้มกันภัยให้แก่ชาวจีนด้วยกัน สถานคุ้มกันอันตรายโปเหลียงกกนี้ คาดว่าตั้งขึ้นประมาณ พ.ศ. 2448 แต่ผู้นำบ้านพักฯ ได้ยื่นขอจดทะเบียนต่อกระทรวงนครบาล ในปลายเดือนเมษายน พ.ศ. 2449 โดยชี้แจงวัตถุประสงค์ในการจัดตั้งว่า "... กงซีโปเหลียงกก เปนกงซีสำหรับทำการกุศล ช่วยระวังรักษาพวกจีนใหม่ที่เข้ามาจากเมืองจีนให้พ้นความพ้อลวงแห่งคนทุจริต และอุดหนุนส่งหญิงแลเด็กจีนที่ถูกพ้อลวงมาจากเมืองจีนกลับไปเมืองจีน"^{๑๔}

อย่างไรก็ตามคาดว่า โปเหลียงกก ได้จัดตั้งขึ้นก่อนหน้าการยื่นขอจดทะเบียนแล้ว จนมีผลงานเป็นที่ประจักษ์ของกงตระเวน ดังจะเห็นได้จากการที่ มิสเตอร์อีริค เซนต์เยลลอสัน ผู้บังคับการกงตระเวน ได้รายงานถึงผลงานของโปเหลียงกก ต่อเสนาบดีกระทรวงนครบาล เพื่อประกอบการวินิจฉัย ในการรับจดทะเบียนดังกล่าวว่า

ในระหว่างปีที่ล่วงมาแล้วนี้ สโมสรได้ทำการต่อเนื่องกับกงตระเวน ในเรื่องที่ปราบคนที่เกี่ยวข้องกรรโชกล่อลวงต่างๆ ในเรือกลไฟใหญ่ๆ ที่เดินหัวเมืองต่างประเทศ

^{๑๒} "ชีวประวัติย่อของนายจงเซาฉั่ว(หุหยู)", อนุสรณ์ครบรอบ 100 ปีสมาคมกวางตุ้งฯ, หน้า 20.

^{๑๓} "ประวัติสังเขปของโรงพยาบาลกวงลิว", ประวัติสมาคมจีนในประเทศไทย, หน้า 43.

^{๑๔} กจช. ร.5 น.20/19 หนังสือคำร้องที่ 4735 ของจีนหลี่ตุงกับพวกถึงหลวงอาณัตินารากร เจ้าพนักงานจดทะเบียน, ลงวันที่ 30 พฤษภาคม ร.ศ.125.

เรียบร้อยที่สุด คดีชนิดนี้แต่ก่อนชุกชุมมาก บัดนี้ที่สงบไป มี 2 ครั้งที่ข้าพระพุทธเจ้า ได้ขอให้สโมสรนี้รับหญิงสาวที่ได้มีผู้ล่อลวงเข้ามากรุงเทพฯ และหม่อมจีนจะให้ เป็นหญิง นครโสเภณีไปรักษาไว้

สโมสรยั้งหลงที่เป็นเสนาหาของสโมสรนี้ รัฐบาลในเมืองนั้น (ฮ่องกง-ผู้เขียน) ก็นับถือ แลการที่ทำเนืองกับกองตระเวนในเรื่องป้องกันการลอบลักคนนั้นรัฐบาลก็ได้แต่พอใจ^{๕๕}

เพื่อช่วยเหลือและคุ้มกันอันตรายให้แก่พวกจีนใหม่ ที่เพิ่งมาจากเมืองจีนและช่วยเหลือหญิงจีนที่ถูกล่อลวงมาจากจีน ไปเหยียงก๊กได้เสียเงินจ้างคนสอดแนมชาวจีนให้ทำการสอดแนมใน บรรดาเรือกลไฟที่แล่นระหว่างจีนและกรุงเทพฯ และให้คนสอดแนมดังกล่าวอยู่ภายใต้การบังคับบัญชาของผู้บังคับกองการตระเวน กองสอดแนมดังกล่าวปฏิบัติงานช่วยเหลืออย่างมีประสิทธิภาพ ทั้งยังมีส่วนแก้ไขปัญหาลึกลับที่เป็นอันตรายให้ลดน้อยลง ดังนั้นรายงานของบรรดาผู้นำบ้านพักของ ชาวกวางตุ้งฯ ซึ่งเป็นผู้ยื่นขอจดทะเบียนไปเหยียงก๊ก จึงได้อ้างว่า

ตั้งแต่มีกองสอดแนมจีนที่กึ่งยี่นี้ ได้จ้างให้ไปคอยอยู่ตามบรรดาเรือกลไฟ ที่เดินใน ระหว่างเมืองสยามกับเมืองจีน แลทั้งมีเจ้าพนักงานกองตระเวนไปอยู่ในเรือด้วย แล้ว พวกนักเลงที่คอยขู่กรรโชกพวกจีนคนโดยสารก็ได้ซาลงมาก จนเดี๋ยวนี้ดูเหมือน จะไม่มีแล้วก็ได้ ครั้งหนึ่งกองสอดแนมได้จับพวกคนร้ายที่เกี่ยวขู่กรรโชกคนโดยสาร ได้ส่งไปศาล ศาลลงโทษแล้ว พวกอั้งยี่คนร้ายจึงได้มีความเกรงกลัว ไม่อาจทำร้าย คนโดยสารต่อไป เป็นความสุขของราษฎรพวกจีนมาก^{๕๖}

สำหรับบทบาทในการช่วยเหลือหญิงสาว หรือเด็กที่ถูกล่อลวงมาเป็นโสเภณีนั้น การที่ ไปเหยียงก๊กต้องเข้ามาแสดงบทบาทในเรื่องนี้ก็เพราะหญิงจีนที่เข้ามาเป็นโสเภณีในกรุงเทพฯ ใน สมัยรัชกาลที่ 5 นั้นส่วนใหญ่เป็นหญิงจีนกวางตุ้ง และบางส่วนถูกล่อลวงมาด้วยความไม่สมัครใจ ไปเหยียงก๊กแก้ปัญหาดังกล่าว โดยการสืบว่ามีหญิงคนใดที่ถูกล่อลวงมาเป็นโสเภณี ด้วยความไม่ สมัครใจ เมื่อพบแล้วจะนำหญิงสาวหรือเด็กผู้นั้นมายังสถานที่ที่ซึ่งจัดเตรียมไว้ให้พักชั่วคราว ให้ ความช่วยเหลือในด้านอาหารการกิน และเครื่องนุ่งห่ม ซึ่งไปเหยียงก๊กจะเป็นผู้ออกค่าใช้จ่าย

^{๕๕} กจช. ร.5 น.20/19 สำเนาคำแปลที่ 30/68 มีสเตอร์อิริคเซนต์ เยลลอสัน ผู้บังคับ กองตระเวน ถึง พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงนเรศวรฤทธิ์ ลงวันที่ 15 พฤษภาคม ร.ศ.125.

^{๕๖} กจช. ร.5 น.20/19 หนังสือคำร้องที่ 4735 ของจีนหลิตุงและพวกฯ ลงวันที่ 30 พฤษภาคม ร.ศ.125.

รวมทั้งค่าใช้จ่ายสำหรับการนำหญิงนั้นกลับเมืองจีน

การทำงานของโปเหลียงก๊กมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับองค์กร 2 แห่งคือ กองตระเวนของกระทรวงนครบาล และสโมสรยงหลง ซึ่งเป็นสาขาของหน่วยงานนี้ในฮ่องกง กล่าวคือ การดำเนินงานทุกประการของโปเหลียงก๊กต้องอยู่ภายใต้การบังคับบัญชาของผู้บังคับการกองตระเวนโปเหลียงก๊กจึงมิใช่หน่วยงานที่มีการดำเนินเป็นอิสระ สำหรับกองตระเวนเมื่อสืบทราบว่ามีหญิงจีนคนใดถูกล่อลวงมา ก็จะส่งหญิงนั้นไปผานักชั่วคราวที่โปเหลียงก๊ก และเมื่อโปเหลียงก๊กจะส่งหญิงนั้นกลับประเทศจีน จะต้องได้รับอนุญาตจากกองตระเวนเสียก่อน และเมื่อหญิงนั้นไปกับเรือกลไฟถึงฮ่องกงแล้ว สโมสรยงหลงที่ฮ่องกงจะเป็นผู้รับตัวหญิงนั้นไว้ และส่งไปตอบรับมายังโปเหลียงก๊กก่อนที่จะส่งหญิงนั้นกลับภูมิลำเนาเดิมต่อไป และเพื่อความช่วยเหลือเป็นไปอย่างสมบูรณ์ โปเหลียงก๊กได้ออกกฎไว้ด้วยว่าห้ามสมาชิกหรือคณะกรรมการของโปเหลียงก๊กนำหญิงที่ส่งมารักษาที่โปเหลียงก๊กเป็นภรรยา ก่อนการยื่นขอจดทะเบียนในเดือนเมษายน พ.ศ. 2449 นั้น โปเหลียงก๊กได้ส่งหญิงจีนดังกล่าวกลับภูมิลำเนาเดิมไป 2 คน^{๑๗}

โปเหลียงก๊กบริหารงานด้วยระบคณะกรรมกรจำนวน 6 คน วาระการดำรงตำแหน่งคราวละ 1 ปี แหล่งรายได้ของหน่วยงานมาจากเงินค่าบำรุงประจำปีของผู้เ้า และสมาชิกบ้านพักของชาววางต้ง ในอัตราคนละ 60-120 บาทต่อปี ซึ่งเงินจำนวนนี้ ส่วนหนึ่งจะใช้จ่ายในสถานพยาบาลก่วงลิวด้วย

นอกจากกิจกรรมหลักทั้ง 3 อย่างแล้ว บ้านพักชาววางต้งยังมีบทบาทในการใกล้เคียงเมื่อมีการพิพาทของชาวจีนวางต้งอีกด้วย บทบาทในการใกล้เคียงกรณีพิพาทระหว่างจีนวางต้งด้วยกันนี้ ได้ช่วยให้คู่กรณีชาววางต้งไม่ต้องเสียเวลาในการประกอบอาชีพหรือค้าขายเมื่อเปรียบเทียบกับกรณีพิพาทความขัดแย้งในไทย ซึ่งสิ้นเปลืองเวลาและทรัพย์สินมากกว่า เนื่องจากในศาลการพิจารณาตัดสินต้องดำเนินตามขั้นตอน และชาวจีนส่วนใหญ่ยังมีอุปสรรคการไม่เข้าใจภาษาและกฎหมายของไทย ข้อพิพาทที่นำขึ้นสู่การพิจารณาของสมาคมมักเป็นข้อพิพาททางการค้า (หากเป็นคดีอาญาต้องขึ้นศาลไทย) เช่น การพิพาทระหว่างนายจ้างและลูกจ้าง หรือเจ้าหนี้และลูกหนี้^{๑๘} อย่างไรก็ตาม การตัดสินของบ้านพัก จะเกิดผลต่อเมื่อคู่กรณียินยอมตามคำตัดสิน และบ้านพักจะเข้าไปไกล่เกลี่ยต่อเมื่อได้รับการขอร้องก่อนเสมอ การไกล่เกลี่ยจะกระทำที่ทำการของสมาคม โดยมีผู้นำและสมาชิกคนสำคัญของบ้านพัก เข้าร่วมประชุมพร้อมคู่กรณีและญาติมิตร ผู้นำหรือ

^{๑๗} กจช. ร.5 น.20/19 หลังสื่อคำร้องของจีนहितุงและพวกฯ ลงวันที่ 30 พฤษภาคม ร.ศ. 125.

^{๑๘} "ประวัติย่อสมาคมวางต้ง", อนุสรณ์ครบรอบ 100 ปีสมาคมวางต้งฯ, หน้า 14.

สมาชิกคนสำคัญที่เข้าร่วมในการไกล่เกลี่ยมักจะเป็นพ่อค้าที่มั่งคั่งและมีอิทธิพลซึ่งคำพูดจะมีน้ำหนัก การหาหรือจะกระทำภายใต้บรรยากาศที่เป็นกันเอง แต่ผู้นำคนสำคัญเหล่านั้น ก็จะพยายามใช้ ความกดดันภายใต้บรรยากาศเป็นกันเองนั้น ให้ทั้งสองฝ่ายปรองดองกัน แต่หากขัดขืนสิ่งที่ทาง บ้านพักฯ กระทำได้ก็เพียงการขับผู้นั้นออกจากองค์กรเท่านั้น^{๙๙}

บทบาทในการไกล่เกลี่ยกรณีพิพาทของบ้านพักชาวทวายตั้งและของสมาคมกลุ่มภาษาอื่นๆ ที่จะกล่าวถึงต่อไปก็ตาม นับว่าเป็นการเลียนแบบบทบาทในการตัดสินกรณีพิพาทของ"จู"ในหมู่บ้าน ของจินภาคใต้ แต่สิ่งที่แตกต่างกันก็คือ"คณะผู้ตัดสิน"และ"ผลปฏิบัติของคำตัดสิน" สำหรับจีนนั้น คณะผู้ตัดสินเน้นวิญญูเป็นสำคัญ โดยกลุ่มผู้อาวุโสในจู จะรวมตัวเป็นคณะตุลาการตัดสินกรณีพิพาท และคำตัดสินของ "จู" ก็มีผลปฏิบัติ จนผู้ทะเลาะเมิดคำตัดสินถึงกับต้องถูกขับไล่ออกจากสังคม ซึ่ง แตกต่างไปจากการไกล่เกลี่ยขององค์กรแบบใหม่ของคนจีนในกรุงเทพฯ ที่คณะผู้ตัดสินมักจะเป็น ผู้มีอิทธิพลทางเศรษฐกิจเป็นสำคัญ และคำตัดสินจะบังเกิดผลก็ต่อเมื่อคู่กรณียินยอมตามคำตัดสิน หากฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดละเมิดไม่ยอมรับคำตัดสิน องค์กรเหล่านี้ก็ไม่สามารถจะลงโทษผู้ละเมิดอย่าง ไรได้ สิ่งที่ทำได้ในระดับที่รุนแรงที่สุดก็คือ การขับไล่ออกจากการเป็นสมาชิกขององค์กร ซึ่ง จะไม่ส่งผลกระทบต่อบุคคลนั้น เมื่อเปรียบกับการลงโทษด้วยการขับไล่ออกจากสังคมของ จูในหมู่บ้านจีน

2. สมาคมชาวจีนไหหลำ

ชาวจีนไหหลำในกรุงเทพฯ สมัยรัชกาลที่ 5 มีจำนวนเป็นรองชาวจีนแต้จิ๋วเท่านั้น แต่ เมื่อเปรียบเทียบกับชาวจีนกลุ่มภาษาอื่นๆแล้ว ชาวจีนไหหลำค่อนข้างจะมีเอกภาพน้อยกว่าชาวจีน กลุ่มภาษาอื่นๆ องค์กรของชาวจีนไหหลำมีมากกว่า 1 องค์กร ต่างฝ่ายต่างมีการดำเนินงานที่ อิสระต่อกัน และกว่าจะรวมตัวกันเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันอย่างแท้จริงก็เมื่อสงครามโลกครั้งที่สอง สิ้นสุดลงแล้ว ดังนั้นในการศึกษาเกี่ยวกับสมาคมของชาวจีนไหหลำ จึงจำเป็นต้องศึกษาในแต่ละ องค์กรย่อยของแต่ละกลุ่ม ซึ่งต่างฝ่ายต่างดำเนินงาน แต่ต่างก็เป็นองค์กรตัวแทนของชาวไหหลำ ในกรุงเทพฯ เช่นกัน องค์กรย่อยเหล่านี้ ก็เช่น

2.1 ดวงโจวกงลั่ว (เคงจิวกงฮ้อในภาษาแต้จิ๋ว)

เป็นองค์กรที่ไม่ใช่สมาคมลับอั้งยี่ของจีนไหหลำที่เก่าแก่ที่สุดของประเทศไทย ตั้งขึ้นใน พ.ศ. 2424 ดวงโจวกงลั่วเป็นองค์กรที่ได้พัฒนามาจากการรวมตัวของชาวจีนที่อาศัยศาลเจ้า ของกลุ่มภาษาตนเป็นศูนย์กลาง สำหรับสมาคมดวงโจวกงลั่ว กำเนิดขึ้นจากศาลเจ้าเจ้าอิงเมี่ยว (เจียวเอ็งในภาษาแต้จิ๋ว) ของจีนไหหลำที่บางรัก^{๑๐๐} จุดประสงค์ของการตั้งดวงโจวกงลั่วนั้นก็

^{๙๙} หลุยส์ มิลลิซัน, อิทธิพลของชาวจีนโพ้นทะเล, หน้า 306-307.

^{๑๐๐} พรพรรณ จันทโรนานนท์, "ศาลเจ้าและวัดจีนในกรุงเทพฯ" : 201.

คล้ายคลึงกับ"ก้วงลิวเปี้ยะสู"ของชาวจีนกวางตุ้ง นั่นคือเกิดจากความที่ต้องการจะช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ปรากฏเป็นหลักฐานในแผ่นศิลาในศาลเจ้าเจ้าอิงเมี้ยว ซึ่งบันทึกคำกล่าวของผู้นำเงินชาวไหหลำไว้ว่า

...ชาวไหหลำซึ่งได้เดินทางมาถึงไทยในรุ่นแรกๆ คือ หวินเซ่อเงิน เงินเหียนก๊วย ฮั่นเหลียนอี หยางฮือเม่า วูอันฮิว ฯลฯ เนื่องจากท่านเหล่านี้มีวัตถุประสงค์จะร่วมมือช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ดังนั้นบุคคลที่มีอุดมการณ์เดียวกันนี้จึงได้มารวมตัวกันที่ศาลเจ้าเจ้าอิงเมี้ยว และได้ก่อตั้งฉวงโจวกงลิว¹⁰¹

ด้วยเหตุผลที่คล้ายคลึงกับ สมาคมกวางตุ้ง ชาวไหหลำก็ใช้คำว่า"กงลิว" ซึ่งแปลว่าที่ประชุมสาธารณะแทนคำว่า"ฮุยกวาน"(ฮ่วยกีวน)หรือสมาคมเพื่อไม่ให้เป็นที่เพ่งเล็งจากทางการของไทยซึ่งกำลังสนใจและ เข้มงวดกับความเคลื่อนไหวของสมาคมลับฮั้งฮืออยู่

การจัดรูปองค์กรและการดำเนินงานของ "ฉวงโจวกงลิว" ในช่วงระยะแรกของการก่อตั้งนั้น ยังไม่สามารถหาหลักฐานใดๆ เพื่อใช้เป็นข้อมูลอธิบายให้ชัดเจนได้ แต่คาดว่าจะมิใช่การจัดองค์กรในรูปสมาคมลับฮั้งฮือ มาปรากฏหลักฐาน จนกระทั่งช่วงที่นายหวินจู้ถึง(ฮุนเกิมฮวดหรือ โกศล ฮุนตระกูล) คหบดีชาวไหหลำ ที่มีผลประโยชน์ในธุรกิจการส่งสินค้าเข้า ส่งออกและการเดินเรือ ได้ขึ้นมาเป็นผู้นำของ"ฉวงโจวกงลิว" ร่วมกับคนอื่นๆ เช่น หลินผิงเจ้อ เงินหมิงจี ผู่หลิน ฮั่นเจิ้นเฟิง เงินไท่ซู หลินเทียนหลง ฮั่นเสียวโจว โจวเฉิงซิง ฮั่นฉวงเฟิง หวงหยิววัน กงซาซี ผิงเอ้อเหอ เป็นต้น กลุ่มผู้นำสมาคมชุดนี้ ได้ขยายบทบาทในการให้ความช่วยเหลือทางสังคมต่อชุมชนชาวจีนในกรุงเทพฯออกไปอย่างกว้างขวาง กล่าวคือ ฉวงโจวกงลิว จะได้ดำเนินกิจกรรมเพื่อสังคมที่คล้ายคลึงกับ "ก้วงลิวเปี้ยะสู" ซึ่งประกอบด้วย การดำเนินการสุสานของชาวไหหลำ การปรับปรุงศาลเจ้าของไหหลำตามสถานที่ต่างๆ การให้สวัสดิการแก่ชุมชน และการส่งเสริมการศึกษาและวัฒนธรรม เป็นต้น นอกจากนี้ ในระยะที่หวินจู้ถึงและคณะมาเป็นผู้นำของ ฉวงโจวกงลิว ได้บริหารงานจนทำให้องค์กรดังกล่าวมีรายได้เพิ่มมากขึ้น¹⁰²

ฉวงโจวกงลิวมีวัตถุประสงค์การก่อตั้งและแสดงบทบาทต่อชุมชนจีนไหหลำในกรุงเทพฯ เน้นหนักไปในเรื่องของการให้ความช่วยเหลือทางสังคมแก่ชาวจีนไหหลำในกรุงเทพฯ ซึ่งเป็นผลมาจากความจำเป็นในสังคมที่เกิดจากบริบททางสังคมภายในของไทยเอง ซึ่งจะแตกต่างจากองค์กร

¹⁰¹ "ประวัติสังเขปสมาคมไหหลำแห่งประเทศไทย", ประวัติสมาคมจีนในประเทศไทย, หน้า 11.

¹⁰² เรื่องเดียวกัน.

กรย่อยของชาวไหหลำอีก 2 แห่ง คือ หนานหมิงซาอู๋ (หน้าเหมงบริษัท) และเจวียนเต่าห้วยลัว (เกงเต่าห้วยซ้อ) ที่กำเนิดขึ้นด้วยแรงผลักดันจากสถานการณ์ทางการเมืองในประเทศจีนเป็นสำคัญ

2.2 หน้าเหมงบริษัท (หนานหมิงซาอู๋)

หนานหมิงซาอู๋ หรือที่ปรากฏในเอกสารของกระทรวงนครบาลชื่อว่า หน้าเหมงบริษัท เป็นองค์กรของชาวจีนไหหลำอีกแห่งหนึ่ง ตามที่ปรากฏในเอกสารของกระทรวงนครบาลแล้วว่า นายฮุนกิมฮวด (โกศล ฮุนตระกูล) คหบดีชาวจีนไหหลำที่มีชื่อเสียง พร้อมด้วยนักธุรกิจชาวไหหลำอีก 11 คน อาทิเช่น พันอู๋เก่ง หวังยิวส่วน บังยู่หยวน หันเต็กโช ฯลฯ ได้ยื่นหนังสือต่อหลวงอาณัตินรากร เจ้าพนักงานจดทะเบียนของกระทรวงนครบาล ขอจัดตั้งหน้าเหมงบริษัท เมื่อวันที่ 22 ธันวาคม พ.ศ. 2448 โดยชี้แจงวัตถุประสงค์ว่า จัดตั้งขึ้นเพื่อใช้เป็นที่ประชุมเกี่ยวกับการค้าของพวกพ่อค้าไหหลำ¹⁰³

แม้ว่าเหตุผลอย่างเป็นทางการที่ผู้เริ่มก่อตั้งองค์กรนี้ ได้อ้างแก่ทางราชการว่าจะเน้นเรื่องการค้าเป็นสำคัญ แต่หลักฐานที่ฝ่ายจีนกล่าวถึงในประวัติสังเขปของสมาคมไหหลำแห่งประเทศไทยได้กล่าวว่่าปัจจัยที่ผลักดันที่อยู่เบื้องหลังการก่อตั้งหน้าเหมงบริษัท เป็นผลจากสถานการณ์ทางการเมืองในประเทศจีน กล่าวคือภายหลังการปฏิรูปฮื้อหรือการปฏิรูป 100 วันของคังหยู่เว่ย ในพ.ศ. 2441 ชาวไหหลำในประเทศไทยบางกลุ่ม ได้รับอิทธิพลทางความคิดเกี่ยวกับการปฏิรูปในประเทศจีนนี้ด้วย ดังนั้น ผู้ที่มีความคิดก้าวหน้ากลุ่มนี้จึงได้ร่วมกันก่อตั้ง "หน้าเหมงบริษัท" หรือ "หนานหมิงซาอู๋" ขึ้นในกรุงเทพฯ¹⁰⁴ อย่างไรก็ตาม แม้หลักฐานฝ่ายจีนจะอ้างว่า องค์กรนี้ตั้งขึ้นโดยได้รับแรงผลักดันทางการเมือง แต่ยังไม่พบหลักฐานว่า หน้าเหมงบริษัท ได้มีการเคลื่อนไหวที่เกี่ยวข้องกับการเมืองแต่อย่างใด

สิ่งที่น่าพิจารณาในขั้นแรกสำหรับองค์กรนี้ก็คือ ชื่อภาษาไทยขององค์กร และสถานที่ตั้งขององค์กร จินฮุนกิมฮวด ได้ยื่นหนังสือต่อหลวงอาณัตินรากรว่า ตนและพรรคพวกคิดจะตั้งบริษัทประชุมการค้าขาย ชื่อ หน้าเหมงบริษัทขึ้นที่เค่งจิวกงซ้อ (หรือฉวงโจวกงลั่ว) ตำบลบางรัก และได้ชี้แจงต่อหลวงอาณัตินรากรว่า "...จัดตั้งขึ้นเพื่อประชุมในการค้าขายแห่งพวกพ่อค้าเค่งจิว (พ่อค้าไหหลำ ผู้เขียน) ซึ่งอยู่ในกรุงสยามเช่นสโมสรต่าง ๆ เท่านั้น"¹⁰⁵ ในประเด็นของการใช้

¹⁰³ กจช. น. 20/18 สำเนาคำร้องที่ 1535/1289 จินฮุนกิมฮวดกับจีนมีชื่อ 11 นายยื่นขอจดทะเบียนกระทรวงนครบาล ลงวันที่ 22 ธันวาคม ร.ศ. 124.

¹⁰⁴ "ประวัติสังเขปสมาคมไหหลำแห่งประเทศไทย", ประวัติสมาคมจีนในประเทศไทย, หน้า 11.

¹⁰⁵ กจช. ร. 5 น. 20/18 หนังสือกราบทูลของหลวงอาณัตินรากร ถึงพระเจ้าเนองยาเธอ กรมหลวงนเรศวรฤทธิ ลงวันที่ 27 ธันวาคม ร.ศ. 124.

คำในภาษาไทยจะสังเกตได้ว่าในช่วงพ.ศ.2440-2450 การใช้คำภาษาไทยสำหรับองค์กรชาว
จีนที่มีลักษณะของสโมสรหรือสมาคม ยังมีความสับสนอยู่มาก เช่น ในกรณีของหน้าเหมงบริษัท ได้
เลือกใช้คำว่า "บริษัท" สำหรับองค์กรที่มีลักษณะแบบสโมสรหรือสมาคม ทั้งที่ความจริงแล้ว "บริษัท"
(company) และ "สโมสร" (club) นั้น มีความหมายแตกต่างกัน ทางราชการไทยก็ตระหนักดี
ในความแตกต่างระหว่างองค์กรทั้งสอง เพราะได้มีการระบุไว้ในพระราชบัญญัติว่าด้วยอั้งยี่ ร.ศ.
116 ซึ่งเป็นพระราชบัญญัติ สำหรับการจดทะเบียน "สโมสร" ด้วยว่า "...ในพระราชบัญญัติฉบับนี้
คำว่าหมู่ภาษาของนั้น ไม่ได้หมายความว่ารวมบริษัทต่างๆ ดังจะกล่าวต่อไปนี้ คือ ข้อ 1 บริษัทตั้งขึ้น
เพื่อประโยชน์ทางการค้าแต่อย่างเดียว"¹⁰⁶

แม้ว่าหนานหมิงซานอู้ จะใช้ชื่อในภาษาไทยว่า หน้าเหมงบริษัท แต่ที่ทราบดีว่าองค์กร
ของตนเองมิใช่บริษัทในลักษณะของการร่วมหุ้นส่วนทำการค้า แต่เป็นบริษัทที่มีลักษณะ "...เช่น
สโมสรต่างๆเท่านั้น" จึงมาขอจดทะเบียนกับหน่วยงานของราชการที่รับจดทะเบียนสโมสรสมาคม
ซึ่งทางการก็ได้หักท้วงเกี่ยวกับการใช้คำผิดความหมายนี้แต่อย่างใด เรื่องที่กระทรวงนครบาล
เฟ่งเล็ง จะเกี่ยวข้องกับเรื่องราวในการประชุมของสมาคม และภูมิหลังของผู้นำสมาคมมากกว่า
จึงอาจวิเคราะห์ได้ว่าในระยะเริ่มแรกของการจัดตั้งองค์กรในรูปของสมาคมชาวจีนแบบใหม่นี้
การเลือกใช้ชื่อขององค์กรค่อนข้างมีความหลากหลายและสับสน กล่าวคือมีทั้ง บ้านพัก (เปี้ยะสู)
สำหรับองค์กรของชาวจีนวางตุ้ง ที่ประชุมสาธารณะ (กงลั่ว) และมีทั้งบริษัท (ซานอู้) เป็นต้น

ประเด็นที่น่าพิจารณามากก็คือสถานที่ตั้งของ หน้าเหมงบริษัท ซึ่งระบุว่าจะใช้ "เคง
จิวกงซ้อ" หรือฉวงโจวกงลั่วเป็นที่ประชุม แต่ฉวงโจวกงลั่ว เป็นองค์กรที่เก่าแก่ที่สุดของพวกจีน
ไหหลำที่ตั้งขึ้นมาตั้งแต่ พ.ศ.2424 เมื่อหน้าเหมงบริษัทเลือกใช้สถานที่ของฉวงโจวกงลั่วเป็นที่
ประชุม จึงเกิดลักษณะขององค์กรซ้อนองค์กร การที่หน้าเหมงบริษัทใช้สถานที่ที่ซ้ำซ้อนเช่นนี้เป็น
ที่ประชุมอาจเนื่องมาจาก ผู้นำบางคนของทั้งฉวงโจวกงลั่วและหน้าเหมงบริษัท เป็นคนเดียวกัน
เช่น นายฮุนกิมฮวด ส่วนผู้นำอื่นๆ ก็มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดต่อกันเพราะต่างเป็นคนชาติชาวไหหลำ
ด้วยกัน อีกทั้งฉวงโจวกงลั่วที่ตั้งอยู่ที่ศาลเจ้าเจ้าเจียวเอ็ง ซึ่งก็เปรียบเหมือนศูนย์รวมของจีน
ไหหลำอยู่ แล้วจึงเป็นการสะดวกสำหรับหน้าเหมงบริษัทที่จะใช้เป็นที่พักทำการของตน

ในการยื่นหนังสือเรื่องราวขออนุญาตจดทะเบียน หน้าเหมงบริษัท นายฮุนกิมฮวดและ
พรรคพวกได้แนบข้อบังคับและ เครื่องหมายขององค์กร ให้แก่เจ้าพนักงานจดทะเบียน เพื่อให้ถูกต้อง
ตามพระราชบัญญัติอั้งยี่ ซึ่งระบุไว้ในมาตรา 3 ว่า ในการจดทะเบียนสมาคมนั้น จะต้องแจ้งวัตถุประสงค์
ประสงค์ สถานที่ตั้ง สำเนาข้อบังคับ และชื่อที่อยู่ ของผู้นำและสมาชิกมาพร้อมกันด้วย จากข้อ
บังคับของหน้าเหมงบริษัท ที่ยื่นแก่กระทรวงนครบาล ได้ชี้ให้เห็นวัตถุประสงค์ และลักษณะการจัด

¹⁰⁶ กจช. ร.5 น.33/31 พระราชบัญญัติจดทะเบียนอั้งยี่ ร.ศ.116.

องค์กรบริหารไว้อย่างชัดเจน ข้อบังคับข้อที่ 3 ระบุถึงวัตถุประสงค์การก่อตั้งขององค์กรนี้ไว้ว่า "...บริษัทประชุมการค้าขายนี้ ตั้งขึ้นเพื่อบำรุงการค้าขายและความสามัคคี แห่งพ่อค้าพาณิชย์พวก เค่งจิวซึ่งอยู่ในกรุงสยาม"¹⁰⁷ นับได้ว่าหน้าเหมงบริษัทเป็นองค์กร ที่ประกาศเน้นผลประโยชน์ ทางการค้าของคนกลุ่มภาษาเดียวกัน เป็นองค์กรแรกๆ แม้ว่าสมาคมอาจจะเกิดขึ้นด้วยปัจจัยทาง การเมืองจากนอกประเทศ แต่สภาพเศรษฐกิจและสังคมภายในประเทศก็มีส่วนสนับสนุนในการ จัดตั้งองค์กรนี้ กล่าวคือ ภาวะการแข่งขันทางการค้ามีสูงขึ้น น่าจะทำให้พ่อค้าชาวจีนกลุ่มภาษา เดียวกัน ต้องรวมตัวกันเพื่อความสามัคคีและช่วยเหลือกัน โดยเฉพาะสำหรับชาวจีนไหหลำที่เป็น กลุ่มภาษาที่มีนักธุรกิจฐานะดีจำนวนไม่มากนัก เมื่อเทียบกับกลุ่มภาษาอื่นๆ เช่นแต้จิ๋วหรือวางตุ้ง เพราะชาวจีนไหหลำส่วนใหญ่จะประกอบอาชีพในระดับกลางถึงระดับล่างมากกว่า ชาวไหหลำจึง เห็นถึงความจำเป็นที่จะต้องจัดตั้งองค์กรเพื่อความร่วมมือสร้างผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจของคน กลุ่มภาษาเดียวกัน ก่อนชาวจีนกลุ่มภาษาอื่นๆ

หน้าเหมงบริษัท เป็นองค์กรขนาดกลาง คือจำกัดจำนวนสมาชิกที่เป็นพ่อค้าไหหลำไว้ เพียง 120 คน การจัดองค์กรนี้ เป็นในรูปแบบสมัยใหม่ที่แตกต่างจากองค์กรของสมาคมลับฮั้งฮี้ โดยสิ้นเชิง รูปแบบองค์กรแบบนี้ใหม่นี้คาดว่าได้รับอิทธิพลจากลักษณะองค์กรสโมสรชาวตะวันตกที่ ตั้งขึ้นในกรุงเทพฯ มาตั้งแต่ทศวรรษที่ 2430 มาแล้ว หน้าเหมงบริษัทจัดองค์กรบริหารในลักษณะ ของ "คณะกรรมการ" หรือที่ปรากฏในเอกสารว่า "กรรมสัมพันธ์" ประกอบด้วย สภานายก 1 คน ผู้ช่วยสภานายก 1 คน เหนรัญญิก 1 คน เลขานุการ 1 คน กรรมการ 8 คน อำนาจ หน้าที่ของคณะกรรมการได้ระบุอย่างชัดเจนว่า มีหน้าที่หลัก 4 ประการคือ ก. การจัดการบริษัท ข. การจัดการประชุม ค. การจัดการด้านการเงิน ง. การรับ-ถอนชื่อสมาชิก การประชุม ขององค์กรนี้มีการกำหนดวาระการประชุมที่แน่นอน ซึ่งแบ่งได้เป็น 2 ประเภทคือ การประชุมคณะกรรมการ จัดขึ้นทุกไตรมาส หรือครึ่งปี และมีองค์ประชุมตั้งแต่ 6 คนขึ้นไป และการประชุม สมาชิกทั้งหมด จัดขึ้นปีละครั้ง เพื่อพิจารณาเรื่องต่างๆ ประเด็นพิจารณา ที่สำคัญคือ การเสนอ รายงานประจำปีของบริษัท การแถลงงบประมาณรายรับ-รายจ่าย การปรึกษาปัญหาต่างๆ เพื่อ การลงมติ และการเลือกตั้งกรรมการใหม่ แหล่งเงินทุนขององค์กรนี้ได้มาจากเงินค่าบำรุงจาก สมาชิก และผู้มีสิทธิใช้จ่ายเงินดังกล่าวคือ คณะกรรมการ¹⁰⁸

หน้าเหมงบริษัท เป็นองค์กรของกลุ่มภาษาพูดองค์กรแรกที่พบหลักฐานในปัจจุบันว่า ได้ รับพระบรมราชาญาตจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ ให้จดทะเบียนได้ตามพระราชบัญญัติ ว่าด้วยฮั้งฮี้ ร.ศ.116 จีนฮุ้นกิมฮวดผู้นำสมาคมได้มาจากทะเบียนเป็นองค์กรที่ถูกกฎหมายในวันที่

¹⁰⁷ กจช. ร.5 น.20/18 คำแปลของข้อบังคับหน้าเหมงบริษัท ลงวันที่ 8 ธันวาคม ร.ศ.124.

¹⁰⁸ เรื่องเดียวกัน.

9 มีนาคม พ.ศ. 2448 สิ่งที่น่าสังเกตคือ การได้รับพระบรมราชานุญาตให้จดทะเบียนได้ นี้สืบเนื่องมาจากบทบาทของสมาคมในด้านสังคม มิใช่เรื่องเกี่ยวกับการค้า เช่นที่กำหนดอยู่ในวัตถุประสงค์แต่อย่างใด¹⁰⁹

บทบาทของหน้าเหมงบริษัทที่สำคัญก็คือ บทบาทด้านสังคม โดยเฉพาะการช่วยแก้ปัญหาโจรผู้ร้าย หน้าเหมงบริษัทมีลักษณะคล้ายกับโปเหลียงก๊ก ของชาวจีนกวางตุ้งหลายประการ เช่น มีการจัดตั้งขึ้นและมีการดำเนินการอยู่แล้ว ก่อนหน้าที่จะมีการขออนุญาตจดทะเบียนอย่างเป็นทางการ และการที่ได้รับอนุญาตให้จดทะเบียนก็เป็นเพราะบทบาทในการช่วยเหลือสังคมขององค์กรนี้ จนเป็นที่ประจักษ์ของกงตระเวน ทำให้มีสเตอร์ลอร์ดผู้บังคับการกงตระเวนให้การสนับสนุนการจดทะเบียนขององค์กรนี้อย่างเต็มที่ เช่นเดียวกับโปเหลียงก๊กของชาวกวางตุ้ง

ดังที่กล่าวมาแล้วว่า สภาพสังคมตั้งแต่ปลายทศวรรษ 2430 เป็นต้นมา ได้เกิดปัญหาโจรผู้ร้ายชุกชุมและปัญหาจากอั้งยี่ที่ทำตัวเป็นอันธพาลโดยเฉพาะ อันธพาลชาวจีนไหหลำที่ทำการขู่กรรโชกทรัพย์จากชาวจีนที่อาศัยในย่านบางรัก หน้าเหมงบริษัทได้แสดงบทบาทในการช่วยเหลือสังคมโดยเฉพาะคนกลุ่มภาษาเดียวกันในลักษณะคล้ายกับโปเหลียงก๊ก คือมีการจ้างคนสอดแนมเพื่อป้องกันการหลอกลวงจากจีนไหหลำที่เข้ามาใหม่ ปรากฏในรายงานของ มีสเตอร์ อิริคเซนต์ เย ลอซัน ผู้บังคับการกงตระเวนว่า

สโมสรายนี้จะเป่นประโยชน์ทุกอย่าง และควรที่รัฐบาลจะอุดหนุนให้จดทะเบียนพวกสมาชิกของสโมสรนี้ เวลานี้ได้จ้างคนสอดแนมไว้ โดยมีหน้าที่สำหรับระวังพวกไหหลำที่ประพฤติกิริยาชั่ว โดยพ่อหลวงเงินจากพวกไหหลำที่เข้ามาใหม่ แลคนพวกนี้อยู่ในอำนาจของพวกที่ไม่ดี ได้มีคดีหลายเรื่องที่สืบได้ดังนี้¹¹⁰

จึงเห็นได้ว่าแม้องค์กรนี้จะมีวัตถุประสงค์เป็นทางการเน้นหนักในเรื่องของการค้า แต่ก็ได้แสดงบทบาทช่วยเหลือทางสังคมแก่คนกลุ่มภาษาเดียวกัน ซึ่งเป็นการได้รับอิทธิพลมาจากการรวมตัวช่วยเหลือกันและกันของหมู่บ้านในจินภาคใต้ ซึ่งเป็นแหล่งที่ชาวจีนหนีอพยพจากมา

นอกจากองค์กรของกลุ่มภาษาพูด ซึ่งถือว่าเป็นองค์กรตัวแทนของชาวจีนในสังคมไทย

¹⁰⁹ กจช. ร.5 น.20/18 ที่14/124 หนังสือทูลของหลวงอาณัตินรากร ถึง พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงนเรศวรฤทธิ์ ลงวันที่ 9 มีนาคม ร.ศ.124.

¹¹⁰ กจช. ร.5 น.20/18 สำเนาคำแปลที่ อี.126/398 มีสเตอร์ อิริคเซนต์ เยลลอสัน ถึง พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงนเรศวรฤทธิ์ ลงวันที่ 5 เมษายน ร.ศ.124.

ส่วนใหญ่ที่แสดงบทบาทช่วยเหลือสังคมแล้ว ยังมีองค์กรขนาดเล็กของชาวจีนที่ตั้งขึ้นเพื่อให้ความช่วยเหลือกันและกันทางสังคมเช่นเดียวกัน แต่เพราะเป็นองค์กรขนาดเล็กที่มีผลกระทบต่อชุมชนในวงแคบ จึงจะกล่าวถึงโดยสังเขปเท่านั้น

3. สโมสรโติงอองทอง

คลับโติงอองทอง เป็นสโมสรที่มีจุดมุ่งหมายเพื่อให้ความช่วยเหลือทางสังคมอย่างชัดเจน ในวัตถุประสงค์การจัดตั้งที่ จีนหลีฮะจี้ ผู้นำคนหนึ่งของสโมสรซึ่งแจ้งแก่หลวงอาณัตินรากร เจ้าพนักงานกระทรวงนครบาล เพื่อขออนุญาตจดทะเบียนสโมสรนี้เมื่อวันที่ 22 มิถุนายน พ.ศ. 2447 ได้ระบุเป้าหมายไว้ว่า "...ตั้งขึ้นสำหรับจะช่วยอุดหนุนซึ่งกันและกัน และเจ็บไข้หรือการแต่งงานเท่านั้น"¹¹¹ และในระเบียบข้อบังคับของสมาคมที่ยื่นต่อทางการพร้อมหนังสือคำร้องขอจดทะเบียน ก็ได้สะท้อนให้เห็นถึงขอบข่ายงานของสโมสรว่าเป็นเรื่องของการให้ความช่วยเหลือทางสังคมทั้งสิ้น อาทิเช่น การให้ความช่วยเหลือเกี่ยวกับงานพิธีมงคล ซึ่งระบุในข้อบังคับข้อ 7 ว่า หากสมาชิกของสโมสรจะจัดงานมงคล ให้แจ้งแก่ประธานสโมสรเพื่อจะได้ประชุมคณะกรรมการและสมาชิกเพื่อให้ความช่วยเหลือในงานมงคลนั้น นอกจากนี้ สโมสรยังให้ความช่วยเหลือในด้านการครองชีพ ซึ่งปรากฏในข้อบังคับข้อที่ 12 ว่า หากสมาชิกของสโมสรไม่อยู่ในกรุงเทพฯ สโมสรจะจ่ายเงินทดรองค่าครองชีพให้แก่ภรรยาและบุตรของสมาชิกผู้นั้นก่อน เดือนละ 10 บาท เป็นเวลา 6 เดือน ซึ่งสมาชิกผู้นั้นจะต้องใช้คืนภายหลัง แต่หากสมาชิกเสียชีวิตลง บุตรและภรรยาก็ไม่จำเป็นต้องใช้หนี้แทน เกี่ยวกับอนามัยของสมาชิก สโมสรนี้ก็ให้ความช่วยเหลือโดยระบุในข้อบังคับที่ 13 ว่า หากสมาชิกเจ็บป่วย แต่ขาดแคลนเงิน สโมสรจะออกค่ารักษาล่วงหน้าไปก่อนและให้สมาชิกใช้คืนภายหลัง แต่หากเสียชีวิต ญาติพี่น้องก็ไม่จำเป็นต้องใช้หนี้แทน¹¹²

ทุนทรัพย์ของสโมสรเพื่อใช้จ่ายในการต่างๆที่ได้กล่าวมาแล้ว จะมาจากเงินค่าสมัครสมาชิกแรกเข้าและเงินค่าบำรุงประจำเดือนของสมาชิก บางครั้งยังมาจากการเรียไร หรือการ "เตีย" ดังที่ระบุไว้ในข้อบังคับที่ 16 ว่า สมาชิกต้องยอมให้เรียไรสำหรับการจัดงานประจำปี เป็นต้น¹¹³ ปรากฏว่า สโมสรโติงอองทอง เป็นองค์กรที่มีจุดประสงค์เพื่อสังคมขนาดเล็ก คือ มีผู้นำและสมาชิกรวมกันไม่เกิน 50 คน คุณสมบัติในการสมัครเข้าเป็นสมาชิก มิได้เจาะจงว่า จะต้องเป็นชาวจีนกลุ่มภาษาใด แต่คาดว่าสโมสรนี้เป็นความร่วมมือช่วยเหลือกันของชาวจีนที่อยู่

¹¹¹ กจช. ร.5 น.10/17 หนังสือกราบทูลที่ 2/188 หลวงอาณัตินรากร ทูลพระเจ้า
 ฮ่องยาเธอ กรมหลวงนเรศวรฤทธิ์ ลงวันที่ 2 กรกฎาคม ร.ศ.123.

¹¹² กจช. ร.5 น.20/17 สำเนาที่ 140/176 ระเบียบการทองอองทองคลับ ตรอก
 ศาลเจ้าเก่าสำเนียง.

¹¹³ กจช. ร.5 น.20/17 เรื่องเดียวกัน.

อาศัยในละแวกใกล้เคียงกันเป็นสำคัญโดยพิจารณาจากที่อยู่ของผู้นำสโมสรรซึ่งส่วนใหญ่อยู่ในตรอกเดียวกัน คือตรอกศาลเจ้าเก่าและตรอกอาเนี้ย¹¹⁴ และที่ตั้งของสโมสรรนี้ก็ตั้งขึ้นในตรอกศาลเจ้าเก่า ที่ลำเพ็ญเช่นกัน

สโมสรรนี้มีการจัดองค์กรที่คล้ายคลึงกันกับสมาคมชาวจีนในรูปแบบใหม่อื่นที่เริ่มเกิดขึ้นในระยะเดียวกัน โดยได้รับอิทธิพลจากสโมสรรของชาวตะวันตก กล่าวคือ จะมีคณะกรรมการซึ่งประกอบด้วย ประธาน เลขานุการ กรรมการอื่นๆ และสมาชิก มีการกำหนดวาระการประชุมที่แน่นอน แม้จะไม่พบหลักฐานว่าสโมสรรนี้ ได้รับพระบรมราชานุญาตให้จดทะเบียนถูกต้องตามพระราชบัญญัติว่าด้วยอั้งยี่ก็ตาม แต่คาดว่าสโมสรรนี้ได้มีการจัดตั้งขึ้นและมีบทบาทในการให้ความช่วยเหลือ ทางสังคมแก่สมาชิกเช่นที่ได้ระบุในข้อบังคับของสโมสรรตั้งที่กล่าวมา

ข. สมาคมที่มีจุดประสงค์ทางเศรษฐกิจ

สมาคมของชาวจีนที่ตั้งขึ้นเพื่อประโยชน์ทางธุรกิจโดยเฉพาะในช่วงพ.ศ.2440-2450 เท่าที่ปรากฏหลักฐานของกระทรวงนครบาลพบว่ามีอยู่ 3 สมาคม คือ สมาคมโรงสีไฟกรุงเทพ (The Bangkok Rice-Mill Owners Association) โอเรียนเต็ลแชมเบอร์ออฟคอมเมอร์ซ (Oriental Chamber of Commerce) และสโมสรรคอมปราโดร์แอนด์สตีวีโดร์ ลักษณะเด่นของสมาคมแบบนี้ก็คือ เป็นองค์กรของชาวจีนที่ประกอบธุรกิจอย่างเดียวกันหรือคล้ายคลึงกัน โดยไม่คำนึงว่าเป็นกลุ่มภาษาใด แต่มีจุดมุ่งหมายร่วมกันเพื่อรักษาผลประโยชน์ หรือช่วยเหลือผู้อยู่ในแวดวงธุรกิจเดียวกันเป็นสำคัญ

1. สมาคมโรงสีไฟกรุงเทพ

ดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่า ภายหลังสนธิสัญญาบาวริง พ.ศ.2398 ธุรกิจการค้าข้าวและโรงสีได้กลายเป็นธุรกิจที่สำคัญประเภทหนึ่งของเศรษฐกิจไทย ชาวตะวันตกและชาวจีนระดับสูงหลายรายได้เข้ามาลงทุนธุรกิจนี้ โดยเฉพาะตั้งแต่ทศวรรษที่ 2420 เป็นต้นมา ที่ชาวจีนจะเข้ามามีบทบาทในธุรกิจการค้าข้าวและโรงสีเครื่องจักรอย่างเต็มตัว จากการที่มีผู้เข้ามาลงทุนในธุรกิจโรงสีจำนวนมากขึ้น เฉพาะในกรุงเทพฯเมื่อ พ.ศ.2440 มีโรงสีถึง 41 โรง จึงน่าจะก่อให้เกิดการแข่งขันในระหว่างเจ้าของโรงสี โดยเฉพาะเมื่อเจ้าของโรงสีเหล่านี้ยังไม่มีการรวมตัวกันเพื่อกำหนดมาตรฐานการปฏิบัติที่ใช้ร่วมกัน เช่นมาตรฐานของถังที่จะใช้ตวงข้าวจากผู้ขายข้าวให้แก่โรงสี ภาวะการแข่งขันและการไม่มีมาตรฐานในการปฏิบัติเช่นนี้ คงจะไม่เกิดผลดีต่อเจ้าของโรงสี สมาคมโรงสีไฟกรุงเทพ จึงเกิดขึ้นเพื่อช่วยเหลือปัญหาเหล่านี้

¹¹⁴ กจช. ร.5 ค.17/9 ที่ 113,2877 กรมหลวงเทเวศวงศ์โรปการ ถึง พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นสมมตอมรินทร์ ราชเลขานุการ ลงวันที่ 12 มิถุนายน ร.ศ.117.

สมาคมโรงสีไฟกรุงเทพฯ นี้ เกิดขึ้นจากการรวมตัวของเจ้าของโรงสีจำนวน 19 ราย แม้จะมีเจ้าของโรงสีเป็นชาวตะวันตกเป็นสมาชิกอยู่ด้วย แต่สมาชิกส่วนใหญ่เป็นชาวจีนและมีสิทธิ์บางประการมากกว่าสมาชิกชาวตะวันตก สมาชิกของสมาคมที่สำคัญได้แก่

โรงสีตันเชียงกี	โรงสีเคียนลี่จ้าง	ของ พระพิบูลย์พัฒนากร
โรงสีกอง่วนแสง		ของ พระพิศาลศุภผล
โรงสีหสิตัดหงวน		ของ พระยาบริบูรณ์โภชากร
โรงสีวงยูเถ		ของ พระภักดีภัทรารากร
โรงสีกิมแข่งหลี		ของ อากรเตง
โรงสีไฮฮัว		ของ เจลิ่งลวน
โรงสี	ของ บริษัท มากวัลด์ คอมพานี	
"	บริษัท วินด์เซอร์	
"	บริษัท บอร์เนียว	
"	อาระกัน ¹¹⁵	

ฯลฯ

สมาคมนี้คาดว่าตั้งขึ้นใน พ.ศ.2437 โดยพิจารณาจากข้อบังคับของสมาคมซึ่งเขียนขึ้นเมื่อวันที่ 1 ตุลาคม พ.ศ.2437 วัตถุประสงค์ของการจัดตั้งกำหนดอย่างชัดเจน ในกฎข้อบังคับข้อที่ 1 ความว่า "...ด้วยกษัตริย์โรงสีนี้ได้ตั้งเป็นขณะนั้น เพื่อจะให้ใช้ถังตวงขนาดเดียวกัน"¹¹⁵ กฎข้อบังคับของสมาคมยังกำหนดไว้ด้วยว่า ถังตวงข้าวที่สมาคมกำหนดมีขนาดความจุ 40 ทะนาน หลวง ทำด้วยไม้สักและมีเครื่องหมายของสมาคมประทับอยู่ และทุก 4 เดือนจะมีการรวบรวมถึงทั้งหมดของสมาคมไปไว้ที่สำนักงานของสมาชิกที่ได้รับเลือกให้เป็นประธานสมาคม เพื่อตรวจสอบความถูกต้องของขนาดถังไม้โดยเทียบกับถังตัวอย่างซึ่งทำด้วยเหล็ก เนื่องจากถังไม้อาจมีการผุกร่อน ซึ่งจะทำให้ถังไม้มีมาตรฐานเท่าที่ควร และเมื่อตรวจสอบแล้วจะมีการแจกจ่ายถังเหล่านั้นให้แก่สมาชิก สำหรับถังตวงข้าวเหล่านี้ สมาชิกของสมาคมจะต้องเสียเงิน ให้แก่สมาคมตามอัตราค่าถังที่สมาคมเป็นผู้กำหนด

เนื่องจากสมาคมนี้ตั้งขึ้นเพื่อกำหนดมาตรฐานเกี่ยวกับการตวงข้าวของโรงสี สมาคมจึงให้ความสำคัญต่อถังตวงข้าวอย่างเห็นได้ชัด กล่าวคือสมาคมได้กำหนดโทษของสมาชิกที่ละเมิดข้อบังคับโดยใช้ถังตวงข้าวขนาดอื่นที่ไม่ใช่ของสมาคมด้วยการให้เสียค่าปรับ 500 เหรียญ และให้

¹¹⁵ กจช. ร.5 ค.17/9 ที่ 113,2877 กรมหลวงเทวะวงค์วโรปการ ถึง พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นสมมตอมรินทร์ ลงวันที่ 12 มิถุนายน ร.ศ.117.

¹¹⁶ กจช. ร.5 ค.17/9 คำแปลที่ 2396 ธรรมเนียมแลข้อบังคับกษัตริย์โรงสี.

ออกจากการเป็นสมาชิก สมาคมยังได้ตั้งรางวัลนำจับให้แก่ผู้ที่สืบทราบว่ามีสมาชิกละเมิดข้อบังคับดังกล่าวจำนวน 10 เหรียญ สมาคมยังให้อำนาจแก่สมาชิกทุกรายที่จะส่งคนไปโรงสีของสมาชิกอื่น ๆ เพื่อตรวจสอบความถูกต้องของถังที่ใช้ตวงข้าวเปลือกของโรงสีนั้นๆ นอกจากเรื่องของถังตวงข้าวแล้ว สมาคมยังได้กำหนดโทษสำหรับสมาชิกที่ละเมิดกฎเกณฑ์ เพื่อรักษามาตรฐานราคาข้าวจากผู้ซื้อ กล่าวคือ

...สมาชิกผู้ใดของกองสีโรงสีไปลักลอบทำสัญญากับคนขายเข้า เพื่อจะได้เข้าคืน ฤาให้เงินเท่าใดแก่ผู้ขายเข้าในเกวียนหนึ่ง ที่ได้ตวงไปด้วยถังกองสีโรงสีที่ดี ฤาคิดเงินเป็นล้าในจำนวนเข้าที่ตวงขึ้นนั้นก็ดี สมาชิกผู้นั้นต้องเสียเบี้ยปรับใหม่¹¹⁷

สมาคมโรงสีไฟกรุงเทพฯ มีรูปแบบองค์กรบริหารซึ่งประกอบด้วย ประธานสมาคม 1 คน, เลขานุการ 1 คน, เหนรัญญิก 1 คน, และกรรมการ 3 คน คณะผู้บริหารคัดเลือกระหว่างสมาชิกผลัดเปลี่ยนในวาระ 4 เดือนต่อการเลือกตั้ง 1 ครั้ง ในการเลือกตั้งครั้งใหม่ ผู้ที่เคยเข้าร่วมในคณะบริหารแล้วอาจมีโอกาสร่วมอีกก็ได้หากได้รับการเลือกอีกครั้ง สมาชิกของสมาคม มี 19 ราย โดยการใช้ชื่อของโรงสีในการสมัครสมาชิก นอกจากการประชุมเลือกตั้งผู้บริหารสมาคม ยังมีการประชุมทั่วไปเดือนละ 1 ครั้ง ซึ่งโรงสีไฟที่เป็นสมาชิกต้องส่งตัวแทนเข้าร่วมประชุม

สำหรับการเงินของสมาคมนั้น ค่าใช้จ่ายของสมาคมได้มาจากเงินบำรุงของสมาชิกเดือนละ 30 บาท เพื่อใช้จ่ายในกิจการของสมาคม เป็นที่น่าสังเกตว่าสมาชิกที่เป็นชาวจีนจะได้รับสิทธิพิเศษมากกว่าสมาชิกชาวตะวันตก กล่าวคือสมาชิกที่เป็นชาวจีนเท่านั้น ที่จะมีสิทธิ์นำเงินค่าบำรุงไปใช้จ่ายในกิจการของสมาคม นอกจากเงินค่าบำรุงแล้ว สมาคมยังได้เก็บเงินประกัน 500 เหรียญจากสมาชิกทุกรายซึ่งจะคืนให้สมาชิกลาออกจากสมาคม แต่จะยึดไว้หากสมาชิกผู้นั้นละเมิดกฎของสมาคม การออกจากสมาคมนั้นเป็นได้ 2 วิธี คือ การลาออกเองโดยแจ้งไปยังเลขานุการของสมาคม และต้องคืนถังข้าวตวงให้แก่สมาคม อีกวิธีคือการละเมิดข้อบังคับของสมาคมซึ่งสมาคมจะให้สมาชิกผู้นั้นออกเอง¹¹⁸

ในด้านบทบาทของสมาคมโรงสีไฟกรุงเทพฯ นั้น เนื่องจากสมาคมนี้ นอกจากจะตั้งขึ้นเพื่อกำหนดมาตรฐานการปฏิบัติทางการค้าในระหว่างผู้ประกอบการด้วยกันแล้ว ยังเป็นองค์กรที่ช่วยให้ผู้ประกอบการประเภทเดียวกัน สามารถรวมตัวกันเพื่อแก้ไขปัญหา ที่กระทบกระเทือน

¹¹⁷ กช. ร.5 ค.17/9 คำแปลที่ 2396 ธรรมเนียมและข้อบังคับกองสีโรงสี.

¹¹⁸ เรื่องเดียวกัน.

ต่อธุรกิจของสมาชิกโดยส่วนรวม ซึ่งจะเป็นการรักษาผลประโยชน์ของผู้ประกอบธุรกิจเดียวกันคือ ธุรกิจการสีข้าว และในระยะหลังพ.ศ. 2440 นั้น โรงสีไฟของชาวจีนส่วนใหญ่ จะนิยมสีข้าวสารหรือข้าวขาวแทนข้าวกล้องเพราะมีราคาสูงกว่า การสีข้าวสารนี้ได้ก่อให้เกิดปัญหาตามมาคือการขโมยข้าวสารจากเรือโป๊ะ เพื่อแก้ปัญหาดังกล่าว สมาคมโรงสีไฟกรุงเทพฯ ได้ทำการ 2 วิธี คือ การยื่นหนังสือขอความช่วยเหลือจากราชการ และการออกเงินตั้งรางวัลนำจับผู้ขโมยข้าว

การขอความช่วยเหลือจากราชการนั้น มีหลักฐานว่า สมาคมได้ยื่นหนังสือไปถึงเสนาบดีกระทรวงต่างประเทศเมื่อวันที่ 31 พฤษภาคม พ.ศ. 2440 โดยมีการรายงานถึงสภาพปัญหาและวิธีการที่สมาคมต้องการให้ทางราชการช่วยเหลือดังนี้

...ด้วยการลักลอบเข้าเรือโป๊ะ มีขุมขุมทวีขึ้นเท่ากับความสำเร็จของการค้าขาย ขอพระองค์ท่านเปนนาง ที่จะให้รัฐบาลของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ช่วยอุดหนุนระงับการร้าย... การที่สีข้าวนี้ได้ราคาสูงทั้งเป็นสิ่งที่จำหน่ายขายรับประทานได้ทันทีด้วย เพราะฉะนั้นจึงบังเกิดให้มีทางหากินในการลักเข้าขายอีกส่วนหนึ่ง มีที่ตั้งเป็นต้นอยู่ที่เมืองนครเขื่อนขันธ์ เมืองชลบุรี และที่เกาะสีชัง ซึ่งมีเงินไปคอยอยู่ที่จะรับซื้อเข้าที่มัลกขายกัน แลการลักเข้านี้โดยที่ต้องใช้กุลลีเป็นอันมากซึ่งเป็นคนชั่ว จึงทำให้การค้าเข้าเสื่อมชามลำบากขึ้น¹⁹¹

การขโมยข้าวจากเรือโป๊ะนั้น มักจะขโมยข้าวจากกระสอบที่อยู่แคมเรือ และถ่ายเข้าสู่เรือลำอื่น สมาชิกของสมาคมโรงสีไฟกรุงเทพฯ ต้องเสียผลประโยชน์และได้รับการต่อว่าจากเมืองท่าที่สิ่งซื้อข้าวอยู่เสมอ โรงสีพยายามแก้ปัญหาโดยการให้สินบนแก่ยามประจำ เรือที่จ้างไว้ในราคาสูง แต่ก็ไม่ได้ผลเท่าที่ควร สมาคมโรงสีไฟกรุงเทพฯ จึงจัดการประชุมกัน และมีมติว่า

...ต้องขอรัฐบาลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมีเรือไฟเล็ก ๆ ไว้บ้างที่เกาะสีชัง เพื่อจะได้ตรวจตราอ่าวในเวลากลางคืน แลควรให้เพิ่มเติมพลตระเวนน้ำขึ้น เพื่อจะได้ตรวจตราในลำแม่น้ำอยู่เสมอ แลทั้งขอให้มีการสอดแนมโดยแข็งแรงในบรรดาพวกจีนที่สงสัยกันว่า เป็นผู้รับซื้อเข้าผู้ร้าย ตามรายชื่อที่ได้ลงต่อท้ายเรื่องราวนี้แล้วด้วย

¹⁹¹ กจช. ร.5 ค.17/9 สำเนาคำแปลที่ 2593 คำร้องของเจ้าของโรงสีกลไฟกรุงเทพฯ วนที่ 31 พฤษภาคม ร.ศ.117.

¹²⁰ กจช. ร.5 ค.17/9 ที่ 108/2795 หนังสือรายงานของกรมหลวงเทเวศร์วงษ์โรปการถึงพระเจ้านั่งยาเธอ กรมหมื่นสมมตอมรินทร์ ลงวันที่ 10 มิถุนายน ร.ศ.117.

ทางสมาคมได้แนบชื่อชาวจีนที่ต้องสงสัยว่า รับซื้อข้าวที่ชโมยมาพร้อมกับหนังสือคำร้องดังกล่าวด้วย สำหรับปัญหานี้ พระเจ้าน้องยาเธอกรมหลวงเทเวศร์วัชรโรปกการ ได้เสนอความคิดเห็นเบื้องต้นแก่ผู้แทนของสมาคมที่มายื่นหนังสือว่า เนื่องจากคนที่ชโมยข้าวก็คือลูกจ้างของโรงสีนั่นเอง จึงควรไล่ไต่กองที่มีอยู่และหาคนใหม่ที่ตีมาแทนและติดสินบนคนในเรือด้วย ทางสมาคมได้ชี้แจงว่าวิธีการดังกล่าวเคยปฏิบัติมาแล้วแต่ไม่ได้ผล เพราะต้นเหตุที่แท้จริงคือยังมีผู้รับซื้อข้าวที่ชโมยมาอยู่ จึงขอให้ทางการสอดแนมพฤติการณ์ ของผู้ต้องสงสัยเหล่านี้ซึ่งจะเป็นการแก้ปัญหาการชโมยข้าวได้ในที่สุด ปัญหาของสมาคมโรงสีข้าวได้ถูกนำขึ้นกราบบังคมทูล พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าซึ่งได้ทรงมีพระบรมราชโองการให้กระทรวงการคลัง กระทรวงนครบาล และกระทรวงมหาดไทย พิจารณาหาทางแก้ไข¹²¹

นอกจากการขอความช่วยเหลือจากทางราชการแล้ว สมาคมโรงสีไฟกรุงเทพ ยังได้พยายามแก้ไขปัญหาด้วยตนเอง ออกประกาศตั้งรางวัลนำจับผู้ชโมยข้าวซึ่งมีข้อความดังนี้

กงสีโรงสีกลไฟกรุงเทพ...ทำหนังสือทานบลให้แก่ผู้นำความมาบอก ถ้าผู้หนึ่งผู้ใดรู้เห็นคน แลมีเรือไปจอดข้างเรือ โป๊ะที่สาเลียงออกไปจากกรุงเทพ ในระหว่างที่ยังไม่ได้ขนส่งขึ้นเรือใบ เรือกลไฟที่เกาะสีซังหรืออ่างหิน ผู้ซึ่งได้รู้เห็นอยากได้ผลประโยชน์ ก็เชิญท่านนำความมาบอกต่อกงสีโรงสีกลไฟที่คอยรับข่าว กงสีโรงสีกลไฟจะได้เอาพานะไปจับ จับได้ตัวก็ดี หรือจับได้เข้าก็ดี...กงสีโรงสีกลไฟจะมีรางวัลตามข้อสัญญา...กงสีโรงสีกลไฟออกเงินให้ทุกราย ส่วนเงินที่จะให้ผู้รู้เห็นมาบอกนั้นไม่ให้ยากสักครึ่ง ให้ในทันที¹²²

ทั้งนี้แม้ว่าจะไม่ปรากฏหลักฐานว่า วิธีการแก้ปัญหาทั้ง 2 วิธีจะสัมฤทธิ์ผลมากน้อยประการใด แต่การเกิดขึ้นของสมาคมโรงสีไฟกรุงเทพนี้ก็ได้รับการสะท้อนให้เห็นว่า ตั้งแต่ปลายทศวรรษที่ 2430 เป็นต้นมา ได้เกิดการรวมตัวของนักธุรกิจชาวจีนเป็นสมาคมในรูปแบบใหม่ที่มีสมาชิกประกอบด้วย ผู้ที่ประกอบธุรกิจแบบเดียวกัน เป็นองค์กรของนายจ้างหรือเจ้าของ ซึ่งอยู่ในระดับเดียวกัน เป็นการรวมตัวในแนวราบที่จะต่างไปจากสมาคมลับอั้งยี่ซึ่งสมาชิกจะประกอบไปด้วยคนทุกระดับชั้น

¹²¹ กจช. ร.5 ค.17/9 พระราชกระแสของรัชกาลที่ 5 ลงวันที่ 10 มิถุนายน ร.ศ.117.

¹²² กจช. ร.5 ค.17/9 ประกาศฉบับที่ 1 ของ กงสีโรงสีกลไฟกรุงเทพ ออกทานบล ลงวันที่ 14 พฤษภาคม ร.ศ.117.

2. สโมสรคอมปราโดร์แอนด์สตีวีโดร์

สโมสรคอมปราโดร์แอนด์สตีวีโดร์เป็นองค์กรธุรกิจของชาวจีนอีกแห่งหนึ่ง ที่เกิดขึ้นจากปัจจัยภายในประเทศ จากภาวะเศรษฐกิจของกรุงเทพฯ ในสมัยรัชกาลที่ 5 ที่มีการขยายตัวและการแข่งขันทางธุรกิจที่สูงขึ้น ซึ่งเป็นผลจากการดำเนินนโยบายการค้าเสรีภายหลัง พ.ศ. 2398 ในระยะเวลาดังกล่าว ชาวตะวันตกและชาวจีนต่างก็เข้ามามีบทบาทในเศรษฐกิจไทย และต่างมีการแข่งขันซึ่งกันและกัน อย่างไรก็ตาม นายทุนชาวจีนมักเสียเปรียบชาวตะวันตก เพราะธุรกิจที่ชาวตะวันตกดำเนินอยู่ มักเป็นธุรกิจขนาดใหญ่ที่เกี่ยวข้องกับการค้าระหว่างประเทศ เช่น ธุรกิจการเดินเรือ ธุรกิจธนาคาร ส่วนนายทุนชาวจีนจะเป็นนายทุนพาณิชย์ที่มีระดับเล็กกว่า และส่วนใหญ่จะเสียเปรียบชาวตะวันตกในด้านทุนทรัพย์และวิทยาการ ภายใต้สภาพเช่นนี้จึงได้มีการรวมตัวกันของนักธุรกิจชาวจีน ที่ประกอบธุรกิจประเภทเดียวกันหรือคล้ายคลึงกัน เพื่อให้ความร่วมมือช่วยเหลือเกื้อกูลทางธุรกิจซึ่งกันและกัน สโมสรคอมปราโดร์แอนด์สตีวีโดร์ เป็นสโมสรของชาวจีนที่เกิดขึ้นด้วยปัจจัยดังกล่าว

สโมสรนี้ ปรากฏหลักฐานของกระทรวงนครบาลว่า จินหลือเอ๋อ¹²³ ผู้นำคนหนึ่งของสโมสร ได้ยื่นเรื่องราวขอจดทะเบียนสโมสรเมื่อวันที่ 10 ธันวาคม พ.ศ. 2446 โดยมีที่ตั้งของสโมสรอยู่ที่ตรอกเต่า วัตถุประสงค์ในการจัดตั้งที่จินหลือเอ๋อ¹²³ ชี้แจงให้เจ้าหน้าที่กระทรวงนครบาลได้สะท้อนว่า สโมสรนั้นนอกจากจะตั้งขึ้นเพื่อเป็นแหล่งสังสรรค์รื่นเริงแล้ว ยังมุ่งที่จะช่วยเหลือและแก้ปัญหาด้านทุนทรัพย์ในหมู่นักธุรกิจชาวจีนด้วยกัน โดยจินหลือเอ๋อ¹²³ ได้แจ้งแก่หลวงอาณัตินรากรว่า

...การที่ตั้งคลับนี้ขึ้นก็เพื่อจะมาประชุมรับประทานอาหารที่คลับ คือวันเสาร์ครั้งหนึ่งวันอาทิตย์ครั้งหนึ่ง กับจะได้ช่วยกันปรึกษากิจการค้าขายต่างๆ เช่นการรับเหมาก่อตึก ทำไม้ หรือเครื่องจักรต่างๆ เป็นต้น แม้ถ้าทุนทรัพย์ที่ผู้ใดรับเหมามาไม่เพียงพอคนใดในพวกหัวหน้า หรือพวกแมมเบอร์ที่มีทุนมาก ก็จะได้ช่วยกันออกเงินให้ทำทุนจนกว่าจะสำเร็จการที่ทำนั้น¹²³

สโมสรนี้เป็นสโมสรขนาดเล็ก ที่มีสมาชิกในยุคแรกตั้งเมื่อพ.ศ. 2446 นั้น เพียง 39 คน แต่ก็น่าจะเป็นองค์กรที่มีความสำคัญพอสมควร เพราะเป็นศูนย์กลางการรวมตัวของนักธุรกิจชาวจีนระดับกลางที่กำลังทวีบทบาททางเศรษฐกิจสำคัญมากขึ้น สิ่งที่น่าพิจารณาประการหนึ่งของสโมสรนี้ ความสัมพันธ์ระหว่างชื่อของสโมสรกับกิจกรรมของสโมสร น่าสังเกตว่าสโมสรนี้ใช้ชื่อ

¹²³ กจช. ร.5 น.20/16 สำเนาที่ 743/1235 หนังสือคำร้องของจินหลือเอ๋อ¹²³ ถึงหลวงอาณัตินรากร ลงวันที่ 10 ธันวาคม ร.ศ.122.

ว่า สโมสรคอมปราโดร์แอนด์สตีวี่โดร์ ซึ่งเป็นลักษณะของสโมสรอาชีพ ดังนั้นสมาชิกจึงน่าจะจำกัดขอบเขตเฉพาะกลุ่มผู้ประกอบการอาชีพเป็นนายหน้า (คอมปราโดร์) และนายกุลิ (สตีวี่โดร์) " เท่านั้น แต่ความจริงไม่เป็นเช่นนั้น ในระเบียบข้อบังคับของสโมสรที่ยื่นต่อเจ้าพนักงานทะเบียนมิได้มีการระบุคุณสมบัติด้านอาชีพของผู้ที่จะเป็นสมาชิกแต่อย่างใด ในข้อบังคับข้อที่ 2 ของสโมสรระบุแต่เพียงว่า "ความประสงค์ในการตั้งสโมสรนี้ ก็เพื่อชุมนุมรักษาความสามัคคีระหว่างสมาชิก"¹²⁴ และเมื่อพิจารณารายชื่อสมาชิกของสโมสร ซึ่งปรากฏในท้ายข้อบังคับที่ยื่นต่อทางการจะเห็นว่ามาจากธุรกิจหลายแขนงและหลายกลุ่มภาษาเช่น เลียงโจซัน สมาชิกคนหนึ่งเป็นจีนกว้างตุงและเป็นนักธุรกิจเจ้าของกิจการโรงสีและรับเหมาก่อสร้าง หรือ เซียวเกงหลิน เป็นนักธุรกิจจีนแคและ เป็นคอมปราโดร์บริษัทวินเซอร์¹²⁵ จึงสรุปได้ว่า สโมสรนี้เป็นศูนย์รวมของนักธุรกิจจีนจากหลายแขนงอาชีพ ทั้งคอมปราโดร์ ธุรกิจรับเหมาก่อสร้าง เครื่องจักรกล ไปจนถึงนายกุลิท่าเรือ

รูปแบบองค์กรของสโมสรนี้ เป็นเช่นเดียวกับสโมสรสมัยใหม่ที่ได้รับอิทธิพลจากรูปแบบองค์กรของสโมสรตะวันตกที่ตั้งอยู่ก่อนหน้าแล้ว และสำหรับสโมสรนี้ยิ่งเห็นได้ชัด เพราะได้นำคำภาษาอังกฤษ คือ แมมเบอร์ มาใช้เรียกสมาชิกโดยไม่มีการแปล องค์กรบริหารของสมาคมจะประกอบด้วยเลขาธิการ 1 ตำแหน่ง ผู้ช่วยเลขาธิการ 1 ตำแหน่ง กรรมการสภาทีกหรือกรรมการ 5 ตำแหน่ง วาระผลัดเปลี่ยนผู้บริหารกำหนดทุก 3 เดือน ในระเบียบข้อบังคับมีการระบุอำนาจและหน้าที่ของคณะผู้บริหารอย่างชัดเจน คือ เลขาธิการจะเป็นเสมือนหัวหน้าสโมสร มีอำนาจใช้จ่ายเงินของสโมสร และกำหนดเวลาการประชุม ส่วนคณะกรรมการสภาทีก มีอำนาจในการร่างหรือแก้ไขข้อบังคับของสโมสร ส่วนสมาชิกแบ่งเป็น 2 ประเภทคือ ฟูลแมมเบอร์ และ ออดินารี แมมเบอร์ ฟูลแมมเบอร์จะต้องเสียเงินค่าสมาชิกมากกว่า แต่ก็มีสิทธิมากกว่าเช่นกัน กล่าวคือ ฟูลแมมเบอร์ต้องเสียเงินค่าสมัครแรกเข้า 30 บาท และค่าบำรุงเดือนละ 3 บาท และมีสิทธิในการโหวต (ลงคะแนนเสียง) ออดินารีแมมเบอร์เสียค่าสมัครแรกเข้า 5 บาท แต่มีสิทธิเพียงมาหาความบันเทิงที่สโมสรเท่านั้น¹²⁶

ตามที่ได้ตรวจสอบหลักฐานของกระทรวงนครบาลและหนังสือราชกิจจานุเบกษา ไม่พบว่า สโมสรนี้ได้รับพระบรมราชานุญาตให้จดทะเบียนเป็นสโมสรที่ถูกกฎหมาย แม้ว่าจะมีหลักฐาน

¹²⁴ กจช. ร.5 น.20/16 ข้อบังคับสโมสรคอมปราโดร์แลสตีวี่โดร์.

¹²⁵ Arnold Wright and Oliver T. Breakspear, Twentieth Century Impression of Siam, p.169,190.

¹²⁶ กจช. ร.5 น.20/16 เรื่องเดียวกัน.

* สตีวี่โดร์ (stevedore) ในเอกสารรัชกาลที่ 5 ใช้เป็นคำภาษาไทยว่า "นายกุลิ" ซึ่งหมายถึง หัวหน้าควบคุมคนงานกุลิในกิจการโรงสีข้าว และท่าเรือ

ว่า สโมสรมีความกระตือรือร้นเป็นอย่างยิ่งที่จะให้ได้รับการจดทะเบียน ดังจะเห็นได้จากการที่มีการเตือนมายังเจ้าหน้าที่กระทรวงนครบาลถึง 2 ครั้ง คือ ในวันที่ 5 มีนาคม พ.ศ.2446 ซึ่งเจ้าหน้าที่สโมสรมาเตือนด้วยตนเอง¹²⁷ หลังจากนั้นอีกคราวปีครึ่ง สโมสรมีหนังสือมาเตือนอีก ในวันที่ 30 ตุลาคม พ.ศ.2448¹²⁸ แต่แม้จะไม่ได้รับจดทะเบียนถูกต้องตามกฎหมาย สโมสรมียังดำรงอยู่ เพราะมีหลักฐานว่าหลวงอาณัตินรากร เจ้าพนักงานจดทะเบียนกระทรวงนครบาลได้เคยไปตรวจสถานที่ของสโมสรหลายครั้ง และพบว่าการประชุมระหว่างสมาชิกสโมสรอีกด้วย

ค. องค์กรทางสังคมอื่นๆของชาวจีน

นอกจากสมาคมที่มีจุดมุ่งหมายทางสังคม และสมาคมที่มีจุดมุ่งหมายทางเศรษฐกิจแล้ว กลุ่มชาวจีนในกรุงเทพฯ ก็ยังได้มีการตั้งองค์กรทางสังคมในแบบอื่นๆขึ้นมาอีก โดยเฉพาะชาวจีนในระดับสูงของกลุ่มภาษาต่างๆ ได้ตั้งองค์กรอีกลักษณะหนึ่งขึ้นมา ซึ่งจะมีแนวโน้มการพัฒนากลายเป็นสมาคมที่จะเป็นตัวแทนของชาวจีนทั้ง 5 กลุ่มภาษาของกรุงเทพฯร่วมกัน องค์กรเบื้องต้นนี้ได้แก่ โรงพยาบาลเทียนหัว ซึ่งมีบทบาทเสมือนเป็นที่รวมของชาวจีนทุกกลุ่มภาษาในกรุงเทพฯไว้ด้วยกัน อันจะเป็นจุดเริ่มของการตั้งสมาคมชาวจีนในลักษณะรวมที่เป็นตัวแทนทุกกลุ่มภาษาต่อไป

แต่ในอีกด้านหนึ่งชาวจีนอีกจำนวนมากที่เป็นชาวจีนระดับล่าง เข้ามาในกรุงเทพฯเพื่อเป็นกสิหรือกรรมกรในสังคมไทย และจำนวนมากก็เป็นจีนที่อพยพเข้ามาใหม่ คนเหล่านี้ส่วนมากเคยพึ่งพาอิทธิพลของสมาคมลับอั้งยี่ แต่เมื่อสมาคมลับอั้งยี่เสื่อมอิทธิพลเช่นนี้ ชาวจีนระดับล่างจึงได้เปลี่ยนการรวมตัว กลายเป็นการเข้าสมาคมในลักษณะ"ไปเหมง" หรือ "เกลอน้ำสาบาน" ซึ่งกลายเป็นการรวมตัวของชาวจีนอีกรูปแบบหนึ่งในปลายสมัยรัชกาลที่ 5

1. โรงพยาบาลเทียนหัว (เทียนหัวอูยอี่)

โรงพยาบาลเทียนหัวเกิดขึ้นจากความร่วมมือของพ่อค้าชาวจีนระดับสูงทั้งจาก 5 กลุ่มภาษาในกรุงเทพฯจำนวน 12 คน ผู้ริเริ่มสำคัญได้แก่ พระยาภักดีภักทรากกร (เหล่ากี้ปิง) ขุนนางในกรมท่าซ้าย และเป็นคหบดีเจ้าของโรงสี ทั้งเป็นเจ้าภาษีฝิ่นคนสำคัญ ส่วนคนอื่นที่เข้าร่วมด้วยคือ นายเกาฮุยเจี๊ยะ เจ้าของโรงสีหลายแห่ง พระโสภณเพชรรัตน์ (เตี้ยเกี้ยนซ่า) เจ้าของห้างกิมเซ่งหลีที่ขึ้นชื่อ และเป็นเจ้าของโรงสี โรงเลื่อยอีกหลายแห่ง ทั้ง 3 คนที่กล่าวมานี้ล้วนเป็นจีนแต่จิว แต่ยังมีจีนกลุ่มภาษาอื่นร่วมด้วยคือ นายว่องฮังเจา จินกวางตุงซึ่งเป็นคอมปราโดร์

¹²⁷ กจช. ร.5 น.20/16 หลวงอาณัตินรากร ถึงพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงนครสวรรค์ ลงวันที่ 5 มีนาคม ร.ศ.122.

¹²⁸ กจช. ร.5 น.20/16 คำแปลที่ 816 หนังสือนายวิเฮาหงวน ถึงหลวงอาณัตินรากร. ลงวันที่ 30 ตุลาคม ร.ศ.124.

ของธนาคารฮ่องกงและเซี่ยงไฮ้ พระเจริฎราชชน(เหล่าซงเมี่ยง) จีนอกเกี้ยนซึ่งเป็นเจ้าภาษีฝิ่น และนายอากรสุรามณฑลกรุงเทพฯ และเป็นเจ้าของห้างเม่งเล็ง นายฮุนกิมฮวด(โกศล ฮุนตระกูล) จีนไหหลำ เจ้าของธุรกิจนำเข้าและส่งออก รวมทั้งนายอั้งเหมียวเจียน หรือจีนล่าช้า เป็นจีนแคะ เจ้าของห้างล่าช้า ซึ่งเป็นบริษัทค้าไม้ที่มีชื่อ¹²⁹

การก่อสร้างโรงพยาบาลเทียนหัวคาดว่า ได้เริ่มขึ้นราว พ.ศ.2447 องค์กรแห่งนี้เกิดจากความจำเป็นทางสังคมของชุมชนชาวจีนในกรุงเทพฯ ในลักษณะเดียวกับการเกิดของสถานพยาบาลของ"บ้านพักของชาววางตุง" กล่าวคือเพื่อช่วยแก้ปัญหาเกี่ยวกับสุขภาพอนามัยของชาวจีนในกรุงเทพฯ โดยเฉพาะชาวจีนที่ยากจนในทุกกลุ่มภาษา ในลักษณะของวิธีการให้บริการแบบแพทย์จีนแผนโบราณโดยไม่คิดมูลค่า แหล่งเงินทุนในการก่อสร้างโรงพยาบาลมาจาก 3 แหล่งคือเงินบริจาคเป็นก้อนจากจีนระดับสูง ที่เป็นหัวหน้าจัดตั้ง 12 คนดังกล่าว โดยเฉพาะนายเกาฮุยเจียะ พระเจริฎราชชน นายอั้งเหมียวเจียน และ พระโสภณเพชรรัตน์ ได้ร่วมกันบริจาคเงินสร้างโรงพยาบาลนี้ถึงคนละ 100 ซั่งหรือ 8,000 บาท ทั้งยังมีการส่งหัวหน้าระดับรองอีก 200 คน ออกไปเรียไ้จากบรรดาพ่อค้าอื่นๆ แต่เมื่อเงินจากการบริจาคและการเรียไ้ยังไม่พอ จึงมีการกู้ยืมจากธนาคารฮ่องกงและเซี่ยงไฮ้ โดยมีนายว่องฮังเจา คอมปราโดร์ของธนาคาร เป็นผู้ช่วยเหลือที่สามารถ ทำให้โรงพยาบาลเกิดขึ้นได้สำเร็จในเงินทุน จำนวน 115,000 บาท¹³⁰

โรงพยาบาลนี้ตั้งขึ้นที่ถนนเยาวราช ตำบลสามแยก ได้มีการกราบบังคมทูลเชิญพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ให้เสด็จพระราชดำเนินมาทำพิธีเปิดป้ายโรงพยาบาล อย่างเป็นทางการเมื่อวันที่ 19 กันยายน ร.ศ.124(พ.ศ.2448) โดยมีคณะกรรมการที่เป็นหัวหน้า 12 คน และผู้ช่วยที่ออกเรียไ้อีก 200 คนรอรับเสด็จ ในการนี้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯยังได้พระราชทานเงินบริจาคแก่โรงพยาบาลอีก 8,000 บาท¹³¹

โรงพยาบาลเทียนหัวจัดว่าเป็นโรงพยาบาลจีนที่ดีที่สุดในขณะนั้น มีห้องพยาบาลที่รับคนไข้ได้ถึง 200 คน โรงพยาบาลนี้สามารถดำเนินกิจการอยู่ได้โดยอาศัยเงินบริจาคเป็นรายเดือนจากสมาชิกที่ประกอบด้วยห้างร้านต่างๆของชาวจีนที่สนใจในกิจการกุศล องค์กรบริหารของโรงพยาบาล จัดตั้งขึ้นในลักษณะของ"คณะกรรมการบริหาร"ประกอบด้วย ประธาน เหน้ฎฎิก และ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹²⁹แต่โหวงเล่า, "ชีวประวัติผู้ก่อตั้ง", มุลนิธิโรงพยาบาลเทียนฟ้าครบรอบ 80 ปี 2447-2527, (กรุงเทพฯ : มุลนิธิโรงพยาบาลเทียนฟ้า, 2527), หน้า 1-6,9.

¹³⁰Arnold Wright and Oliver T.Breakspear, Twentieth Century Impression of Siam, p.134.

¹³¹กจช. ร.5 ศ.24/37 ร่างพระราชกระแสถึงกรมหมื่นมหิศราชทฤทัย ลงวันที่ 8 กันยายน ร.ศ.124.

คณะกรรมการ 10 คน โดยผู้จัดการหรือเจ้าของห้างร้านที่เป็นสมาชิกจะเป็นผู้เลือกตั้งขึ้น ตามที่กำหนดไว้ในกฎบัตรของโรงพยาบาล คณะกรรมการบริหารนี้ จะมีการผลัดเปลี่ยนกันทุกปี โดยตำแหน่งประธานจะหมุนเวียนกันอยู่ในระหว่าง 5 กลุ่มภาษา แต่เหรียญกษาปณ์จะต้องเป็นแต่จิวเท่านั้น หลักเกณฑ์ดังกล่าวเท่ากับเป็นการให้ความสำคัญแก่กลุ่มภาษาที่สำคัญที่สุดในกรุงเทพฯ และพร้อมกันนั้น ก็หลีกเลี่ยงการแข่งขันระหว่างกลุ่มภาษาอันอาจนำมาซึ่งความขัดแย้งไปด้วย¹³²

โรงพยาบาลเทียนหัว นอกจากจะมีบทบาทในด้านการสังคมสงเคราะห์แล้ว ก็ยังเป็นเสมือนองค์กรสำหรับการรวมตัวของชาวจีนในระดับสูงขึ้นไปเป็นกลุ่มผลประโยชน์สำคัญ เพื่อที่จะได้มีบทบาทในกิจการอื่นนอกเหนือจากเรื่องการสาธารณสุขอีกด้วย บทบาทสำคัญของโรงพยาบาลนี้ในฐานะองค์กรของชาวจีนระดับสูง ก็คือ การที่ โรงพยาบาลถูกใช้เป็นที่ประชุมชาวจีนเพื่อบอยคอตสินค้าอเมริกัน พ.ศ. 2448 และต่อมาองค์กรของโรงพยาบาลก็ได้ถูกใช้เป็นเสมือนศูนย์กลางในการติดต่อประสานงานระหว่างชาวจีนในประเทศจีนภาคใต้ กับชาวจีนในกรุงเทพฯ ในระยะหลังพ.ศ. 2450 ซึ่งกำลังมีปัญหาการเมืองภายในของจีน ซึ่งจะได้กล่าวถึงต่อไป

การบอยคอตสินค้าของอเมริกันเมื่อ พ.ศ. 2448 นั้น เกิดขึ้นจากเหตุที่ว่าชาวอเมริกันในประเทศสหรัฐอเมริกา มีความรังเกียจชาวจีนที่อพยพเข้าไปทำมาหากินในประเทศของตนเป็นจำนวนมาก เพราะชาวอเมริกันเห็นว่าชาวจีนเข้าไปแย่งอาชีพของตน เนื่องจากชาวจีนยอมรับค่าจ้างแรงงานที่ถูกกว่า ดังนั้น จึงได้เกิดกระแสการต่อต้านและกีดกันชาวจีนอย่างรุนแรงขึ้นในสหรัฐอเมริกา ทำให้ชาวจีนในสหรัฐเดือดร้อนอย่างมาก ชาวจีนโดยทั่วไปทั้งที่อยู่ในประเทศจีนและที่เป็นเงินโพ้นทะเลในดินแดนอื่นๆ จึงเกิดความไม่พอใจชาวอเมริกัน และได้ตกลงกันที่จะให้มีมาตรการตอบโต้ โดยการคว่ำบาตรชาวอเมริกัน นั่นคือ ชาวจีนจะไม่ซื้อสินค้าที่ผลิตมาจากสหรัฐอเมริกา และจะไม่ทำงานกับชาวอเมริกัน ชาวจีนที่อยู่ตามดินแดนต่างๆ ต่างก็ร่วมมือกันในการประท้วงตอบโต้ดังกล่าว รวมทั้งชาวจีนในประเทศไทยด้วย¹³³

การดำเนินการประท้วงในกรุงเทพฯ เริ่มจากการที่ผู้นำของโรงพยาบาล ได้ยื่นเรื่องราวต่อกรมกงสุลขอขออนุญาตประชุมเพื่อปรึกษาหารือในกิจการของโรงพยาบาล ทางกรมกงสุลเห็นว่า เป็นเรื่องที่ไม่ผิดกฎหมายจึงอนุญาตให้มีการเปิดประชุมได้ ตั้งแต่วันที่ 4-31 สิงหาคม พ.ศ. 2448 แต่แท้จริงแล้ว เป็นการประชุมเพื่อหามาตรการคว่ำบาตรสินค้าอเมริกาตามข้อเสนอของกรรมการผู้หนึ่ง การประชุมในเรื่องนี้จัดขึ้น 2 ครั้ง คือในวันที่ 1 และวันที่ 6 สิงหาคม มีชาวจีนระดับสูงทั้งจาก 5 กลุ่มภาษามาเข้าร่วมด้วยเช่น จินว่องอิงเจา (เจ้าธนาคาร

¹³² วิลเลียม สกินเนอร์, สังคมจีนในประเทศไทย, หน้า 172.

¹³³ กช. ร. 5 น. 8. 7/2 ข่าวจากหนังสือพิมพ์สยามออฟเซอรัวอร์ วันที่ 8 สิงหาคม

ฮ่องกงและเซี่ยงไฮ้) จีนอังกฤษหลง(บุตรจีนล่าช้า) จีนเกาฮุยเจียะ(เจ้าของโรงสีชาวแต้จิ๋ว) และมีชาวจีนอื่นๆเข้าร่วมประชุมราว 400 คนเศษ การประชุมนี้ได้มีการตกลงกันว่า ชาวจีนทั้งหลายในกรุงเทพฯ จะไม่รับซื้อสินค้าต่างๆของชาวอเมริกัน นอกจากสินค้าที่ตกค้างอยู่ให้จำหน่ายภายใน 2 เดือน และไม่ให้ทำงานเป็นลูกจ้างชาวอเมริกัน ถ้าผู้ใดไม่กระทำตามมติที่ตกลง จะถือว่าผู้นั้นไม่ใช่ชาติจีน รวมทั้งจะมีการเขียนป้ายชื่อประจานไว้กลางถนน และหากเสียชีวิตลงจะไม่ให้ฝังศพในสุสานจีน¹³⁴ การประท้วงดังกล่าวได้ลงตีพิมพ์ในหนังสือพิมพ์สยามออฟเซอร์เวอ์ ทำให้ทางกรมกองตระเวนต้องเรียกให้หัวหน้าโรงพยาบาลมาชี้แจง แม้ว่าหัวหน้าโรงพยาบาลจะอ้างว่า ความคิดเกี่ยวกับการประท้วงเป็นเพียงการเสนอของกรรมการผู้หนึ่ง ซึ่งที่ประชุมไม่เห็นด้วย แต่จากการสืบสวนของเจ้าหน้าที่โดยการสอบถามจีนที่เข้าร่วมประชุมผู้หนึ่ง ได้ความว่า มีการประชุมเรื่องบอยคอตอเมริกันจริง¹³⁵ และมติจากที่ประชุมก็ถูกนำไปปฏิบัติอย่างมีผลด้วย นั่นคือ หลังจากที่มีการประชุมที่โรงพยาบาลเทียนหัวนี้แล้ว ชาวจีนก็เริ่มประท้วงโดยการไม่ขนถ่ายบรรทุกหรืออเมริกันที่บรรทุกเรือใหญ่ เพื่อลงเรือเล็กเข้ามายังกรุงเทพฯ และถ้ามีสินค้าอเมริกันหลุดลอดจากเรือใหญ่มาจนถึงท่าเรือกรุงเทพฯ ชาวจีนที่เป็นกรรมกรท่าเรือก็ไม่ยินยอมขนสินค้าเหล่านั้นลงจากเรือ สำหรับปัญหานี้แม้ว่า ผู้จัดการฝ่ายสินค้าอเมริกันจะอ้างว่า การกระทำของชาวจีนไม่ก่อให้เกิดความเดือดร้อนมากนัก เพราะกรรมกรและผู้จำหน่ายสินค้าอเมริกันยังมีชนชาติอื่น เช่น แชก เป็นต้น แต่ในทางปฏิบัติ การกระทำของชาวจีนน่าจะส่งผลต่อการค้าของอเมริกันไม่น้อย เพราะการค้าปลีกและแรงงานในกรุงเทพฯ เป็นคนจีนแทบทั้งสิ้น และยังมีหลักฐานว่า การประท้วงทำให้ชาวไทยที่ไม่ได้เกี่ยวข้อง ต้องพลอยอดสินค้าอเมริกันไปด้วย¹³⁶

นอกจากนี้ การที่โรงพยาบาลเทียนหัวเป็นองค์กรแห่งแรก ที่เป็นที่รวมของนักธุรกิจจีนจาก 5 กลุ่มภาษา ทำให้องค์กรแห่งนี้ได้รับการพิจารณาจากภายนอกว่าเป็นเสมือนองค์กรตัวแทนของชุมชนชาวจีนในกรุงเทพฯ โดยส่วนรวมโดยปริยาย ซึ่งจะเป็นการปูทางไปสู่การจัดตั้งสมาคมสยามพานิชจีนสโมสร ในพ.ศ.2454 แต่ก่อนจะถึงการก่อตั้งสมาคมนี้ โรงพยาบาลเทียนหัวคือตัวแทนประสานงานอย่างไม่เป็นทางการ ทั้งระหว่างชาวจีนต่างกลุ่มภาษาภายในกรุงเทพฯ และระหว่างชาวจีนในกรุงเทพฯ กับชาวจีนในประเทศจีน และเมืองอื่นๆ อาทิเช่น ชัวเถา กวางตุ้ง สิงคโปร์ ฮ่องกง เป็นต้น

¹³⁴ กจช. ร.4 ต.2.12/98 จีนคิดไม่รับจำหน่ายสินค้าอเมริกัน เลขที่ 18/6550 ลงวันที่ 10 สิงหาคม ร.ศ.124.

¹³⁵ เรื่องเดียวกัน.

¹³⁶ กจช. ร.5 น.8.7/2 ข่าวจากหนังสือพิมพ์สยามออฟเซอร์เวอ์ วันที่ 9 สิงหาคม ร.ศ.124.

2. การไปเหม็ง หรือการร่วมน้ำสาบาน

ในขณะที่ชาวจีนระดับกลางจนถึงระดับสูง มีการรวมกลุ่มในรูปสมาคม หรือการจัดตั้งโรงพยาบาล ชาวจีนระดับล่าง โดยเฉพาะก๊กี้ กรรมกร และพวกจีนใหม่ที่มีฐานะยากจน ซึ่งคนกลุ่มนี้เคยเป็นกำลังสำคัญของสมาคมลับอั้งยี่มาก่อน ก็ได้เปลี่ยนรูปแบบการรวมตัวเพื่อช่วยเหลือกันและกัน จากการเข้าสมาคมอั้งยี่ มาเป็นการไปเหม็ง หรือ ร่วมน้ำสาบาน ลักษณะเช่นนี้ได้เกิดขึ้นภายหลังจากที่รัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ไทย ได้ดำเนินนโยบายเข้มงวดเด็ดขาดต่อการรวมกลุ่มในรูปของสมาคมลับอั้งยี่โดยการประกาศใช้พระราชบัญญัติว่าด้วยอั้งยี่ ร.ศ. 116 ที่ห้ามการตั้งสมาคมแบบสาบานตัว และยังบังคับให้มีการจดทะเบียนอย่างชัดเจน ซึ่งจะง่ายต่อการที่จะใช้เป็นหลักฐานในศาลไทย ด้วยข้อบังคับเช่นนี้ การรวมตัวเป็นสมาคมอั้งยี่อย่างเปิดเผยจึงไม่อาจทำได้ และท้ายที่สุดสมาคมแบบอั้งยี่ก็เสื่อมสลายลง แต่ความจำเป็นที่ชาวจีนระดับล่างที่มีสภาพเศรษฐกิจและสังคมขาดความมั่นคง ก็ยังคงต้องการการรวมตัวและการช่วยเหลือ เกื้อกูลซึ่งกันและกันอยู่ ดังนั้นการรวมตัวนี้ จึงออกมาในรูปของการไปเหม็ง หรือ "เกลอร่วมน้ำสาบาน" เพื่อหลีกเลี่ยงการเพ่งเล็งจากรัฐบาลไทย เหตุผลของการรวมตัวและวิธีการไปเหม็งนี้ปรากฏในคำกราบบังคมทูลของพระยาอินทราธิบดีสีหราชรองเมืองว่า

เมื่อการเข้าอั้งยี่เสื่อมลงแล้ว เปนธรรมดาของคนชาติจีน เมื่อมีพวกเป็นหมู่เป็นเหล่าขึ้นแล้ว จะเว้นการที่เข้าเป็นพวกกันไม่ได้เป็นอันขาด เหตุที่จะชักนำให้เข้าเป็นพวกเป็นหมู่นั้นมาจากพวกก๊กี้ เปนต้น ด้วยเห็นว่าเป็นประโยชน์หลายอย่างคือ 1. พวกจีนก๊กี้ ไม่มีเมียรวมอยู่แห่งเดียวกัน 2. อาหารที่รับประทานก็รวมกัน 3. เมื่อป่วยไข้หรือมีทุกข์ร้อนเกิดขึ้นจะได้เอาใครยซึ่งกันและกัน... จึงตั้ง เปนกงซี ยกคนในพวกนั้นขึ้น เป็นหัวหน้ามีการงานที่ควรรับจ้างแห่งใด ผู้ที่เป็นหัวหน้าก็ไปพูดจาว่ากล่าวรับจ้างเอาการนั้นมาทำ เมื่อได้เงินค่าจ้างแล้ว ก็ชักเป็นค่าเช่า แลค่าที่อยู่อาหารค่าที่เป็นหัวหน้า เมื่อชักเงินเป็นค่าโสหุ่ยเสร็จแล้วเหลืออยู่เท่าใด ผู้เป็นหัวหน้าก็แบ่งเงินให้ก๊กี้ไป... จึงเกิดความรู้สึกขึ้นว่า ได้อาใครยซึ่งกันแลกัน เหมือนพี่น้องหรือพวกเดียวกันย่อมมีประโยชน์ จึงเกิดความคิดที่ว่า ควรจะสาบานตัวเป็นพี่น้องหรือพวกเดียวกัน... เรียกว่า ไปเหม็ง การทำไปเหม็งนั้นแปลตามภาษาจีน ไป แปลว่า ไหว้ เหม็ง แปลว่า สว่าง รวมความว่า ไหว้สว่าง เพราะดังนั้นพวกที่เข้าไปเหม็ง จึงได้นั่งกลางแจ้งพร้อมกันแล้วสาบานตัวเป็นพี่น้องหรือพวกเดียวกัน¹³⁷

¹³⁷ กจช. ร.5 ต21/16 คำกราบบังคมทูลของพระยาอินทราธิบดีสีหราชรองเมือง ปลัดทูลฉลองกระทรวงนครบาล ลงวันที่ 13 มิถุนายน ร.ศ. 129.

การที่เงินเข้าไปเหมงนี้ แม้จะสร้างปัญหาแก่ทางกรบ้าง เพราะถ้าเกิดกรณีกระทำผิด การพิจารณาลงโทษก็ยากเพราะไม่มีรายชื่อหรือเครื่องใช้ที่จะเป็นหลักฐานในชั้นศาล แต่ทางรัฐบาลก็ได้วิตกมากนัก เพราะเห็นว่า ไปเหมงเป็นเพียงการรวมตัวแบบย่อยๆที่ไม่มีเอกภาพเพียงพอที่จะสร้างปัญหาใหญ่ เช่น การจลาจล ดังนั้น จึงได้แต่มีกระทรวงนครบาลคอยสอดส่องดูแลอยู่บ้างเท่านั้น

สำหรับองค์กรทางสังคมแบบเก่า ในรูปของสมาคมลับอั้งยี่นั้น แม้จะเสื่อมอิทธิพลลงไป แต่ก็มิได้หมดสิ้นลงเสียทีเดียว เพียงแต่เป็นองค์กรขนาดเล็ก ที่เสมือนกลุ่มอันธพาลสร้างความเดือดร้อนแก่สังคม ปรากฏว่าในพ.ศ.2449 กรมกองตระเวนได้สืบทราบว่ายังมีก๊อ้งยี่ในกรุงเทพมหานครอย่างน้อย 30 แห่ง และยังมีก๊อ้งยี่จำนวนมากที่ไม่มีชื่อหรือชื่อ มีเพียงเครื่องหมายเป็นตัวหนังสือจีน มีตระกูล หรือแผ่นเงินผูกคอเท่านั้น และได้ก่อการวิวาท ปล้นเจ้าราษฎร โดยเฉพาะในท้องที่ลำเพ็ง บางรัก ทำเรือข้ามแม่น้ำเจ้าพระยา เป็นต้น¹³⁸ อั้งยี่เหล่านี้ถือว่าเป็นเพียงโจรผู้ร้ายธรรมดา มิใช่องค์กรชาวจีนขนาดใหญ่ที่มีอิทธิพลอีกต่อไป

3.3 การจัดองค์กรและระเบียบข้อบังคับของสมาคม¹³⁹

สมาคมชาวจีนที่เริ่มก่อตัวขึ้นตั้งแต่หลัง พ.ศ.2440 นั้น มีความแตกต่างจากสมาคมลับอั้งยี่ ซึ่งเป็นองค์กรชาวจีนแบบเดิม ทั้งในลักษณะการจัดองค์กร และระเบียบปฏิบัติ องค์กรของชาวจีนหรือสมาคมชาวจีนที่เกิดขึ้นในระยนี้ มีชื่อเรียกแตกต่างกันหลายหลาย ซึ่งมีทั้ง เปี้ยะสู กงล้อ บริษัท คลับ สโมสร จนถึง กงซี แต่ยังไม่ม้องค์กรใดใช้คำว่า "สมาคม" หรือ "หวย" เป็น

¹³⁸ กจช. ร.5 น.33/64 ที่ 117/5097 ลายพระหัตถ์กรมหลวงนเรศวรฤทธิ ทูลกรมหมื่นปราจิณกิติบดี ลงวันที่ 29 มิถุนายน ร.ศ.126.

¹³⁹ ในการอธิบายเรื่องการจัดองค์กรและระเบียบการของสมาคมชาวจีนแต่ละสมาคมในหัวข้อนี้ใช้เอกสารอ้างอิงที่สำคัญ ได้แก่

1. กจช. ร.5 น.20/18 สำเนาที่ 12961 คำแปลข้อบังคับหน้าหมงบริษัท
2. กจช. ร.5 ค.17/9 คำแปลที่ 2396 ธรรมเนียมแลข้อบังคับกงซีโรงสี
3. กจช. ร.5 น.20/17 สำเนาที่ 140/176 ระเบียบการท่ององทองคลับ ตรอกเจ้าลำเพ็งเก่า
5. กจช. ร.5 น.20/16 ข้อบังคับละ โมสรคอมปราโดร์แลลตีวีโดร์
6. กจช. ร.5 น.20/19 พวกจีนขอตั้งที่ชุมนุมชื่อโปเหลียงกิก ถนนลับพลาไชย หลังศาลเจ้ากวางตั้ง

ค่านำหน้าหรือลงท้ายชื่ออย่างจริงจัง องค์กรเหล่านี้แม้จะมีวัตถุประสงค์และผลประโยชน์ที่แตกต่างกัน แต่โครงสร้างขององค์กรจะมีลักษณะคล้ายกันเป็นส่วนใหญ่ ก็คือ องค์กรเหล่านี้ได้รับผลกระทบจากการจัดองค์กรแบบตะวันตก จึงมีการบริหารองค์กรแบบ "ระบบคณะกรรมการ" หรือที่เรียกในขณะนั้นว่า "กรรมสภาปาทิก" โดยมากแล้วคณะกรรมการนี้ จะประกอบด้วยเจ้าหน้าที่ในตำแหน่งต่างๆคือ

1. หัวหน้าสมาคม หรือจะเรียกกันแตกต่างกันไปในแต่ละองค์กร เช่น หน้าเหมงบริษัท เรียกสถานายก สมาคมโรงสีกลไฟเรียกประธาน สโมสรโต้งองทองเรียกเพรสลิเดนที่ เป็นต้น แม้ว่า หัวหน้าสมาคมทุกแห่งจะอยู่ในฐานะผู้นำองค์กร แต่ก็มีอำนาจหน้าที่ ที่แตกต่างกันไปตามแต่ละสมาคม ในชั้นรายละเอียด

2. เลขานุการ เป็นผู้ดูแลกิจการทั่วไปขององค์กรเช่น กำหนดนัดหมายการประชุมตามวาระ รับแจ้งการสมัครเข้าเป็นสมาชิก หรือลาออกจากสมาชิก สำหรับบางสมาคมที่ไม่มีหัวหน้าองค์กร เช่น สโมสรคอมปราโดร์แอนด์สตีวโดร์ เลขานุการ ถูกยกขึ้นเป็นเลขาธิการ และเป็นตำแหน่งที่มีอำนาจมาก มีสิทธิลงนามสำหรับการใช้จ่ายเงินของสมาคม

3. เทรัญญิก รับผิดชอบเกี่ยวกับการเงินของสมาคมเช่น เป็นผู้เก็บเงินค่าสมัครสมาชิก และจ่ายเงินเพื่อกิจการของสมาคม เมื่อได้รับการอนุญาตจากหัวหน้าสมาคม

4. กรรมการ จำนวนกรรมการสมาคมจะมีมากหรือน้อยแตกต่างกันในแต่ละสมาคมโดยจะมีกำหนดไว้อย่างชัดเจนในระเบียบข้อบังคับขององค์กร สำหรับสมาคมชาวจีนในระยะทศวรรษที่ 2440 นี้ โดยมากกรรมการจะมี 3-8 คน

คณะกรรมการอันประกอบด้วย หัวหน้าองค์กร เลขานุการ เทรัญญิก และกรรมการ นี้จะเป็นตำแหน่งที่มาจากการลงคะแนนเสียงเลือกตั้งจากบรรดาสมาชิกในที่ประชุมใหญ่ขององค์กร คณะกรรมการดังกล่าวจะมีบทบาทในการบริหารองค์กรกล่าวคือ เป็นผู้กำหนดนโยบายและดำเนินกิจการของสมาคม การบริหารงานด้วยระบบคณะกรรมการ ทำให้องค์กรชาวจีนในช่วงนี้มีความแตกต่างอย่างมากจากการจัดองค์กรของสมาคมลับอั้งยี่ ที่มีเจ้าหน้าที่บริหารงานถึง 8 ตำแหน่ง แต่มีการบริหารและบังคับบัญชาตามลำดับชั้นจากสูงลงมาต่ำอย่างเข้มงวด อำนาจในการดูแลและตัดสินใจในสมาคมลับอั้งยี่ จะขึ้นกับตัวเอี้ย และยี่เอี้ย อย่างค่อนข้างเด็ดขาด ผู้อื่นมักจะไม่มีส่วนร่วมนอกจากต้องฟังคำสั่ง ส่วนสมาคมชาวจีน แม้จะมีหัวหน้าสมาคม แต่อำนาจการตัดสินใจและดำเนินการจะขึ้นกับมติใน "คณะกรรมการ" มิใช่ขึ้นกับหัวหน้าสมาคมแต่เพียงผู้เดียว เช่นสมาคมลับอั้งยี่

ระเบียบข้อบังคับสมาคม

กฎข้อบังคับของสมาคมชาวจีนในช่วงนี้ แม้จะมีความแตกต่างกันในชั้นรายละเอียดซึ่งขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์ขององค์กรว่า จะเน้นหนักทางใด ระหว่างความร่วมมือทางสังคมและทางเศรษฐกิจ อย่างไรก็ตาม สมาคมเหล่านี้ จะมีหลักใหญ่ที่คล้ายกันในประเด็นเหล่านี้คือ

1. การประชุม จะมีการกำหนดระเบียบวาระการประชุมที่แน่นอน ซึ่งจะ เป็นสิ่งหนึ่ง

ที่สมาคมแบบใหม่แตกต่างจากสมาคมลับอั้งยี่ เพราะการประชุมของพวกอั้งยี่นั้นจะขึ้นกับความจำเป็นของเหตุการณ์ และพบปะกันเป็นครั้งคราวเมื่อมีพิธีรับสมาชิกใหม่หรือมีงาน เลี้ยงประจำปี แต่สมาคมชาวจีนแบบใหม่จะมีการกำหนดวาระการประชุมที่แน่นอนไว้ในระเบียบข้อบังคับสมาคม ซึ่งมักจะมี 2 ประเภทใหญ่ๆคือ การประชุมใหญ่ และการประชุมย่อย

การประชุมใหญ่ของสมาคมนั้น จะมีการกำหนดไว้ว่า การประชุมใหญ่ ซึ่งหมายถึงการประชุมร่วมกันระหว่างคณะผู้บริหารและสมาชิกทั้งหมดขององค์กร วาระการประชุมของแต่ละสมาคมนั้น จะแตกต่างกันไปตั้งแต่ 3 เดือนต่อครั้ง ไปจนถึงปีละครั้ง กิจกรรมที่สำคัญในที่ประชุมใหญ่ก็คือ การเลือกตั้งคณะกรรมการชุดใหม่ เพื่อทำหน้าที่ผลัดเวียนกันบริหาร และมักจะใช้วิธีให้สมาชิกลงคะแนนเสียงเลือกตั้ง ผู้ที่เคยเป็นกรรมการชุดเดิมจะสามารถดำรงตำแหน่งในชุดใหม่ได้อีก ถ้ายังได้รับการเลือกตั้งอยู่ต่อไป นอกจากนี้แล้ว ในบางสมาคมยังมีกิจกรรมอื่น ๆ ในการประชุมใหญ่ เช่น การแถลงงบประมาณรายรับรายจ่าย หรือการหารือเรื่องสำคัญอื่น ๆ ให้สมาชิกลงมติ เป็นต้น

ในส่วนการประชุมย่อย สมาคมหลายแห่งจะมีการกำหนดวาระการประชุมย่อยไว้ด้วย ซึ่งมักมีช่วงวาระสั้นกว่าประชุมใหญ่ และมีความแตกต่างกันในแง่บุคคลากรที่ร่วมประชุมเช่น หน้าเหมงบริษัท มีประชุมย่อย 3-6 เดือนต่อครั้งเป็นการประชุมเฉพาะคณะกรรมการ สมาคมโรงสีไฟกรุงเทพฯมีการประชุมย่อยเดือนละครั้ง ซึ่งสมาชิกและเจ้าของหรือผู้จัดการโรงสีต้องเข้าร่วมประชุม สโมสรโต้งอองทองมีการประชุมผู้บริหารและสมาชิกทุกเดือน เพื่อแถลงบัญชีรายรับรายจ่ายของสโมสร เป็นต้น

นอกเหนือจากนี้แล้ว บางสมาคมยังอาจมีการประชุมในวาระพิเศษ เช่น สโมสรโต้งอองทองระบุว่า ถ้าสมาชิกมีงานมงคล จะต้องแจ้งแก่เพรสลิเดนที่ ภายใน 15 วัน เพื่อให้เรียกประชุมสมาชิกและคณะกรรมการ เพื่อช่วยเหลืองาน หน้าเหมงบริษัทระบุว่านอกเหนือจากการประชุมตามวาระแล้ว กรรมการยังสามารถเรียกประชุมนอกเหนือวาระได้อีกตามที่เห็นสมควร

สำหรับองค์ประชุมนั้น สมาคมส่วนใหญ่ในขณะนี้ยังไม่มีการกำหนดองค์ประชุม นอกจากบางแห่ง เช่น หน้าเหมงบริษัทกำหนดว่า ในการประชุมคณะกรรมการ ต้องมีองค์ประชุมตั้งแต่ 6 คนขึ้นไป สโมสรคอมปราโดร์แอนต์สตีวีโดร์ก็ระบุว่าการประชุมทุกครั้งจะต้องมีคณะกรรมการ 5 คนขึ้นไป

2. สมาชิกภาพ โดยมากในระเบียบการของสมาคมชาวจีนยุคใหม่ จะมีระเบียบเกี่ยวกับ การรับสมาชิก หรือ การออกจากสมาชิกภาพ ซึ่งเป็นสิ่งที่แตกต่างไปจากสมาคมลับอั้งยี่ ในขณะที่สมาคมลับอั้งยี่เน้นพิธีการมากมายในการรับสมาชิกใหม่เช่น ต้องข้ามกองไฟ ฆ่าไก่ การซักถามและตอบโต้ปริศนาต่างๆ และการสาบานตน การเข้าเป็นสมาชิกสมาคมชาวจีนแบบใหม่ไม่มีพิธีกรรมใดเลย เพียงแต่สมัครเข้าและปฏิบัติตามข้อกำหนดเกี่ยวกับสมาชิกที่ระบุไว้ในระเบียบข้อบังคับ ซึ่งจะมีความคล้ายคลึงกับในหลักการใหญ่ๆ เช่น คุณสมบัติสมาชิก เงินค่าสมัครสมาชิกและค่าบำรุง และการกำหนดผลประโยชน์หรือหน้าที่ของสมาชิก

ในด้านคุณสมบัติสมาชิก เกือบทุกสมาคมจะกำหนดคุณสมบัติ โดยเฉพาะกลุ่มภาษาพูดจะรับสมาชิกเฉพาะกลุ่มของตน เช่น บ้านพักของชาวกวางตุ้งรับเฉพาะชาวจีนกวางตุ้ง หน้าเหมงบริษัท และ ฉวงโจวกงลั่ว รับเฉพาะชาวจีนไหหลำ ส่วนองค์กรที่เน้นผลประโยชน์เช่น สมาคมโรงสีไฟกรุงเทพฯรับสมาชิกเฉพาะผู้ประกอบการกิจการด้านโรงสี เป็นต้น

สมาคมบางแห่งมีการเก็บเงินค่าสมัครสมาชิก โดยให้จ่ายเงินเป็นก้อนครั้งเดียว และมักเป็นจำนวนเงินที่ค่อนข้างสูงเมื่อเทียบกับเงินค่าบำรุง เช่น สโมสรคอมปราโดร์แอนดส์สตีวี่โดร์ กำหนดเก็บเงินค่าสมาชิกแรกเข้าสำหรับฟูลแมมเบอร์ถึง 30 บาท และเก็บค่าบำรุงประจำเดือน 3 บาท ส่วนสโมสรไต้งอองทองเก็บค่าสมัครสมาชิก 10 บาท ค่าบำรุงเพียง 2 บาท แต่สำหรับทุกสมาคม เงินค่าบำรุงจะเป็นแหล่งรายได้ที่สำคัญของสมาคม เพื่อนำไปใช้เป็นค่าใช้จ่ายต่างๆ ในการดำเนินกิจการ อัตราค่าบำรุงของสมาคมอื่นนั้น ส่วนใหญ่จะเก็บในอัตรา 2-5 บาทต่อเดือน มีเพียงสมาคมโรงสีไฟกรุงเทพฯที่เก็บค่าบำรุงถึง 30 บาทต่อเดือน ทั้งนี้อาจเป็นเพราะสมาชิกทั้งหมดเป็นเจ้าของหรือผู้ประกอบการโรงสีซึ่งมีฐานะดีมาก และสมาคมก็มีค่าใช้จ่ายมาก โดยเฉพาะค่าใช้จ่ายเรื่องถึงดวงข้าวสำหรับสมาชิก

ในด้านหน้าที่และผลประโยชน์ของสมาชิกนั้น สมาคมส่วนใหญ่จะระบุว่า การจ่ายค่าสมาชิกหรือค่าบำรุง เป็นหน้าที่ที่จะต้องทำอย่างเคร่งครัด บางสมาคมได้กำหนดโทษสำหรับผู้ละเลยถึงขั้นรุนแรง ด้วยการคัดชื่อออกจากสมาชิกเช่น สโมสรคอมปราโดร์แอนดส์สตีวี่โดร์ได้ตราไว้ในข้อบังคับว่า

พวกฟูลแมมเบอร์จะต้องจ่ายเงินค่าอุดหนุนให้แก่สโมสภายใน 3 เดือน แต่พวกอดีตฟูลแมมเบอร์ จะต้องจ่ายให้ภายในเดือนครึ่ง ข้อบังคับนี้จะต้องรักษากันอย่างเข้มงวด แลถ้าสมาชิกคนใดไม่ประพฤติตามข้อบังคับนี้ ก็จะต้องไล่เสียจากสโมสร¹⁴⁰

หน้าเหมงบริษัทก็กำหนดโทษผู้ค้างชำระค่าสมาชิกเกิน 3 เดือน ด้วยการคัดชื่อออกเช่นกัน การที่สโมสรเหล่านี้ต้องกำหนดข้อบังคับเด็ดขาดเรื่องค่าสมาชิก เนื่องจากเงินค่าบำรุงนั้นเองจะเป็นแหล่งเงินทุนให้กิจการสมาคมดำรงอยู่ได้และการบังคับจ่ายทั่วหน้าก็ก่อให้เกิดความเป็นธรรม แก่สมาชิกอื่นๆที่เสียค่าบำรุงถูกต้องตามข้อบังคับ

หน้าที่ประการต่อมา ที่มักจะมีการกำหนดก็คือ การที่สมาชิกจะต้องมาประชุมตามวาระเพื่อร่วมรับรู้ในกิจการและความเป็นไปขององค์กร และเพื่อลงคะแนนในเรื่องสำคัญ โดยเฉพาะการเลือกคณะกรรมการผู้บริหารสมาคม และโดยทั่วไปถือว่า สมาชิกทุกคนมีสิทธิได้รับเลือกเป็น

¹⁴⁰ กจช. ร.5 น.10/26 ข้อบังคับสโมสรคอมปราโดร์แลสตีวี่โดร์.

คณะกรรมการ นอกจากนี้ก็จะมีการกำหนดเกี่ยวกับผลประโยชน์ของสมาชิก ซึ่งก็จะเป็นไปตามวัตถุประสงค์ของสโมสร เช่น สมาคมกลุ่มภาษา ก็จะทำให้ความช่วยเหลือสมาชิกตามกลุ่มภาษาหรือที่มาจากภูมิสำเนาเดียวกัน ส่วนสมาคมผลประโยชน์ เช่น สโมสรคอมปราโดร์แอนด์สตีวีโดร์ และสมาคมโรงสีไฟกรุงเทพฯ ก็จะช่วยเหลือสมาชิกในลักษณะผู้ร่วมดำเนินธุรกิจประเภทเดียวกัน

ที่น่าสังเกตอีกประการหนึ่งก็คือ สมาคมชาวจีนแบบใหม่จะง่ายที่จะถอนตัว เพราะว่าเพียงแต่แจ้งความประสงค์ต่อเจ้าหน้าที่ ซึ่งส่วนมากเป็นเลขานุการ และยื่นใบลาออก พร้อมทั้งชำระหนี้สิน หรือเงินที่ค้างให้เสร็จสิ้น ก็มักเป็นการเรียบร้อย โดยไม่ถือเป็นเรื่องกาละเมิดน้ำสาบาน เช่น สมาคมอึ้งยี้ อึ้งยี้ สำหรับสมาคมลับอึ้งยี้ ผู้ที่ถูกจับได้ว่าละเมิดข้อบังคับ เช่น เผยความลับ จะถูกลงโทษขั้นร้ายแรงที่สุด ตั้งแต่การโบยจนถึงประหารชีวิต แต่สมาคมชาวจีนไม่มีการลงโทษถึงขั้นนั้น โดยมากจะทำได้แต่เพียงขับออกจากสมาชิกภาพเท่านั้น นอกจากของสมาคมโรงสีไฟกรุงเทพฯที่จะมีการยึดเงินประกัน 500 เหรียญ สำหรับผู้ละเมิดข้อบังคับ แต่ถ้าหากเป็นการลาออกอย่างธรรมดา เงินจำนวนนี้จะได้รับคืน พร้อมทั้งดอกเบี้ย

นอกเหนือจากนี้แล้ว สมาคมแต่ละสมาคมอาจจะมีข้อบังคับปลีกย่อยอื่น ๆ แตกต่างกันตามลักษณะขององค์กร เช่น สมาคมโรงสีไฟกรุงเทพฯ กำหนดให้ผู้ที่สมัครสมาชิกต้องมีผู้รับประกัน สโมสรโต้งอองทองระบุว่า ในการประชุมสมาชิกห้ามพกอาวุธ หรือกล่าวจาหยาบคาย และเมื่อทำข่าวของสมาคมเสียหาย ก็ต้องชดใช้ เป็นต้น

3.4 ผู้นำและสมาชิก

เมื่อพิจารณา รายชื่อคณะกรรมการและสมาชิกของสมาคมชาวจีน ในฐานะองค์กรแบบใหม่ของชาวจีนในระยะทศวรรษที่ 2440 นั้น จะพบว่า สมาคมชาวจีนเกิดจากการรวมตัวกันของชาวจีนในระดับสูงจนถึงระดับกลาง ซึ่งมีพื้นฐานทางเศรษฐกิจหรือการประกอบอาชีพ อันเป็นผลสืบเนื่องมาจากการขยายตัวทางเศรษฐกิจของกรุงเทพฯภายหลังสัญญาบาวริง พ.ศ. 2398 ซึ่งได้แก่ ชาวจีนที่ประกอบกิจการโรงสีข้าว โรงเลื่อยจักร การเดินเรือ หรือเป็นพ่อค้าส่งสินค้าเข้าและส่งออก คอมปราโดร์ วิศวกร ผู้รับเหมาก่อสร้าง ช่างที่ทำงานเกี่ยวกับเครื่องจักรกล จนถึงพ่อค้าผู้ประกอบการรายย่อย มีเพียงส่วนน้อยที่เคยเป็นเจ้าภานายอากรมาก่อน และยิ่งพบว่าผู้นำสมาคมแบบใหม่เหล่านี้ ส่วนใหญ่แทบจะไม่เคยมีความเกี่ยวข้องกับสมาคมลับอึ้งยี้มาก่อนเลย ซึ่งอาจเป็นเพราะผู้นำเหล่านี้มีความมั่นคงทางเศรษฐกิจและการดำรงชีพเพียงพอ จึงไม่จำเป็นต้องอาศัยความช่วยเหลือใดๆจากสมาคมลับอึ้งยี้ และคนเหล่านี้ อาจจะได้รับความสะดวกหรือการกระทำในลักษณะอันธพาลของสมาคมลับอึ้งยี้ด้วยซ้ำ

ผู้นำองค์กรแบบใหม่เกือบทั้งหมดเป็นพ่อค้าหรือนักธุรกิจที่ประสบความสำเร็จทางธุรกิจ และมีความประสงค์จะร่วมมือกันในทางเศรษฐกิจ และการให้ความช่วยเหลือต่อสังคมในลักษณะของการกุศล ซึ่งเป็นอิทธิพลส่วนหนึ่งมาจากพุทธศาสนาหายาน และประเพณีการช่วยเหลือซึ่งกัน

และกัน ในเงินภาคใต้ อันเป็นภูมิลาเนาที่พ่อค้านักธุรกิจเหล่านี้จากมา เพื่อตั้งถิ่นฐานประกอบกิจการ ในกรุงเทพฯ ดังนั้นจึงน่าจะพิจารณาถึงผู้นำขององค์กรเหล่านี้ โดยแบ่งประเภทตามลักษณะ ขององค์กร แต่เนื่องจากสมาคมชาวจีนเหล่านี้ มีการบริหารแบบคณะกรรมการซึ่งมีจำนวนหลาย คน จึงจะเลือกผู้นำองค์กรที่เด่นและมีบทบาทสำคัญเพียงบางคนมา เพื่อศึกษาความเป็นมาและพื้น ฐานทางเศรษฐกิจของผู้นำสมาคมเหล่านี้

1. ผู้นำสมาคมที่มีจุดประสงค์เพื่อสังคม

ก. ผู้นำองค์กรกลุ่มภาษาพูด ผู้นำของสมาคมกลุ่มภาษาพูดในช่วงนี้ส่วนใหญ่เป็นชาวจีน ระดับสูง เช่น เป็นพ่อค้าและนักธุรกิจที่มั่งคั่งเพียงพอที่จะบริจาคเงินช่วยเหลือกิจการสังคม ผู้นำ สมาคมเหล่านี้ โดยมากจะมีชื่อเสียง และมีฐานะเสมือนกับเป็นผู้นำชุมชนกลุ่มภาษาพูดของตนอยู่ แล้ว ผู้นำเหล่านี้ที่สำคัญเช่น

- นายจงเซาจิว (จงหุฮยู) เป็น 1 ใน 10 ของผู้ก่อตั้งบ้านพักของชาวกวางตุ้ง มีถิ่น ฐานเดิมอยู่ที่อำเภอไถซาง มณฑลกวางตุ้ง มีบทบาทสำคัญในการริเริ่มสร้างสุสานของชาวกวาง ตุง ในพ.ศ. 2427 โดยบริจาคที่ดินส่วนตัวที่สีลมเพื่อใช้เป็นสุสานของสมาคม ในพ.ศ. 2446 ได้ ร่วมกับเหลียงโจวซัง เจ้าของโรงสีข้าว เจิงโตหนาน คอมพิวเตอร์บริษัทอาหารกระป๋อง สร้างสถาน พยาบาลกวางตุ้ง นายจงเซาจิวได้บริจาคเงินสร้างสถานพยาบาลนี้ถึง 2,000 บาทและดำเนินการ เรี่ยไรจากจีนกวางตุ้งอื่นๆที่มาจากภูมิลาเนาเดียวกัน จนสร้างได้สำเร็จ ในเอกสารของ สมาคมกวางตุ้งได้กล่าวว่า เขาเป็นผู้มีอุปนิสัยใจคอกว้างขวาง ชอบช่วยเหลือสังคม¹⁴¹

- นายว่องอึ้งเจา เป็นผู้นำที่โดดเด่นของบ้านพักชาวกวางตุ้ง เป็นหนึ่งในผู้เขียนหนังสือ ขอจดทะเบียนไปเหลียงก๊กใน พ.ศ. 2449 นายว่องอึ้งเจาเป็นชาวอำเภอจงซัน มณฑลกวางตุ้ง ได้รับการศึกษาและฝึกฝนทางธุรกิจจากฮ่องกง มีความรู้ภาษาอังกฤษและภาษาจีนเป็นอย่างดีและ เคยทำงานที่ธนาคารฮ่องกงและเซี่ยงไฮ้ของอังกฤษที่ฮ่องกง และย้ายมาประจำที่กรุงเทพฯ ทำ หน้าที่เป็นคอมปราโดร์ให้ธนาคาร เขาเป็นนักธุรกิจที่มีชื่อเสียง และถูกจัดว่าเป็นหัวหน้าชาวจีน กวางตุ้งในกรุงเทพฯ เป็นอีกผู้หนึ่งที่ได้ชื่อว่ามีใจบุญกุศล มักให้เงินแก่ชาวจีนกวางตุ้งที่ต้องการ กลับประเทศ แต่ไม่มีเงินค่าโดยสารเรือเสมอ¹⁴²

- นายเหลียงโจวซัง เป็นผู้นำที่เด่นอีกคนหนึ่งของบ้านพักชาวกวางตุ้ง เขาได้ร่วมกับ นายจงเซาจิว ก่อตั้งสถานพยาบาลกวางตุ้ง เป็นเจ้าของกิจการรับเหมาก่อสร้าง และโรงสีข้าว

¹⁴¹ "ชีวประวัติย่อของนายจงเซาจิว (หุฮยู)", อนุสรณ์ครบรอบ 100 ปีสมาคมกวางตุ้ง แห่งประเทศไทย, หน้า 20.

¹⁴² แต่โหวงแล้ว, "ชีวประวัตินายว่องอึ้งเจาผู้ก่อตั้ง", มูลนิธิโรงพยาบาลเทียนฟ้าครบ ครอบ 80 ปี, หน้า 9.

คุณภาพสูงเพื่อส่งออก เป็นผู้ที่ได้รับการนับถืออย่างมากในกรุงเทพฯ¹⁴³ นอกจากจะเป็นผู้นำ
ของบ้านพักชาววางตุงแล้ว ยังเป็นสมาชิกของสโมสรคอมปราโดร์แอนด์สตีวีโดร์อีกด้วย

สำหรับผู้นำคนอื่น ๆ ของบ้านพักชาววางตุง เมื่อพิจารณาจากอาชีพที่ระบุในหนังสือคำ
ร้องขอจดทะเบียนไปเหลียงก๊ก ก็พบว่า เป็นพ่อค้าหรือนักธุรกิจ เศรษฐกิจสมัยใหม่ ที่เกิดจาก
การเปิดประเทศหลังสัญญาบาวริงกิงส์ เช่น นายว่องยงกี เป็นผู้รับเหมาก่อสร้าง นายยังซัมวัน
นายฟงนันัน นายหลิตุง เป็นเจ้าของร้านค้าบริเวณบางรักและวัดเกาะ นายโล้วจอนยงเป็นผู้จัด
การโรงเลื่อยจักร เป็นต้น¹⁴⁴

- นายอุณภูมิฮวด (หวินจูอิง) หรือใช้ชื่อไทยว่า โทศล อุตรระกุล เป็นผู้นำรุ่นเยาว์ที่มี
บทบาทสำคัญมากต่อชุมชนชาวจีนในกรุงเทพฯ บิดาของเขาคือ นายอุณอู่ต้อย เป็นผู้หนึ่งที่ริเริ่มก่อ
ตั้ง "ฉวงโจววงล้อ" เมื่อราว พ.ศ. 2424 รวมทั้งตั้งศาลเจ้าเจ้าเจียวเอ็ง ศาลเจ้าไต้ฮั่ว และ
ศาลเจ้าแม่ทับทิมของชาวไหหลำ¹⁴⁵ นอกจากนี้ นายอุณอู่ต้อยยังเป็นหนึ่งในคหบดีชาวจีนไหหลำ
เพียงไม่กี่คนของกรุงเทพฯ ได้เป็นเจ้าของห้างอุณซุ่ยโห ซึ่งตั้งขึ้นราว พ.ศ. 2411¹⁴⁶ และยังมี
กิจการโรงเลื่อยไม้ด้วยมือ กิจการค้าข้าวทางเรือ เป็นผู้สนใจในการช่วยเหลือการกุศลของคน
ร่วมท้องถิ่นเดิม นายอุณอู่ต้อยเสียชีวิตเมื่อ พ.ศ. 2445 นายอุณภูมิฮวดซึ่งมีอายุเพียง 19 ปีต้อง
สืบทอดธุรกิจของบิดา และสืบสานภารกิจต่อชุมชนจีนไหหลำที่บิดาได้เริ่มต้นไว้ด้วย อุณภูมิฮวด
นั้นเกิดเมื่อ พ.ศ. 2426 มีพี่น้องร่วมบิดามารดาถึง 9 คน และเขาเองนั้นได้รับการศึกษาจนถึง
มัธยม 8 ที่โรงเรียนอัสสัมชัญ กรุงเทพฯ ตามประวัติกล่าวว่า นายอุณภูมิฮวดเป็นผู้มีความฉลาด
เฉลียว มีความรู้ทั้งภาษาไทย, จีน, อังกฤษ เคยเป็นตัวแทนนักเรียนโรงเรียนอัสสัมชัญเข้าสอบ
ชิงทุนของรัฐบาลในสมัยรัชกาลที่ 5 เพื่อจะไปศึกษาต่อที่ประเทศอังกฤษ ได้เป็นอันดับที่ 3 ขณะ
เดียวกันก็เป็นผู้มีความใกล้ชิดต่อราชสำนักไทยมาตั้งแต่เด็ก เพราะบิดาเคยมีหน้าที่จัดพระกระยา
หารฝรั่งถวายพระเจ้าอยู่หัว และพระราชวงศ์ในโอกาสพิเศษต่างๆ เช่นการพระราชทานเลี้ยง
แก่คณะทูตานุทูต¹⁴⁷ ซึ่งนายอุณภูมิฮวดก็ได้เข้ารับหน้าที่แทนบิดาหลายครั้ง เมื่อบิดาลิ้นชีวิตแล้ว

¹⁴³ Arnold Wright and Oliver T. Breakspear, Twentieth Century Impression of Siam, p.169.

¹⁴⁴ กจช. ร.5 น.20/19 พวกจีนขอตั้งที่ชุมชนชื่อไปเหลียงก๊ก ถนนพลับพลาไชย หลัง
ศาลเจ้ากวางตุง

¹⁴⁵ แต่โพงแล้ว, "ชีวประวัตินายหวินจูอิง", มูลนิธิโรงพยาบาลเทียนฟ้าครบรอบ 80 ปี,
หน้า 9.

¹⁴⁶ Arnold Wright and Oliver T. Breakspear, Ibid, p.281-282.

¹⁴⁷ อนุสรณ์นายโทศล อุตรระกุล, (พระนคร : มพท., 2502), ไม่มีเลขหน้า.

นายอุณภูมิฮวดได้ขยายการค้าโดยเปิดโรงเครื่องตีน้ำอัดลมที่เรียกว่า"น้ำมะเน็ดโซดา"ในพ.ศ. 2446 และดำเนินกิจการด้านการขายยาและผลสมยาในนามของห้างฮุนซุโย เขาเป็นผู้นำคนหนึ่งที่เริ่มก่อตั้งหน้าเหมงบริษัท และดำรงตำแหน่งสภานายกคนแรกขององค์กรใน พ.ศ.2448 ด้วยอายุเพียง 22 ปี ขณะเดียวกันก็ได้สืบทอดภาระหน้าที่ในดวงใจกงล้อที่บิดาได้ริเริ่มไว้ จนทำให้ดวงใจกงล้อมีความเจริญก้าวหน้าขยายบริการด้านต่างๆ เช่น การสร้างสุสานเพื่อชาวจีนไหหลำในกรุงเทพฯ ได้สำเร็จ เป็นต้น¹⁴⁸

- พันเอก กง คหบดีชาวจีนไหหลำอีกผู้หนึ่ง ดำรงตำแหน่งผู้ช่วยสภานายกคนแรกในคณะกรรมการชุดแรกของหน้าเหมงบริษัท รองจากอุณภูมิฮวด เขาเป็นเจ้าของโรงสียางเส็ง ซึ่งเป็นโรงสีใหญ่ ตั้งขึ้นในพ.ศ.2441 นอกจากนี้ยังเป็นเจ้าของโรงเลื่อย ทำเรือ และตลาดอีกหลายแห่ง ในระยะหลังไว้วางมือทางธุรกิจให้กับบุตรชาย 3 คน และใช้เวลาที่เหลือเพื่อช่วยงานของสังคม¹⁴⁹

กรรมการคนอื่นๆ ของหน้าเหมงบริษัท ต่างก็เป็นพ่อค้าหรือนักธุรกิจ ในระบบเศรษฐกิจสมัยใหม่ เช่นเดียวกับผู้นำองค์กรชาวต่างด้าว อาทิเช่น ฉินย่งเปียว มีหุ้นส่วนในโรงสีไฟ ฉินแช่หย่วน มีอุตสาหกรรมเรือบรรทุกข้าว และเป็นเจ้าของเรือกลไฟบรรทุกข้าวแล่นตามแม่น้ำ เป็นต้น

2. สมาคมที่มีจุดมุ่งหมายทางเศรษฐกิจ

ผู้นำขององค์กรประเภทนี้ มักเป็นพ่อค้าหรือนักธุรกิจจีนในระดับกลางถึงระดับสูงทั้งสิ้น โดยเฉพาะสมาคมโรงสีไฟกรุงเทพฯ เป็นองค์กรของเจ้าของโรงสีชั้นนำของกรุงเทพฯ ในระยะปลายรัชกาลที่ 5 แทบทั้งสิ้น ส่วนสโมสรคอมปราโดร์แอนด์สตีวีโดร์ก็มีนักธุรกิจระดับกลาง เช่น วิศวกร ผู้รับเหมาก่อสร้าง ไปจนถึงระดับสูง เช่น เจ้าของกิจการขนาดใหญ่ แม้กระทั่งหน้าเหมงบริษัท ซึ่งเป็นองค์กรของกลุ่มภาษาพูดที่เน้นผลประโยชน์ในทางเศรษฐกิจ ก็มีผู้นำที่เป็นชาวจีนระดับสูงทั้งสิ้น ผู้นำขององค์กรธุรกิจที่สำคัญในระยะนี้ได้แก่

- ตันฉือฮ้าง เป็นจีนแต้จิ๋ว ต้นตระกูลหวังหลี เป็นผู้มีส่วนร่วมก่อตั้งสมาคมโรงสีไฟกรุงเทพฯ เมื่อพ.ศ.2414 ได้เดินเรือสำเภาจากชว่เอามาเข้าแพอยู่บริเวณอวยจู้ยั้ง(ท่าเรือ) ขายสินค้าพวกแพรไหม ต่อมาได้ก่อตั้งบริษัทหวังหลี ดำเนินธุรกิจหลายอย่าง เช่น นำเข้าสินค้าจากยุโรปและประเทศจีนเพื่อจำหน่าย มีบริษัทนำเข้าสินค้าเซ่งล้ง กิจการโรงสีล้งเองหลี และ

¹⁴⁸"ประวัติสังเขปสมาคมไหหลำแห่งประเทศไทย", ประวัติสมาคมจีนแห่งประเทศไทย, หน้า 11.

¹⁴⁹Arnold Wright and Oliver T. Breakspear, Twentieth Century Impression of Siam, p.155.

โรงสีเคียงหลี่จั้น นายตันฉิวอ้วงยังมีการค้าในต่างประเทศทั้งในจีน ฮองกง ชิวเถา ลิงคิโปร์ เขาเป็นจีนในบังคับฝรั่งเศส และเป็นผู้นำชุมชนชาวจีนคนหนึ่งที่มีความนิยมสูงสุดของกรุงเทพฯ ในช่วงปลายรัชกาลที่ 5 ต่อมาได้มอบธุรกิจให้นายตันลิบบิว บุตระชายก่อนที่จะเดินทางกลับไปใช้ชีวิตบั้นปลายที่ชิวเถา ประเทศจีน¹⁵⁰

- เกาฮุยเจียะ เจ้าของบริษัทมาหั่วที่มีชื่อเสียง หรือเป็นที่รู้จักกันในภาษาจีน ในสมัยรัชกาลที่ 5 ว่า ห้างง่วนฮวดเล็ง เป็นผู้หนึ่งที่ร่วมจัดตั้งสมาคมโรงสีไฟกรุงเทพฯ เช่นกัน เขาเป็นจีนแต่จิว ซึ่งเป็นเจ้าของกิจการและบริหาร 3 โรงสีใหญ่ คือ ง่วนเซียงเล็ง ง่วนหั่วเล็ง และง่วนองเล็ง ซึ่งเป็นโรงสีที่มีศักยภาพการผลิตสูง และยังมีหุ้นอยู่ในโรงสีอื่นอีก นอกจากนี้ยังมีร้านง่วนฮวดเล็งจั้น นำเข้าสินค้ายุโรปจากสิงคโปร์ บริษัทมาหั่วตั้งขึ้นโดยนายเกามาหั่วซึ่งเป็นบิดา และเป็นจีนแต่จิวที่อพยพมาจากชิวเถา เกาฮุยเจียะนั้นยังมีกิจการอื่นอยู่ในเมืองท่าต่างประเทศที่ฮองกง และสิงคโปร์ ทั้งเกามาหั่ว และเกาฮุยเจียะ ต่างก็เป็นผู้นำชุมชนชาวจีนที่สำคัญของกรุงเทพฯ¹⁵¹

3.5 ปฏิกริยาของรัฐบาลไทยต่อสมาคมชาวจีน พ.ศ.2440-2450

ภายหลังการประกาศใช้พระราชบัญญัติว่าด้วยอั้งยี่ ร.ศ.116 ซึ่งมีระบุไว้ในมาตรา 3 ว่า องค์กรใดที่จัดตั้งขึ้นภายหลังการใช้พระราชบัญญัติ จะต้องมาจดทะเบียนกับทางราชการและมีการประกาศในหนังสือราชกิจจานุเบกษา โดยหน่วยราชการที่มีหน้าที่รับผิดชอบโดยตรงต่อการรับจดทะเบียนสโมสร สมาคม และ องค์กรต่างๆ ในกรุงเทพฯ คือกรมกองตระเวนของกระทรวงนครบาล ซึ่งได้แต่งตั้งให้ หลวงอาณัตินรากร เป็นเจ้าพนักงานทะเบียน

ขั้นตอนการดำเนินเรื่องขอจดทะเบียนขององค์กรชาวจีนในระยะนี้ ก็เป็นไปตามพระราชบัญญัติ มาตรา 3 และ มาตรา 4 นั่นคือ เมื่อองค์กรใดต้องการจดทะเบียนเป็นองค์กรถูกต้องตามกฎหมาย ผู้นำองค์กรซึ่งบางครั้งมาคนเดียว หรือบางครั้งก็มาเป็นหมู่คณะ จะเข้ายื่นหนังสือคำร้องขออนุญาตจดทะเบียนขององค์กรของตนต่อหลวงอาณัตินรากร เจ้าพนักงานทะเบียน ในหนังสือดังกล่าวจะมีการระบุถึง วัตถุประสงค์และสถานที่ตั้งขององค์กร โดยมีบรรดาผู้นำองค์กรลงนาม พร้อมกับแจ้งที่อยู่และอาชีพของผู้นำองค์กรเหล่านี้ด้วย นอกจากการยื่นหนังสือคำร้องแล้ว ผู้ขอจัดตั้งจะต้องมอบสำเนาข้อบังคับขององค์กรนั้นๆ ให้เจ้าพนักงานตรวจสอบว่า มีข้อใด

¹⁵⁰Arnold Wright and Oliver T.Breakspear, Twentieth Century Impression of Siam, p.169.

¹⁵¹Ibid, p.165.

ที่ขัดต่อกฎหมายหรือไม่ เท่าที่ปรากฏในหลักฐานของกระทรวงนครบาล หลวงอาณัติเนรากรจะ สอบถามด้วยตนเองถึงเหตุผลในการจัดตั้งกับบรรดาผู้นำที่มายื่นหนังสือคำร้องทุกครั้ง ภายหลัง การยื่นคำร้องดังกล่าว กระทรวงนครบาลจะให้หลวงอาณัติเนรากร หรือเจ้าหน้าที่อื่น ๆ ของกรม กองตระเวน ไปตรวจตราสถานที่ตั้งขององค์กรที่ขอจดทะเบียน พร้อมทั้งสืบสวนเพื่อให้แน่ใจว่า วัตถุประสงค์ในการจัดตั้งที่แท้จริง และกิจกรรมขององค์กรนั้น จะไม่มีสิ่งใดผิดกฎหมาย จากนั้น เมื่อแน่ใจแล้ว หลวงอาณัติเนรากรก็จะทูลเรื่องราวพร้อมทั้งความเห็นไปยังกรมหลวงนเรศวรฤทธิ เสนาบดีกระทรวงนครบาล เพื่อให้กราบบังคมทูลของพระบรมราชานุญาต โปรดให้องค์กรนั้นจดทะเบียนเป็นองค์กรที่ถูกต้องตามกฎหมายได้

สำหรับปฏิกริยาโดยทั่วไปของฝ่ายรัฐบาลนั้น จะปรากฏว่า ในระยะนี้กรมกองตระเวน และกระทรวงนครบาล ก็มีได้เข้มงวดกับการเคลื่อนไหวจัดตั้งองค์กรของชาวจีนมากนัก เมื่อได้ ตรวจสอดจุดประสงค์การจัดตั้ง และดูข้อบังคับว่าไม่มีสิ่งใดขัดต่อกฎหมาย เช่น มิได้ตั้งขึ้นเพื่อก่อ การวิวาท หรือทำร้ายผู้หนึ่งผู้ใด เสนาบดีกระทรวงนครบาลก็มีกฏในลักษณะสนับสนุน ให้มีการ จดทะเบียนองค์กรนั้นได้ เป็นที่น่าสังเกตว่า ในหลายพระหัตถ์กราบบังคมทูลของ เสนาบดีกระทรวง นครบาล ในเรื่องสมาคม มักจะมีข้อความที่คล้ายกันคือ เสนาบดีกระทรวงนครบาลได้ตรวจดูข้อ บังคับแล้วเห็นว่าไม่มีข้อความขัดต่อกฎหมายพระราชบัญญัติว่าด้วยอั้งยี่ ร.ศ. 116 จึงคิดว่าสมควร พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้ลโมสรนี้ตั้งขึ้นได้ โดยผู้ที่เป็นหัวหน้า นายรอง จะต้องจดชื่อ สมาชิกมาให้ทางราชการทราบ และถ้ามีการประชุมเมื่อใด เพราะอะไรจะต้องแจ้งล่วงหน้าเพื่อ ให้พนักงานจดทะเบียนไปตรวจตราที่ประชุมตามมาตรา 11¹⁵²

แม้ว่าทางฝ่ายกระทรวงนครบาลดูจะไม่มีท่าทีเข้มงวด หรือขัดขวางการขออนุญาตจดทะเบียนสมาคมชาวจีนดังกล่าว และในระยะ พ.ศ. 2440-2450 กระทรวงนครบาลก็ทูลขอพระ บรมราชานุญาตจดทะเบียนไป 5 ราย แต่พระราชวินิจฉัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ ดูจะเข้มงวดมากกว่า เพราะใน 5 องค์กรที่เสนอมานี้ ปรากฏหลักฐานว่า พระบาทสมเด็จพระ- จุลจอมเกล้าฯ ได้พระราชทานพระบรมราชานุญาตเป็นลายลักษณ์อักษรให้จดทะเบียนเพียง 2 ราย คือ โอเรียนเต็ลเชมเบอร์ออฟคอมเมอร์ซ และหน้าเหมงบริษัท แม้กระทั่งไปเหยียดก๊กของบ้าน พักชาววางตุ้งที่กรมกองตระเวน สนับสนุนให้มีการจดทะเบียนอย่างเต็มที่ ก็มีได้ปรากฏหลักฐาน ว่า ได้รับพระบรมราชานุญาตให้จดทะเบียนแต่อย่างใด

อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาโดยรวมแล้ว ก็ยังเห็นชัดว่า รัฐบาลสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ นั้น มีความพยายามที่จะควบคุมการเคลื่อนไหวขององค์กร

¹⁵² กจช. ร. 5 น. 10/17 หนังสือกราบบังคมทูลของ พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวง นเรศวรฤทธิ เสนาบดีกระทรวงนครบาล ลงวันที่ 11 กรกฎาคม ร.ศ. 123.

ชาวจีน โดยใช้มาตรการทางกฎหมายโดยพระราชบัญญัติว่าด้วยอั้งยี่ ร.ศ. 116 จากการกำหนดไว้ในมาตรา 3 ให้องค์การเหล่านี้ต้องส่งบัญชีรายชื่อสมาชิก และชื่อที่อยู่ผู้เป็นหัวหน้าและนายรองให้แก่กรมกองตระเวน และในมาตรา 11 ถ้าองค์การนั้นต้องการที่จะชุมนุมหรือประชุมกันด้วยเหตุใด หรือจะทำการสิ่งใด ที่ตำบลใด จะต้องรายงานให้เจ้าพนักงานจดทะเบียน และกรมกองตระเวนทราบอย่างละเอียดและชัดเจนล่วงหน้าอย่างน้อย 24 ชั่วโมง¹⁵³ ข้อมาตราทั้ง 2 ข้อนี้จึงเป็นเสมือนเครื่องมือของกระทรวงนครบาล ที่จะสามารถควบคุมดูแลความเคลื่อนไหวขององค์การชาวจีนที่มาจดทะเบียนได้อย่างเต็มที่ ซึ่งเป็นสิ่งที่สมาคมลับอั้งยี่ไม่อาจจะยินยอมได้ ในการที่จะต้องรายงานชื่อหัวหน้าและสมาชิก พร้อมทั้งรายงานความเคลื่อนไหวให้ทางราชการทราบลักษณะเช่นนี้

ข้อที่น่าสังเกตอีกประการหนึ่งของกระทรวงนครบาลก็คือ การที่กระทรวงนครบาลในระยะนี้ให้ความสำคัญอย่างมากต่อรายละเอียดเกี่ยวกับผู้นำสมาคม ในด้านสถานะทางเศรษฐกิจและสถานะทางกฎหมาย (คือ การเป็นคนอยู่ในบังคับของประเทศใด) สถานะทั้ง 2 ประการนี้เป็นสิ่งที่เจ้าพนักงานรับจดทะเบียนจะต้องทราบให้ชัด และมักจะมีการระบุถึงในหนังสือรายงานของเจ้าหน้าที่ต่อผู้บังคับบัญชา เช่น กรณีของสมาคมโอเรียนเต็ลเซมเบอร์ออฟคอมเมิร์ซซึ่งพระยาอินทราธิบดีสีหราชรองเมือง ปลัดทูลฉลองกระทรวงนครบาลได้เข้าไปตรวจดูสถานที่และเข้าร่วมประชุมด้วยนั้น พระยาอินทราธิบดีฯ ก็ได้รายงานโดยระบุถึงฐานะทางเศรษฐกิจและกฎหมายของชาวจีนที่เข้าร่วมประชุมว่า

ข้าพระชนกเจ้า ได้ตรวจดูสถานที่ ซึ่งตั้งที่ประชุมนั้นคือที่ตึกของพระคลังข้างที่ในตรอกถนนกัปตันบุตร หลังตึกโรงพิมพ์กอดเต เวลานั้น ได้สังเกตดูจีนซึ่งประชุมในที่นั้นประมาณ 150 คน เปนจีนภาษาอกเกียน แต่จิว กวางตุง เปนพวกค้าขายโดยมาก แต่เปนพ่อค้าชั้นกลาง คือไม่ใช่อย่างยี่ห้อเล่าบ้านเล้ง ง่วนฮวดเล้ง ฮองหลี่ แลเป็นรับหนังสือสำหรับตัวของอังกฤษ ฝรั่งเศส ฮอลันดาบ้าง แต่พวกกลางทั้งนั้น เป็นพวกนายโรงเลี้ยงหญิงหาเงิน¹⁵⁴

กรณีของสโมสรคอมปราโดร์แอนด์สตีวีโดร์ก็เช่นกัน เมื่อหลวงอาณัตินรากร เดินทางไปตรวจดูสถานที่ในตรอกเต้า ถนนเยาวราช ที่ขออนุญาตตั้งขึ้นเป็นสโมสร ก็ได้ทำรายงานเสนอ

¹⁵³ กจช. ร.5 น.33/31 พระราชบัญญัติจดทะเบียนอั้งยี่ ร.ศ. 116. มาตรา 3, 11.

¹⁵⁴ กจช. ร.5 กษ. 12.2/9 ทที่ 712/3638 พระยาอินทราธิบดีสีหราชรองเมือง ทูลพระเจ้าน้อยยาเธอ กรมหลวงนครสวรรค์ วันที่ 9 พฤศจิกายน ร.ศ. 120.

โดยละเอียด ซึ่งนอกจากจะรายงานสถานะทั่วไปแล้ว ยังได้กล่าวถึงฐานะทางกฎหมายของจีน เหล่านั้นด้วย ดังมีข้อความว่า "...ได้ตรวจดูชื่อพวกสมาชิก 39 คน เป็นจีนบังคับสยาม 29 คน บังคับอังกฤษ 4 คน บังคับฝรั่งเศส 6 คน จีนนายรองอีก 8 คน เป็นจีนบังคับสยาม 4 คน บังคับอังกฤษ 3 คน บังคับฝรั่งเศส 1 คน"¹⁵⁵ นอกจากนี้ กรณีขององค์กรอื่นต่างก็ถูกตรวจสอบแบบเดียวกัน เช่น หน้าเหมงบริษัท มีรายงานระบุว่า มีกรรมการ 12 คน เป็นจีนในบังคับสยาม 10 คน บังคับฝรั่งเศส 2 คน สโมสรโต้งองทองระบุว่าหัวหน้าจัดการคลับเป็นเงินผูกปี้ในบังคับสยาม และ สำเนารายชื่อสมาชิกไปหลียงก๊ก มีการระบุนาม และฐานะทางกฎหมายทุกคน เช่น นายหลียงเซาซาน เจ้าของโรงสี บังคับฝรั่งเศส เป็นต้น¹⁵⁶

ไม่เพียงแต่กระทรวงนครบาลเท่านั้น ที่สนใจรายละเอียดเกี่ยวกับตัวผู้นำและสมาชิกขององค์กรที่ขออนุญาตจดทะเบียน พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯก็ทรงให้ความสำคัญเช่นกัน พิจารณาได้จากกรณีของหน้าเหม็งบริษัท เพราะในข้อบังคับที่ยื่นต่อกรมกองตระเวน ได้มีการระบุชื่อผู้ที่เข้าร่วมในคณะกรรมการจำนวน 12 คน มีเพียง 10 คนที่มีการระบุทั้งชื่อบุคคลพร้อมกับชื่อห้างหรือชื่อกิจการของผู้นั้น ส่วนกรรมการที่เหลืออีก 2 คนระบุชื่ออย่างเดียว เมื่อมีการเสนอขอพระบรมราชานุญาตให้องค์กรนี้จดทะเบียน แม้ว่าพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯจะทรงพระราชทานพระบรมราชานุญาต แต่ก็ได้ท้วงติงกระทรวงนครบาลว่า "...คนที่เปนมเมเบอร์ไม่ปรากฏว่า หากินอย่างไรอยู่ 2 คน ทำไม่ไม่ถามให้รู้" และยังสามารถรับสั่งถึงการดำเนินงานของกระทรวงนครบาลย่ำว่า "...อนุญาตได้ แต่เจ้าพนักงานต้องหมั่นตรวจตรา"¹⁵⁷ ซึ่งเป็นการสะท้อนให้เห็นว่า พระองค์ทรงให้ความสำคัญต่อการควบคุมการเคลื่อนไหวขององค์กรชาวจีนมากพอสมควร อาจจะเป็นเพราะสมาคมลับอั้งยี่ยังคงมีอยู่ ทำให้พระองค์ยังไม่วางพระทัยต่อการเคลื่อนไหวขององค์กรชาวจีน พระราชกระแสท้วงติงดังกล่าวทำให้กระทรวงนครบาลต้องปรับนโยบาย โดยควบคุมชาวจีนใกล้ชิดมากขึ้น ดังนั้นกรมหลวงนเรศวรฤทธิ์ เสนาบดีกระทรวงนคร

ศูนย์วิทยทรัพยากร

¹⁵⁵ กชช. ร.5 น.20/16 ใบจดหมายบันทึก หนังสือมาแต่กรมแลกระทรวงต่างๆสำหรับพนักงานกองบัญชาการนำเสนอ เลขสำหรับกระทรวงที่ 11960 ลงชื่อหลวงอาณัตินรากร วันที่ 12 ธันวาคม ร.ศ.122.

¹⁵⁶ กชช. ร.5 น.20/18 หนังสือกราบทูลของหลวงอาณัตินรากร ถึงเสนาบดีกระทรวงนครบาลเรื่องหน้าเหมงบริษัท วันที่ 27 ธันวาคม ร.ศ.124. และ กชช. ร.5 น.20/17 หนังสือกราบทูลของหลวงอาณัตินรากร เรื่องสโมสรโต้งองทอง วันที่ 2 กรกฎาคม น.ศ.123. และ กชช. ร.5 น.20/19 สำเนาบัญชีรายชื่อสมาชิกไปหลียงก๊ก

¹⁵⁷ กชช. ร.5 น.20/18 สำเนาลายพระราชหัตถเลขา ที่ 119/15186 วันที่ 7 กุมภาพันธ์ ร.ศ.124.

บาลจึงได้มีคำสั่งแก่ จัหวนังงานว่า "...การต่อไปให้ตรวจตราสอบสวน ผู้ที่จะเข้าเป็นสมาชิกของบริษัทให้ทราบข้อความโดยละเอียดจงทุกคน แลได้กำชับกรมตระเวนให้คอยตรวจตราการชุมนุมของของสโมสรีนั้ตามกระแสพระราชโองการ"¹⁵⁸

แต่กระนั้น กิจกรรมอย่างหนึ่งขององค์กรชาวจีนเหล่านี้ ที่กระทรวงนครบาลสนับสนุนเป็นอย่างมากก็คือ บทบาทในด้านการช่วยเหลือสังคม ผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการผลักดันนโยบายนี้ก็คือ มิสเตอร์อิริก เซนต์เยลอสันน ผู้บังคับการกรมกองตระเวน ผู้มีความใกล้ชิดกับชาวจีนมากที่สุดผู้หนึ่ง องค์กรชาวจีนที่มีสเตอร์ลอซันสนับสนุนให้ได้รับการจดทะเบียน เพราะบทบาทในการช่วยเหลือสังคมและช่วยเหลือกรมกองตระเวน คือ ไปเหยียงก๊ก ของชาวจีนกวางตุ้ง และ หน้าเหมงบริษัทของชาวจีนไหหลำ โดยในกรณีของไปเหยียงก๊ก ที่ช่วยจ้างคนสอดส่องป้องกันการล่องหนิงจีนกวางตุ้งมาเป็นโสภณี และการชุกรโทชกจีนใหม่ในเรือกลไฟ ทำให้มิสเตอร์ลอซันแสดงการสนับสนุนโดยเสนอต่อเสนาบดีกระทรวงนครบาลว่า

ข้าพระพุทธเจ้าขอประทานกราบทูลว่า สมาคมพวกนี้ได้กระทำโดยแต่การดีจนสุดสิ้น เป็นที่ช่วยอดทนกองตระเวนเป็นเหลือสิ้น ข้าพระพุทธเจ้าคิดเห็นด้วยเกล้าฯว่า สมาคมพวกนี้ที่ขอมานี้ มีคุณมาก ข้าพระพุทธเจ้าขอประทานให้ได้รับอนุญาตตามการด้วย¹⁵⁹

นอกจากการเสนอความเห็น มิสเตอร์ลอซันยังได้เป็นผู้ช่วยเดินเรื่อง กระตุ้นย้ำเตือนกระทรวงนครบาลเกี่ยวกับคำร้องขอจดทะเบียนของไปเหยียงก๊กตลอดเวลา 6 ครั้ง จาก พ.ศ. 2449-2452 แม้จะไม่ได้พบหลักฐานว่า ไปเหยียงก๊กได้รับพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้จดทะเบียนเป็นองค์กรที่ถูกต้องตามกฎหมาย แต่ก็เป็นการแสดงให้เห็นว่ากรมกองตระเวนภายใต้มิสเตอร์ลอซัน ให้ความสำคัญอย่างมากแก่การช่วยเหลือสังคมของสมาคมชาวจีน และยิ่งกรณีที่หน้าเหมงบริษัทได้รับพระบรมราชานุญาตให้จดทะเบียน ก็มีส่วนมาจากการผลักดันของมิสเตอร์ลอซัน แต่ที่ยิ่งกว่านั้น ก็คือการนำเสนอนโยบายที่จะให้มีการใช้้องค์กรชาวจีนที่ถูกต้องตามกฎหมายเหล่านี้ เข้ามาแทนที่สมาคมลับอั้งยี่ ดังคำกราบทูลของมิสเตอร์ลอซันว่า

¹⁵⁸ กจช. ร.5 น.20/18 หนังสือกราบบังคมทูลที่ 258/15880 กรมหลวงนเรศวรฤทธิ ถึง พระเจ้าน้องยาเธอ กรมขุนสมมตอมรินทร์ ราชเลขานุการ วันที่ 22 กุมภาพันธ์ ร.ศ.124.

¹⁵⁹ กจช. ร.5 น.20/19 คำแปลที่ 1728/2278 หนังสือกราบทูลของมิสเตอร์อิริก เซนต์เยลอสัน ถึงพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงนเรศวรฤทธิ วันที่ 15 พฤษภาคม ร.ศ.125.

...ข้าพระพุทธเจ้าไม่เห็นด้วยเกล้าว่า จะเป็นที่ขัดข้องอันใด ที่จะไม่ยอมให้จดทะเบียน แต่ที่จริงข้าพระพุทธเจ้าคิดด้วยเกล้าว่า การที่จะไม่ให้จดทะเบียนนั้นเป็นการผิดอันใหญ่ เพราะเป็นต้นเมื่อจดทะเบียนสโมสรรที่ติดแล้ว สโมสรรที่ไม่ดีก็ต้องสูญไป ...สโมสรรรายนี้จะเป็ประโยชน์ทุกทอย่างและควรรที่รัฐบาลจะอุดหนุนให้จดทะเบียน¹⁶⁰

3.6 บทสรุป

ตั้งแต่ พ.ศ. 2440 นั้น เมื่อรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ของไทยเริ่มเปลี่ยนแปลงนโยบายชาวจีน โดยมุ่งที่จะลดและทำลายอิทธิพลของสมาคมลับอั้งยี่ ดังนั้น จึงมีการปรับปรุงประสิทธิภาพของกรมกองตระเวน เพื่อให้สามารถควบคุมบทบาทของสมาคมลับอั้งยี่ได้มากขึ้น และยิ่งกว่านั้นก็คือ การออกพระราชบัญญัติว่าด้วยอั้งยี่ ร.ศ. 116 เพื่อควบคุมการเคลื่อนไหวขององค์กรชาวจีนโดยตรง การดำเนินการเช่นนี้ ส่งผลให้อิทธิพลของสมาคมลับอั้งยี่ในสังคมไทยเริ่มเสื่อมลง แต่กระนั้น ชุมชนชาวจีนในกรุงเทพฯ ได้ก่อให้เกิดการรวมตัวเป็นองค์กรในลักษณะใหม่ นั่นคือ "สมาคมชาวจีน" โดยปัจจัยที่นำมาซึ่งการเกิดองค์กรสมาคมชาวจีนแบบใหม่นี้ ส่วนหนึ่งก็เกิดอิทธิพลจากรากฐานดั้งเดิมในสังคมประเทศจีนภาคใต้ อันได้แก่ แนวคิดลัทธิเต๋า ลัทธิขงจื้อ และพุทธศาสนา และอีกประการหนึ่งก็คือ ประเพณีการรวมตัวช่วยเหลือซึ่งกันและกันในแบบ "จู้" ของจีนภาคใต้นั่นเอง

แต่อิทธิพลที่สำคัญอย่างยิ่งก็คือปัจจัยภายในของประเทศไทยเอง โดยเฉพาะเมื่อมีการเปิดประเทศ หลังจากการลงนามในสัญญาบาวริง พ.ศ. 2398 ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างมากในทางเศรษฐกิจและสังคมของกรุงเทพฯ ซึ่งชุมชนชาวจีนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการเปลี่ยนแปลงนี้ด้วย โดยการที่มีชาวจีนจำนวนมากอพยพเข้ามาและมีส่วนร่วมโดยตรงกับรูปแบบเศรษฐกิจใหม่ จากการเข้ามารับบทบาทตั้งแต่เป็นเจ้าของและผู้ประกอบกิจการสมัยใหม่ เช่น กิจการโรงสี ข้าว โรงเลื่อยจักร ฯลฯ การเป็นพ่อค้าส่งสินค้าเข้าและส่งออก เป็นคอมปราโดร์ให้กับกิจการของชาวตะวันตก จนกระทั่งถึงเป็นพ่อค้าย่อยในกิจการค้าปลีก เป็นพนักงานและแรงงานสำหรับกิจการสมัยใหม่เหล่านี้ และชาวจีนรุ่นใหม่ที่ประกอบอาชีพแบบใหม่ดังกล่าวก็มีความต้องการการรวมตัวช่วยเหลือซึ่งกันและกันเช่นเดียวกัน แต่เมื่อสมาคมลับอั้งยี่เสื่อมอิทธิพลและกลายเป็นกลุ่มอันธพาล ทั้งยังไม่สอดคล้องกับนโยบายของรัฐ การรวมตัวกันเป็นสมาคมอั้งยี่จึงไม่เหมาะสมกับยุคสมัยอีกต่อไป ดังนั้นชาวจีนเหล่านี้จึงได้ก่อตั้งสมาคมชาวจีนขึ้น

¹⁶⁰ กจช. ร.5 น.20/18 คำแปลที่ อี.136/398 มีสเตอร์อิริค เซนต์ เยลชัน ถึงพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงนเรศวรฤทธิ วันที่ 5 มกราคม ร.ศ.124.

สมาคมชาวจีนที่ต้งขึ้นใหม่นี้ มีตั้งแต่สมาคมที่มีจุดประสงค์เพื่อสังคม ซึ่งโดยมากจะเป็นสมาคมที่มีรากฐานจากกลุ่มภาษา ต้งขึ้นเพื่อช่วยเหลือชาวจีนกลุ่มภาษาเดียวกัน สมาคมเหล่านี้ก็คือ บ้านพักของชาววางต้ง ของชาวจีนกวางต้ง ฉวงโจวกงลั่ว และ หน้าเหมงบริษัท ของชาวจีนไหหลำ ส่วนที่มีลักษณะพิเศษออกไปโดยไม่มีรากฐานจากกลุ่มภาษาคือ สโมสรโต้งอองทอง แต่ก็มีบทบาทน้อยมาก อีกกลุ่มหนึ่งก็คือสมาคมชาวจีนที่ต้งขึ้นด้วยเป้าหมายทาง เศรษฐกิจ กลุ่มนี้ก็เช่น สมาคมโรงสีไฟกรุงเทพ สโมสรคอมปราโดร์แอนด์สติวโดร์ เป็นต้น ถึงกระนั้น ก็ยังมีสมาคมในลักษณะอื่นที่จะมีบทบาทสำคัญต่อไป ก็คือ โรงพยาบาลเทียนหัว ซึ่งแม้จะเป็นองค์กรสังคมในรูปโรงพยาบาล แต่ก็มีลักษณะเสมือนเป็นสมาคมที่รวมชาวจีน 5 กลุ่มภาษาในกรุงเทพฯ เข้าด้วย และจะพัฒนาเป็นสมาคมกลางของชาวจีนในกรุงเทพฯต่อไป แต่ในอีกด้านหนึ่งจะเห็นได้ว่า สมาคมชาวจีนเหล่านี้ เกิดจากชาวจีนระดับสูงและระดับกลาง ส่วนชาวจีนในระดับล่างยังมีได้มีสมาคมของตน จึงได้มีการต้งขึ้นเป็นกลุ่ม "ไปเหมง" หรือ "เกลอน้ำสาบาน" เพื่อจะให้ความช่วยเหลือในกลุ่มของตนเช่นกัน

ข้อสังเกตที่น่าสนใจสำหรับสมาคมชาวจีนที่จัดต้งขึ้นหรือมีบทบาทในระยะ พ.ศ. 2440-2450 นี้ก็คือ ผู้นำที่ก่อตั้งจะเป็นชาวจีนระดับสูง ที่เป็นผู้นำทางเศรษฐกิจและสังคมของชุมชนชาวจีน และโดยมากจะ ไม่มีความสัมพันธ์ เกี่ยวข้องกับสมาคมลับอั้งยี่มาก่อน การต้งสมาคมจึงมีความแตกต่างจากกลุ่มอั้งยี่อย่างมาก นั่นคือการรับอิทธิพลจัดต้งสโมสรมาจากชาวตะวันตก จึงมีการจัดระเบียบบริหารเป็นแบบคณะกรรมการ มีวาระการประชุมที่แน่นอน มีการกำหนดระเบียบในด้านสมาชิกภาพที่ชัดเจน การเปลี่ยนแปลงการบริหารจะใช้รูปแบบของการลงคะแนนเสียง มิได้มีการบริหารที่ตายตัวและกำหนดเป็นลำดับชั้นเช่นสมาคมอั้งยี่ องค์กรในลักษณะนี้ จึงสอดคล้องกับแนวโน้มของการเปลี่ยนแปลงของสังคมยุคใหม่มากกว่า ดังนั้น ขณะที่สมาคมอั้งยี่กำลังเสื่อมสลายและสิ้นสุดลง องค์กรแบบใหม่เช่นสมาคมชาวจีนนี้ จึงจะมีแนวโน้มในทางขยายตัวมากขึ้นดังจะได้กล่าวถึงต่อไป

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย